

Steinvikholm slott

- på overgangen fra middelalder til nyere tid

Sæbjørg Walaker Nordeide

NINA • NIKU

NIKU Temahefte 23

NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning

NINA•NIKUs publikasjoner

NINA•NIKU utgir følgende faste publikasjoner:

NINA Fagrapport

NIKU Fagrapport

Her publiseres resultater av NINAs og NIKUs eget forskningsarbeid, problemoversikter, kartlegging av kunnskapsnivået innen et emne, og litteraturstudier. Rapporter utgis også som et alternativ eller et supplement til internasjonal publisering, der tidsaspekt, materialets art, målgruppe m.m. gjør dette nødvendig.

Opplag: Normalt 300-500

NINA Oppdragsmelding

NIKU Oppdragsmelding

Dette er det minimum av rapportering som NINA og NIKU gir til oppdragsgiver etter fullført forsknings- eller utredningsprosjekt. I tillegg til de emner som dekkes av fagrapportene, vil oppdragsmeldingene også omfatte befæringsrapporter, seminar- og konferanseforedrag, årsrapporter fra overvåkningsprogrammer, o.a.

Opplaget er begrenset. (Normalt 50-100)

NINA-NIKU Project Report

Serien presenterer resultater fra begge instituttene prosjekter når resultatene må gjøres tilgjengelig på engelsk. Serien omfatter original egenforskning, litteraturstudier, analyser av spesielle problem eller tema, etc.

Opplaget varierer avhengig av behov og målgruppe.

Temahefter

Disse behandler spesielle tema og utarbeides etter behov bl.a. for å informere om viktige problemstillinger i samfunnet. Målgruppen er "almenheten" eller særskilte grupper, f.eks. landbruket, fylkesmennenes miljøvernavdelinger, turist- og friluftlivskretser o.l. De gis derfor en mer populærfaglig form og med mer bruk av illustrasjoner enn ovennevnte publikasjoner.

Opplag: Varierer

Fakta-ark

Hensikten med disse er å gjøre de viktigste resultatene av NINA og NIKUs faglige virksomhet, og som er publisert andre steder, tilgjengelig for et større publikum (presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivåer, politikere og interesserte enkeltpersoner).

Opplag: 1200-1800

I tillegg publiserer NINA og NIKU-ansatte sine forskningsresultater i internasjonale vitenskapelige journaler,

Nordeide, S. W. 2000. Steinvikholm slott - på overgangen fra middelalder til nyere tid. - NIKU Temahefte 23: 1-82.

Trondheim, april 2000

ISSN 0807-5948

ISBN 82-426-1120-3

Rettighetshaver ©:

NINA•NIKU Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon:

Sæbjørg Walaker Nordeide

NINA•NIKU, Trondheim

Design, layout og redigering:

Eva Marie Schjetne

Tegnekontoret NINA•NIKU

Sats: NINA•NIKU

Trykk :

Innmat: Norservice

Omslag: Skipnes Offsettrykkeri as

Omslagsbilde:

Rekonstruksjon av Steinvikholm slott.

Tegning: Gunnar Flusum

med historisk bistand, Sæbjørg W. Nordeide.

Bildet er beskåret.

Opplag: 500

Trykt på miljøpapir

Kontaktadresse:

NINA•NIKU

Tungasletta 2

7485 Trondheim

Tel: 73 80 14 00

Fax 73 80 14 01

Tilgjengelighet: Åpen

Prosjekt nr.: 22058

Ansvarlig signatur:

Eli Ulvåsen

Oppdragsgiver:

NIKU

Innhold

Referat	4
Abstract	4
Forord	5
1 Innledning	6
1.1 Problemstillinger og målsetning	6
2 Presentasjon av Steinvikholm slott	8
2.1 Historisk bakgrunn	8
2.2 Presentasjon av slottet	9
2.3 Forskningshistorie	13
3 Slott - borg eller festning?	17
3.1 Borgbygging i Trondheim - bakgrunn for borgen på Steinvikholmen	17
3.2 Steinvikholm slott og Erkebispesgården	19
3.3 Slott og gård - kronologiske eller kulturelle forskjeller?	19
4 Steinvikholmen som arkeologisk prosjekt	21
4.1 Utgravninger på Steinvikholmen	21
4.1.1 Arbeidsstokk, arbeidstid og kostnader	21
4.1.2 Målsetning og metode	22
4.2 Oppsummering	23
5 Geografisk plassering og militær strategi	26
5.1 Eldre teorier om emnet	26
5.2 Diskusjon	28
5.3 Konklusjon	30
6 Livet innenfor murene	31
6.1 Skriftlige kilder	31
6.2 Gjenstandsmateriale fra utgravningene	37
6.2.1 Metode og kildekritikk	37
6.2.2 Oversikt over funnmaterialet	37
6.2.3 Oppsummering	42
6.3 Ruinen selv	43
6.3.1 Kjelleretasjen	44
6.3.2 1.etasje	46
6.3.3 2. etasje	52
6.3.4 Tilgangsanalyse av ruinen	53
6.4 Oppsummering	54
7 Komparativt materiale	56
7.1 Enkelte norske borger	56
7.2 Utenlandske borger	58
8 Steinvikholm slott: et slott eller frivillig fengsel?	63
9 Litteratur og kilder	66
Noter	68
Vedlegg 1: Gjenstander fra Steinvikholm	70
Vedlegg 2: Rombetegnelser på Steinvikholm	82

Referat

Studiene omkring Steinvikholm slott er motivert ut fra behovet om ny kunnskap om dette slottet, for å kunne relatere dette til den gamle Erkebisppegården i Trondheim. Den grunnleggende målsetting er å få vite mer om hvorfor erkebiskopen bygde denne borgen, og arbeidet konsentrerer seg derfor om den tidligste tiden. Det er ikke foretatt nye feltstudier, og studiene bygger i sin helhet på allerede innsamlede data, i tillegg til skriftlige kilder.

Steinvikholm slott er bygd i tiden ca 1525-1530, og var forlatt allerede i 1575. Byggherren var erkebiskop Olav Engelbrektsson, som også var lensherre og leder for riksrådet. Slottet er bygd som et firefløyet anlegg, for et forsvar basert på kruttvåpen, med to flankerende forsvarstårn. Det er av sin samtid betegnet som "slott" og "befestet", og kan også betegnes som "borg". Arkeologiske utgravninger i slottet for ca 100 år siden tømte i hovedsak slottet for nedraste grusmasser. Gjenstander ble samlet og lokaliserte til rom.

Slottets lokalisering til en holme gav klare fortrinn i forhold til den våpenteknologi som rådde. Arealdisposisjonen i slottet var konsentrert, for en maksimal beskyttelse og funksjonell inndeling av slottet. Det ser ut til at den østre og søndre fløyen har vært benyttet til representasjon og bolig for de høyere sosiale lag i borgen, og de øvrige fløyene mer til økonomi. Dette tilsvarer grovt sett arealdisposisjonen ved Erkebisppegården i Trondheim. Tårnene har primært vært forsvarstårn, men det store tårnet har i tillegg vært brukt til oppbevaring av verdisaker. En stor ombygning, trolig etter en brann i 1542, svekket forsvarsfunksjonene vesentlig.

Opptil 250 soldater er dokumentert å ha hatt tilhold ved slottet i 1536-37, men det er usikkert hvor mange av disse som bodde på slottet. Noen sov kanskje på de båtene de var mannskap på. Det er nevnt 42 senger blant inventaret fra 1537, og en normal besetning lå vel nærmere dette tallet.

Sammenlignet med øvrige borger i inn- og utland var Steinvikholm slott svært moderne for sin tid, men ble raskt foreldet pga. en militær strategi og teknologi i rask endring. Erkebiskop Olav kan ha fått impulser til byggverket ved sin reise til Roma i 1523-24. Behovet for tiltaket må likevel bero på forutsette, hjemlige konfliktforhold mellom konge og kirke.

Emneord:

Slott, Borg, Festning, Erkebispresidens, Våpenteknologi, Middelalderarkeologi, Erkebispedømme, Lensherre, Seinmiddelalder, Reformasjonen, Sør-Trøndelag, Norge.

Abstract

The present study concerning Steinvikholm Castle primarily represents a reappraisal of the building's history in order to shed light on the relationship between the castle and the Archbishop's Palace in Trondheim. The main question to be addressed was why the archbishop had the castle built, and the study has therefore concentrated on the building's early years. No new fieldwork has been undertaken, the study being based entirely upon previously recorded field data and the historical evidence.

Steinvikholm Castle was built by Archbishop Olav Engelbrektsson - who was also one of Norway's Lord Lieutenants, and leader of the Council of the Realm - between ca 1525-1530, and was abandoned by as early as 1575. Designed for defence based on gunpowder weapons, it took the form of an open square flanked by two towers, and contemporary accounts refer to it in terms such as "palace" and "fortified". Archaeological excavations were carried out in the castle some 100 years ago, primarily with a view to removing accumulated rubble. Artefacts were collected and recorded room by room.

The castle's island siting gave it a clear position of strength in relation to the weaponry of the day, and its defensive configuration and functional division allowed the limited space to be utilised to the full. It would appear that the living-quarters for the castle's high-ranking inhabitants, together with reception areas and guestrooms, were located in the east and south ranges, while the other two were mainly used for ordinary domestic purposes. This corresponds by and large to the functional division of the Archbishop's Palace in Trondheim. The towers were primarily for defence, but the larger was also used for storing valuables. The castle's defensive capabilities were considerably reduced as a result of a major rebuilding, which probably took place after a fire in 1542.

Records show that the castle's garrison numbered as many as 250 soldiers in 1536-37, but it is not clear whether they were all quartered in the building itself. Not a few may have had berths in the attendant squadron of warships. An inventory taken in 1537 mentions 42 beds, and this probably reflects the normal size of the "household".

Compared with other contemporary fortresses in Norway and abroad, Steinvikholm Castle was a highly advanced construction, but its usefulness was soon eroded by developments in military strategy and weaponry. Archbishop Olav may have got his ideas for the castle's design on his journey to Rome in 1523 - 24, but his reason for going ahead and building it must be seen in connection with the dispute between Crown and Church at home.

Palace, Castle, Stronghold, Artillery, Archbishop's Residence, Medieval archaeology, Lord Lieutenant, Archbishopric, Late medieval, the Reformation, South Trøndelag, Norway.

Engelsk abstrakt: oversatt av Rory Dunlop.

Forord

Som arena for handlingene rundt et av norgeshistoriens viktigste makt- og paradigmeskifter er ruinen på Steinvikholmen et viktig og tidstypisk kulturminne, til tross for sin funksjonstid på knapt 50 år. Her bygde erkebiskopen et fast slott for å verne om styring av verdslige forhold, såvel som å befeste sin posisjon i forhold til lutheranerne. Slottet er en tydelig manifestasjon av kirkens evne og vilje til å ta styringen i samfunnet også ved hjelp av fysisk makt. Derfor provoserer historien om Steinvikholm: kirkens maktbruk strider mot de idealer kristne vil hevde å stå for. Men det har alltid vært motsetninger i kirken mellom teori og praksis, eller mellom kristnes ønsker og handling, om enn maktmidlene har skiftet.

For å skaffe inntekter til vedlikehold av ruinen har det de siste årene vært fremført en opera, og ytterligere tiltak er planlagt. Oppsetning av ulike drama på slike steder fordrer en ekstra sannhetsgehalt i den historie som fortelles, for publikum vil automatisk koble den historien som fortelles med den arena den utspilles på. Men den historien som fortelles i operaen om Olav Engelbrektsson forfalsker historien på vesentlige punkter. En slik bruk av kulturminnet kan dessuten føre til slitasje med en uakseptabel høy kostand for kulturminnet. Prisen i dette tilfellet er en ødeleggelse av ikke fornybare ressurser som er autentiske kilder til vår historie. På Steinvikholmen har særlig vesentlige deler av havneanlegget lidd under den intensiverte bruken av anlegget, i tillegg til at slottet skjules innvendig av tribuneanlegg i store deler av sommersesongen. Operafremførelsen har vært basert på tilskudd fra det offentlige, og en kan spørre seg om det som påføres kulturminnet av uopprettelige skader er forsvarlig i forhold til de midler som eventuelt kommer inn til vedlikehold. En bør snarest evaluere det faglige utbyttet av ulike typer satsing, både i forhold til kronekostnader og i form av kostnader for kulturminnet.

Fagfolk må ta sin del av skylden for at ruinen ikke har fått den oppmerksomhet og den pleie den har fortjent. Sentrale verk innenfor norsk borgforskning har neglisjert ruinen, og synes ikke å ha sett dens betydning og posisjon som historisk kilde-

materiale. Dens korte funksjonstid i en rakst skiftende tid med sentrale hendelser gjør nettopp denne borgen viktig. For min egen del har den også vært viktig for min forskning omkring Erkebispegården i Trondheim, ettersom de to anleggene hører sammen. Dette var også mitt utgangspunkt for å studere borgen nærmere.

Ved et arbeid som dette er det et problem med avgrensning. Det har aldri vært min mening å ta opp slottets historie i full bredde og med nye feltundersøkelser, men kun begrense meg til et smalere spekter av problemstillinger basert på arkivdata. Jeg ble imidlertid lokket til å utvide mitt planlagte arbeidsområde da tegneren Gunnar Flusund ønsket å utarbeide en ny rekonstruksjonstegning av slottet. Dette viste seg å være uhyre fruktbart. Gjennom dette arbeidet oppdaget jeg nye aspekter som jeg aldri ellers ville ha gjort, og som var essensielle for å forstå anlegget som helhet. Jeg er derfor dypt takknemlig for denne innvirkning.

I arbeidet med illustrasjonene har jeg hatt hjelp av Terje Krogh, NINA-NIKU, som med en engels tålmodighet har loset meg gjennom vanskelige faser i bruk av ArcView. Hans Emil Lidén, NIKU, Audun Dybdahl og Anne Grønli, NTNU, har lest gjennom manus og kommet med konstruktiv kritikk. I mine forsøk på å forstå forskjellen på taktikk og strategi, samt å få kunnskap om militært utstyr, nomenklatur og tankegang har jeg hatt god hjelp av samtaler med kaptein Håvard Røkke (†), Rustkammeret. Jeg har også hatt mange nyttige diskusjoner med Harald A. Nissen og Steinar Imsen om problemer i stoffet. Eva Marie Schjetne, NINA-NIKU, har stått for redigering og layout. Jeg vil benytte anledningen til å takke alle for et konstruktivt samarbeide.

Rapporten er et resultat av mitt egenutviklingsprosjekt som i sin helhet er finansiert av NIKU. Takk for at slike muligheter finnes.

Trondheim januar 2000,

Sæbjørg Walaker Nordeide.

1 Innledning

Det er lett å forstå hvordan en kan skaffe seg grunnlag for makt. Ved å eie eller kontrollere ettertraktede, knappe ressurser, eller ved rett og slett fysisk styrke, kan en få kontroll over andre mennesker. Ressursene kan være alt fra råstoff til produksjon, penger, mat og hus til kunnskap og menneskelige ressurser. Hvilke ressurser som gir maktgrunnlag er kulturelt betinget, og ergo avhengig av tid, sted og sosial kontekst. Hvem som kan skaffe seg makt er også kulturelt betinget, bl a avhengig av kjønn.

Det er imidlertid langt vanskeligere å forstå hvordan noen kan tillate seg selv å utøve denne makten i forhold til andre mennesker. Å bygge en borg er en del av dette for meg uforståelige bildet: hvorfor ble det så viktig for Olav Engelbrektsson å bygge en borg langt inne i Trondheimsfjorden? Hvorfor brukte han en så stor del av ressursene som han hadde samlet inn til noe som skulle brukes til felles nytte? Var det for å styrke egen maktposisjon, eller for å styrke felles verdier? Var det fortifikatoriske aspekter som var viktigst, eller kulturelle verdier forankret i arkitektur og estetikk? I løpet av få år klarte han å gjennomføre den gigantiske satsingen som det var å bygge en moderne borg i stein og mørtel etter de fremste, internasjonale prinsipper. Slottet på Steinvikholmen er derfor en av de ruiner som tiltrekker seg nysgjerrighet, ved sin blotte eksistens.

Slottet har lenge ligget som en sovende ruin i Trondheimsfjorden, og har kun vært mulig å besøke ved fjære sjø (fig.1). I løpet av de siste årene har den vært arena for en opera, noe som har bedret mulighetene for tilgang til ruinen. Slottet er dessverre ikke så velkjent utenfor Trøndelag. Med den sentrale rollen det spilte i reformasjonsårene, en avgjørende epoke i norsk historie, hadde det fortjent større oppmerksomhet både fra publikum og forskere.

For menneskene Norge anno 1525 var det sikkert helt klart hvorfor erkebiskopen ville ha et slott som Steinvikholm. I alle fall har byggherren, erkebiskop og lensherre Olav Engelbrektsson, hatt en klar mening med tiltaket. Vi kunne ha ønsket oss at han hadde formidlet sine hensikter med byggearbeidet tydeligere til ettertiden. I et brev der han refererer den svenske erkebiskop Gustav Trolles tilsagn med løfter fra den avsatte kong Kristian 2, har Olav selv fremstilt saken slik:

“det faste Steinvikholm” ...skal være .. “hans Naades (kongen, min tilf.) barn og efterkommende konger i Norge dermed til tjeneste og avværgje Hans Naades og rikets skade og fordærv”.²

Et slott eller en borg av denne typen var en konstruksjon som var ment å tjene som redskap i en maktkamp, i tillegg til andre praktiske og symbolske funksjoner. Men borgen var bare en del av det *passive* forsvar. Logikken var: den som ikke klarte å erobre borgen, klarte heller ikke å ta makten. Sett fra et ståsted

500 år senere er dette omvendt av både logikk og fornuft i forhold til reell makt: hvis en lyktes i å isolere makthavere i en borg som Tønsberghus eller Steinvikholm hadde en jo faktisk full kontroll over situasjonen. Men slik tenkte de altså ikke ved slutten av middelalderen. Slottets rolle er derfor like vanskelig å forstå som det er å sette seg mentalt inn i det samfunn slottet skulle tjene.

Det at samtiden ikke så det på denne måten har ikke bare med logikk og fysisk makt å gjøre, men handler like mye om kulturelle koder, hvilket *maktsspråk* som var i bruk. En hadde visse regler å gå etter hvorvidt en skulle regne noe for seier eller tap. Disse reglene var kulturelt betinget, og altså tids- og stedsavhengige.

1.1 Problemstillinger og målsetning

Slottet på Steinvikholmen er grundig analysert av mange forskere. Det er likevel flere grunner til at det er verd å ta opp igjen studiene av anlegget. Én viktig grunn til å studere Steinvikholm slott på nytt er at det utgjør et viktig byggverk for erkebiskopen i katolisismens siste fase. Med de store undersøkelsene i Erkebispegården i Trondheim (1991-1997) har nye aspekter ved erkebiskopens virksomhet kommet for dagen. I

utgravningsprosjektets målsetning ligger et ønske om å forstå Erkebispegårdens funksjon i videste forstand; dens rolle som verktøy og symbol for erkebiskopen, og dens utvikling fram til vår tid (Nordeide 1993). I slutten av middelalderen hørte erkebiskopens anlegg i Trondheim og på Steinvikholmen sammen. Ny kunnskap om Steinvikholm slott gir derfor også indirekte ny kunnskap om Erkebispegården i Trondheim. Det komparative aspekt har altså stor betydning for studiene av hovedresidensen i Trondheim såvel som for egne studier av Steinvikholm.

Nye studier av Steinvikholm slott innebærer også en undersøkelse av de 100 år gamle utgravningene, og dette reflekteres det over i et eget kapittel. I møtet med dokumentasjonen fra de arkeologiske utgravningene på Steinvikholmen i forrige århundre, møter en noe av fagets historie. De store undersøkelsene på Steinvikholmen fant sted i årene rundt 900-årsjubileet til Trondheim (1893-1900), og nå har vi nylig feiret 1000-årsjubileum. Faget har utviklet seg mye gjennom disse hundre årene. Det er derfor ikke til å legge skjul på at det innebærer store kildekritiske problemer å bruke materialet fra en så gammel utgraving. En vurdering av de gamle utgravningsmetodene og det kildematerialet de produserte er derfor nødvendig for å kunne forstå hvilket grunnlag vi bygger på i den videre drøftingen av slottets ulike aspekter. Jeg har i den forbindelse latt meg friste til å også ta med en del opplysninger som ikke strengt tatt er nødvendig for denne analysen, men som har faghistorisk interesse.

Figur 1 Foto av Steinvikholm slott.
(Foto: forfatteren).

Det er nødvendig å se om igjen på det fremgravde gjenstandsmaterialet og planløsninger, og sammenligne med andre komparative anlegg i Europa for om mulig å avdekke flere aspekter ved slottets arealdisposisjon. Dette vil kunne gi oss større forståelse for hvordan en tenkte i planlegging av en ny, aristokratisk bolig rundt reformasjonen. Dette vil også vise hva erkebiskopen la vekt på når han valgte å bygge nytt, der vi kan sammenligne den gamle erkebisperesidensen med den nye. Det er mulig at Olav syntes at slottet på Steinvikholmen var ideelt innredet, slik som han hadde ønsket Erkebispesgården i Trondheim hvis han hadde kunnet bygge fra grunnen av. Det kan også tenkes at borgene i Trondheim og på Steinvikholmen hadde ulike funksjoner, og derfor var planlagt ulikt for å fylle ulike funksjonelle behov.

Samlet sett vil følgende spørsmål bli berørt:

- Hvorfor kalles erkebiskopenes hovedresidens bestandig for "gård", når anlegget på Steinvikholmen kalles for "slott"? (kap.3)
- Hvilken målsetning og metode hadde de ved utgravningene for 100 år siden, og hvilke konsekvenser har det for bruk av resultatene som kildemateriale? (kap.4)
- Slottets beliggenhet - på en holme et godt stykke inne i Trondheimsfjorden: Hva var den strategiske tanke bak, og hvori lå den faktiske mulighet for erkebiskopen å anlegge sitt nye slott akkurat her? Hvorfor akkurat på en holme? Det er mulig at den geografiske plasseringen både hadde en tilstrebet og utilstrebet effekt i forhold til erkebiskopens behov, og en må være oppmerksom på begge deler. Videre er det nødvendig å vurdere ulike betingelser i omlandet som sikt, ressurser, vannforsyning, eiendomsforhold, kommunikasjon m.m. Dette har det vært mange teorier om, og jeg skal kort referere noen synspunkter, i kronologisk

rekkefølge (kap.5).

- Tidligere studier av Steinvikholmen har vært konsentrert rundt slottets fortifikatoriske funksjon på et byggetekniske plan. Det vil være interessant å studere slottet mer utfra et aspekt der murene er rammene rundt et samfunn med ulike aktiviteter: hvilket samfunn og hvilke aktiviteter var dette slottet bygd for? (kap.6)
- En sammenligning med andre relevante anlegg kan belyse slottets posisjon i samtiden (kap.7)
- Alt dette kan belyse det grunnleggende spørsmål: hvorfor trengte byggherren Olav Engelbretsson dette slottet? Eventuelle svar på dette spørsmålet kan hjelpe oss til å forstå hvorfor erkebiskopen valgte å bygge helt nytt istedenfor å bygge om Erkebispesgården i Trondheim (kap.8).

Alle problemområdene er knyttet til initialfasen, og til tankene bak planleggingen av borgen. Utviklingen av borgen videre i dens korte brukstid (ca 55 år) er mindre interessante for problemstillingene over. *Dette arbeidet vil derfor konsentrere seg rundt tiden før reformasjonen.* Av praktiske årsaker vil det imidlertid ikke være mulig eller ønskelig å utelate alt materiale fra tiden etter erkebiskopens tid var over i mai 1537, noe vi kommer tilbake til.

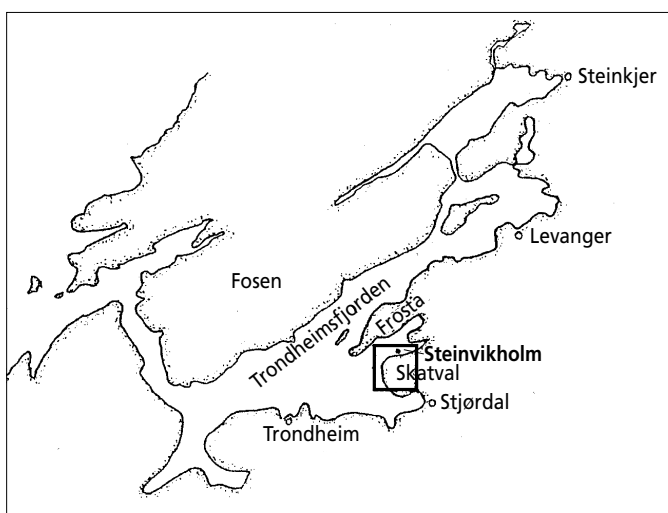
2 Presentasjon av Steinvikholm slott

Arbeidet er basert på litteraturstudier og studier av skriftlige kilder. Det er ikke foretatt nye studier i felt. Ambisjonene med arbeidet er å studere det gamle materialet utfra nye innfallsvinkler, og kun for å belyse utvalgte problemstillinger. Det er ikke på noen måte meningen å gi en ny, fullstendig redegjørelse for slottets historie og utvikling.

Steinvikholmen er en liten holme i Åsenfjorden, som er en del av Trondheimsfjorden (Figur 2). For å komme dit må en seile forbi "kong Øysteins havn" ved innløpet til Trondheimsfjorden, forbi Trondheim med Nidarholm, øyen Tautra, hvor det lå et cistercienserkloster, og inn ved de fruktbare bygdene på Frosta. Steinvikholmen ligger i den mest fruktbare delen av Trøndelagsbygdene. Det var nettopp i disse bygdene erkebiskopen hadde den sterkeste konsentrasjon av jordegods, hvor han eide 36-45% av gårdene i ca 1435 (Hagen et al. 1980). Antall produktive gårder tilhørende erkebiskopen ble imidlertid redusert innen Olav Engelbrektssons tid, men kirken var likevel en betydelig eiendomsbesitter (Dybdahl 1989).

Slottet på Steinvikholmen var det eneste befestede slottet på strekningen mellom Vardø og Bergen da det ble bygd. Slottet ligger i dag halvveis i ruiner, men er lett synlig med sine kraftige murer i opptil en - to etasjers høyde på den lille holmen som er nesten fri for vegetasjon.

Byggverket ble oppført i tiden ca 1525 – 1530, men arbeidet ble kanskje forberedt allerede etter august 1524 (Wallem 1917 s.80). Byggherren var erkebiskop Olav Engelbrektsson. Han ble muligens født ca 1480 på Trondenes i en bonde- eller lavadelig slekt (Bergsgård 1955). I 1503-1507 studerte han til magister artium ved universitetet i Rostock, etter først å ha vært presteviet. Da erkebiskop Erik Valkendorf reiste til Roma i 1521, overtok Olav ledelsen av erkebispedømmet. Etter at budet om Eriks død nådde Trondheim på vårparten i 1523, ble Olav Engelbrektsson straks valgt til ny erkebiskop, 30. mai 1523. Han dro umiddelbart til paven i Roma for å hente sitt pallium, og

Figur 2 Steinvikholmens plassering i Trondheimsfjorden (Gravbrøt 1993 s.1).

returnerte derfra 31. mai 1524. Olavs reise til Roma tok altså ganske nøyaktig et år og en dag, og mye tyder på at han hadde hastverk med å komme seg hjem fra Roma. Han startet hjemreisen rundt julaften, og sparte heller ikke denne spesielle dagen i umaken med å komme seg hjem (Hamre 1998 s.258). Byggeprosjektet er første gang nevnt i diplomer i 1525,³ og allerede 14. september 1527 ble et brev signert på Steinvikholmen.⁴

I 1570 var Steinvikholm slott fortsatt i drift, og muligens også i 1573.⁵ I 1575 var det imidlertid uomtvistelig oppgitt:

"eftersom vi have ladet afbryde Steenvigsholms Slot og nu holder Avl til vor Gaard Throndhjem".⁶

2.1 Historisk bakgrunn

Helt fra kirken hadde opparbeidet seg en sterk selvstendighet på 1100-tallet, var den en potensiell konfliktkilde for kongemakten. Både kongemakten og kirken hadde sterke økonomiske interesser i befolkningen og landet, og det kom ofte til konflikt i forsøket på å utøve makt og kontroll i distriktene. Forholdet mellom kongen og kirken var derfor stadig gjenstand for forhandlinger. En av de viktigste avtalene som ble inngått mellom kongen og kirken var Sættargjorden, inngått i Tønsberg i 1277. Erkebiskop Aslak Bolt lyktes i 1458 å få kong Christian 1. til å godta en rekke krav ved håndfestingen, krav han måtte godta for å få bli konge over Norge. Dette var i realiteten en bekreftelse av Sættargjorden, men som knapt noen konge hadde villet bekrefte i den mellomliggende tid. Håndfestingen innebar bl a at Norge skulle være et valgrike, og at alle kirkens rettigheter og privilegier skulle stå ved lag. Norge skulle styres av riksrådet og norske embetsmenn. Også lensherrer og riksrådsmedlemmene skulle være norske eller inngiftet i en norsk familie (Benedictow 1977 s.36ff).

Ved neste kongeskifte ble de samme forhold nok en gang tatt opp til forhandlinger. Denne gangen varte det to år før Norge fulgte Danmark i å anerkjenne kong Hans som konge. Nok en gang måtte kongen skrive under på en rekke krav, i alt 51 artikler, ved håndfestingen i Halmstad i 1483. Ved denne håndfestingen måtte kongen skrive under på at han skulle sørge for at intensjonene fra den gamle avtalen ble realisert. Dette gjaldt bl a erkebiskopens rett til å prege mynt, som kongen skulle sørge for ble gjennomført (Skaare 1992).

Men kongemakten arbeidet likevel for å styrke sin posisjon, ikke minst for at landet ikke skulle mistes til Sverige. Dette gjorde kongen bl a ved å forsøke og sikre seg en kongetro erkebiskop. Kong Christian 2. sørget nemlig for at Erik Valkendorf, kansler og prost i Roskilde, ble valgt til erkebiskop. Han ble viet i Roma i 1510 av pave Julius II. Erik stammet fra en dansk adelssekt og var en nær rådgiver av kong Christian 2. (Hamre 1955).

Det later til at Erik Valkendorf ikke ønsket å bli erkebiskop, og at han fryktet kongens politikk i forhold til kirken. Kongen har

trolig måttet avgi noen løfter til Erik for å få ham til å ta stillingen, men disse løftene holdt ikke kongen (Hamre 1955 s.510). Christian 2. førte tvert imot en politikk på tvers av kirkens interesser. Erik Valkendorf på sin side arbeidet for en sterkere kirke, ofte i opposisjon mot den offensive kongen. Stilt overfor kong Christian 2. i konstellasjon med elskerinnen Dyveke og hennes mor, Sigbrit, utviklet det seg etter hvert til et fiendtlig forhold mellom kongemakten og erkebiskopen. Særlig etter Dyvekes død i 1517 ble dette forholdet vanskelig.

Jørgen Hanssøn og Hans Mule var satt til å utøve Christian 2.'s politikk i Norge. Gjennom deres og egne tiltak fremsatte kongen stadig nye angrep mot kirken. Han fikk etter hvert Erik Valkendorf til å gå med på at kongen skulle godkjenne biskopene, og etter hvert fikk kong Christian 2. tvunget kirken i kne. Konfliktene hopet seg opp rundt stridigheter bl a rundt setesveinenes privilegier, arrestasjonen av flere biskoper og en retterbot i 1521. Situasjonen ble til slutt uholdbar for erkebiskopen. Han dro til Danmark for å legge fram sin sak for kongen, men ble pga. uvær drevet til Amsterdam. Kongen befant seg også i Amsterdam, og han prøvde å få Erik fengslet. Kongen lyktes ikke i dette, ettersom myndighetene der vegret seg mot å fengsle en geistlig person. Etter noen forhandlingsmøter i byen følte Erik Valkendorf seg likevel ikke trygg, og reiste til Roma for å legge sin sak fram for paven. Erkebiskop Erik døde i Roma i 1522 (Hamre 1955).

Christian 2. førte en politikk som var i opposisjon til både kirken og den norske adelen. Imidlertid ble opposisjonen enda sterkere i Sverige, der han ble kalt for "Kristian Tyrann" (Benedictow 1977). Her hadde riksforsanderer Sten Sture d.y. ledet an i kampen mot den svenske erkebiskopen, Gustav Trolle. Kong Christian 2. sendte militære styrker mot Sverige allerede fra 1517. Etter at Sten Sture døde i 1520, ble den svenske opposisjonen sterkt svekket. Kong Christian 2. ble kronet til konge samme år. Innen året var omme hadde han imidlertid gjennomført henrettelsene av nær hundre mennesker i Stockholm, bl a to biskoper, etter en summarisk rettergang. "Blodbadet i Stockholm" vekket harme over store deler av Europa, og i januar 1521 startet opprøret for fullt mot kong Christian under ledelse av Gustav Vasa. Etter hvert brøt også hanseatene forbindelsene med Christians regime, og også i Danmark spredte opprøret seg mot kongen. Hertug Fredrik ledet opprøret der, med støtte fra Tyskland. Opprørerne sa opp sin troskap til kong Christian og de fordrev ham fra tronen. Christian 2. flyktet etter dette til Nederlandene. Fredrik ble valgt til Danmarks konge i 1523 (Fredrik 1.), og Gustav Vasa ble valgt til konge i Sverige samme år (Benedictow 1977).

Allerede i januar og april 1523 sendte Gustav Vasa tropper inn i Skåne og Norge. Erik Valkendorf var død, og Olav Engelbrektsson ble valgt til ny norsk erkebiskop i mai samme år. Etter utnevnelsen måtte Olav som nevnt til Roma. Ettersom det var erkebiskopen som ledet det norske riksrådet, hadde Norge en svekket styring under erkebiskopens fravær.

På sin veien til Roma for å bli viet til stillingen, traff Olav kong

Christian 2. i Nederlandene og lovet ham troskap. Christian 2. var avsatt som konge i Danmark, men var enda formelt konge i Norge. På vei hjem igjen fra Roma i mars 1524 var Olav i Danmark, og hylltet der Fredrik 1. som konge (Benedictow 1977 s.357ff). Norge befant seg nå i et slags interregnum, der ingen konge enda var valgt etter den flyktende Christian 2. Fredriks første forslag om å bli konge i Norge ved arverett ble blankt avvist. Først ved Herredagen 5. august 1524 ble troskapen overfor Christian 2. som konge formelt oppsagt. 23. august samme år ble Fredrik valgt som konge under forutsetning av at han godtok en håndfestning som var svært lik den danske. Han måtte bl a love å ikke tilstede noen "Luthers disippel".

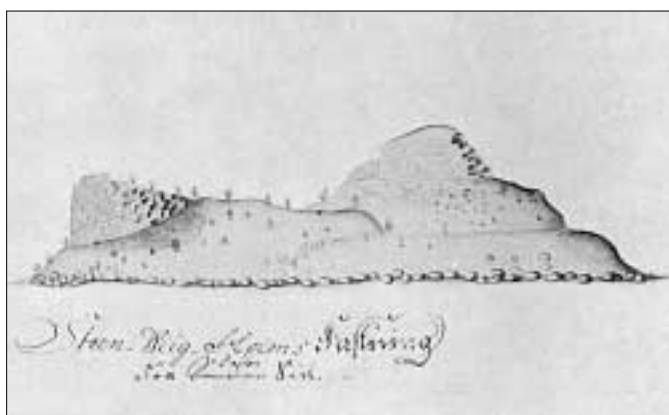
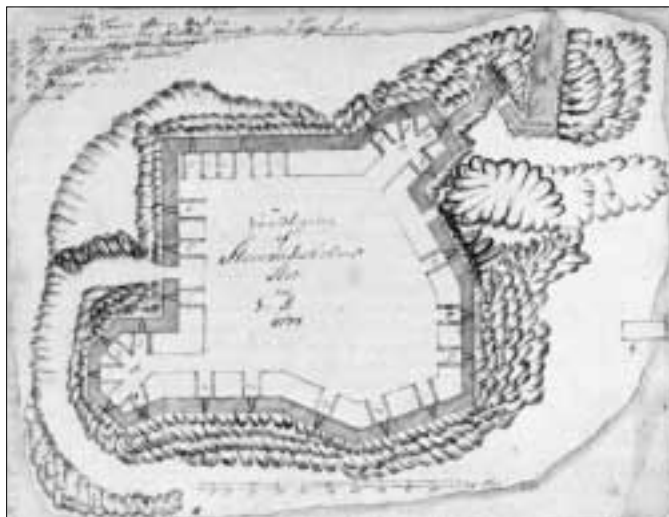
Da Olav ble valgt til erkebiskop i 1523, var det altså midt i bitre stridigheter og rivninger mellom kirke og konge, og i strid om overherredømmet over Danmark, Sverige og Norge. Den forrige erkebiskopen, Erik Valkendorf, hadde måttet forlate sin stilling pga. stridighetene, og hadde dødd på sin reise til Roma. Med bl a blodbadet i Stockholm hadde kongemakten vist alvor med sin offensive politikk, og også kong Christian 2. var drevet i landflyktighet som følge av dette. Også i det øvrige Europa var det lignende stridigheter mellom kirke og stat, der særlig Martin Luthers lære var en viktig ideologisk faktor. I denne turbulente politiske situasjonen var det Olav Engelbrektsson besluttet å bygge et befestet slott langt øst i Trondheimsfjorden.

2.2 Presentasjon av slottet

Holmen er liten i dag, men landhevingen har ført til at flomålet er ca 2 m lavere i dag enn på 1500-tallet. Samtidig med byggingen av slottet ble det også bygd en bro over sundet. Ifølge en anføring fra 1875 førte denne broen til at sandbanken vest for slottet vokste, og den vokste fortsatt i 1875 (Ziegler 1876). Det har også foregått en sedimentering i sundet som følge av at det har blitt sperret av med bro og veianlegg. Landheving og sedimentering har begge virket til at sundet mellom holmen og fastlandet langsomt har blitt grunnere. De samme faktorene har også ført til at holmen er betydelig større i dag enn den var på 1500-tallet. Høyeste punkt (inni det største tårnet) er i dag 12,5 moh. Laveste punkt i det lille tårnet er på 6,5 moh., og i en av kjellerene på 3,05 moh.

Gerhard Schøning var den første som kartla slottet, og han har etterlatt seg tegninger både i plan og perspektiv (Figur 3). Tegningene viser en øy med relativt markante skråninger, der slottet opptok størstedelen av arealet.

Da Klüwer kartla holmen i 1815 var det enda kun en smal brem med land nedenfor berget, og det fantes ikke noen nyere bebyggelse der ute (Figur 4). På Klüwers kart kommer holmens markante karakter tydelig fram. Da slottet ble anlagt i 1525 må vi tenke oss at sjøen ved flo gikk helt inn til det som i dag fremstår som en naken bergnabb. Brofestet lå på et framskutt bergparti, og borgen ble enda mer markant enn i dag.

Figur 3 Schönings tegning av Steinvikholm slott (plan og perspektiv) i 1773-75. (Schönning 1968)

I 1815 hadde det gått ca 250 år siden slottet ble fraflyttet. Allerede da Ziegler kartla holmen på nytt i 1875 var situasjonen forandret (Figur 5). Da var området nedenfor berget blitt romsligere, og det var anlagt et lite småbruk ved navn "Slottet" på sørsiden av holmen (Ziegler 1876). Oppsitteren hadde da bl a en potetåker i området ved brofestet, noe som forårsaket at dette området ikke ble undersøkt (ibid. s.29). Dette bruket har nok ført til at det ble anlagt en ny slags vei ut til holmen. I alle fall ser det ut til at det er påført grusmasser øst for den gamle broen, slik at det nå fantes to parallelle høydedrag i sundet mellom holmen og fastlandet. Dette må også ha øket sedimenteringen i sundet, i tillegg til at gamle rester etter ytterverkene har blitt tildekket.

Da slottet ble anlagt er det ikke sikkert at holmen ble landfast ved fjære, liksom i dag. Den var i alle fall kun en øy ved flo, og størsteparten av tiden mellom fjæretidspunktene. Den ble av sin samtid kalt en "befloden holme", noe som tyder på at den ikke var helt avskåret fra fastlandet, men trolig fikk en landtunge mellom fastlandet og holmen ved fjære.

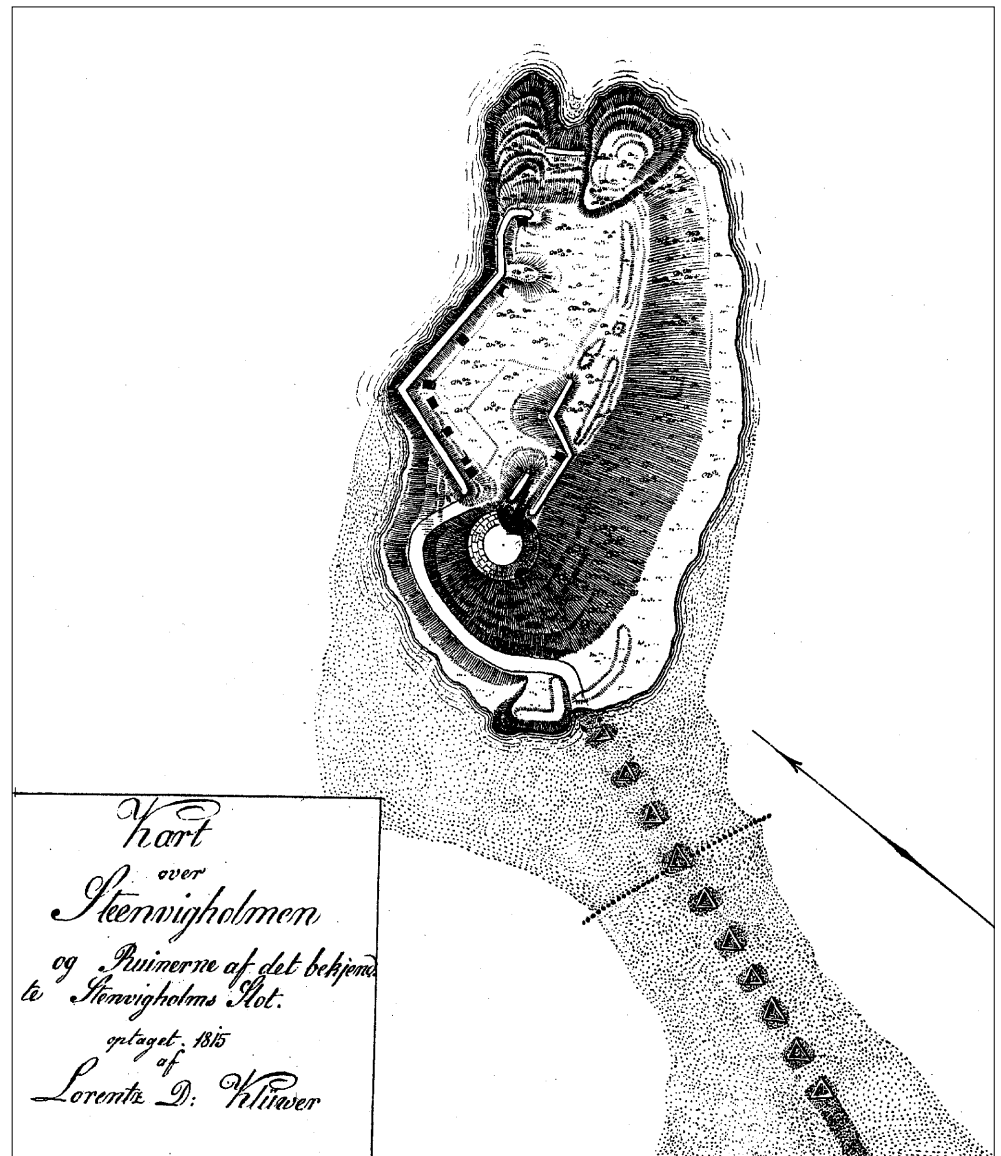
I sundet mellom holmen og fastlandet ble det bygget en ca 200 meter lang bro som forbandt slottet permanent med fastlandet. Broen besto trolig av 15 – 16 laftete, steinfylte brokar. Brokarene var trekantet, med spissen mot vest, hvor sjøen sto hardest på. Brofestet på begge sider ser ut til å ha vært lagt i samme høyde, og ble beskyttet av en egen skanse eller et portkastell. På landsiden har det i alle fall vært en steinbygning, murt opp av gråstein, og med teglfliser på golvet (Ziegler 1876 s.29f). Disse restene, som må stamme fra et portkastell, er påvist på det sted som ligger mellom k og g i navnet "Stenvik gaard" på Zieglers kart.

Portkastellet har representert den første av i alt 4 porter en måtte passere for å komme over sundet. I tillegg var det nemlig også 2 palisader med 52 meters avstand på tvers av broen (Wallem 1917 s.26). Den ytterste palisaden løp parallelt med holmens strandlinjer i sundet, og var synlig i 1875 "helt til den ytterste fjærelinje" vest for broen (Ziegler 1876 s.30). Palisaden nærmest land synes imidlertid å ha vært mer vinkelrett på broen. Disse palisadene hadde ingen funksjon med mindre de var forbundet med en port. Her må vi se for oss at det har vært treporter (Figur 6). Rester etter de opprinnelige brokarene og palisadene har vært tydelige ved fjære sjø til innpå 1990-tallet, men er nå i ferd med å forsvinne.

Når en kom i land på holmen, var det enda en port. Spor etter denne fantes i form av to kraftige furustolper som var rammet ned i undergrunnen ved det ytterste brokaret (Klüwer 1960 (1823)). Her har det også vært forskansninger på begge sider, eller noen form for portkastell. De gamle restene som ble kartlagt av Klüwer, synes å være bevart i terrengformasjonene ved en moderne kartlegging (Figur 7).

Fra brofestet gikk det en steinbrolagt vei opp til porten i vestfløyen (Ziegler 1876 s.29). Veien var beskyttet av hovedtårnet i sørvest. Porten var beskyttet av et fallgitter på utsiden, dokumentert i vangen på nordsiden av porten. Den var dessuten vokter av to "porthunder" – kanonporter som vokter

Figur 4 Steinvikholm slott kartlagt av Klüwer i 1815 (Klüwer 1960 (1823))

porten: en i tårnet og en i østfløyen. Porthunden i østfløyen var en innvendig kanonstilling, som siktet over borggården inne i slottet.

Slottet er nærmest kvadratisk, med karakteristiske, diagonalt stilte, runde kanontårn. Det opptar omtrent halvparten av alt tilgjengelig areal på holmen. Slottet måler ca 52,5 x 50 meter i ytre mål, og dekker et areal på 2625 m².

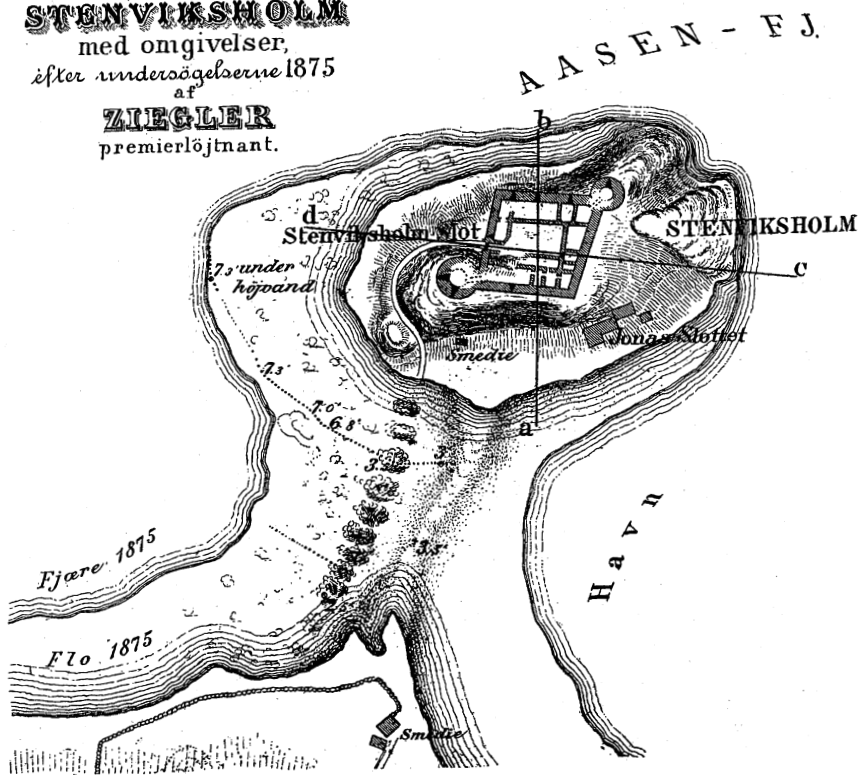
Utvendige murer er ca 4 meter tykke, mens murene i det største tårnet i sørvest er ca 5 meter. De fire tilnærmet like lange fløyene omslutter borggården fullstendig, slik at anlegget er helt lukket. Enhver adkomst må skje gjennom hovedporten. Husenes yttermurer er identiske med yttermurene i slottet, så det er ikke en borg med ringmur i egentlig forstand. "Utenpå" to av hjørnene sitter det kanontårn, hvorav tårnet i sørvest har en diameter på ca 20 meter, mens det nordøstre er ca 17 meter i diameter, ytre mål. Det nordøstre tårnet har en hemmelig utgang ned mot en ypperlig ankringsplass mot nord. Denne fluktruten var utvendig visuelt og fysisk beskyttet mot fiender på fastlandet av naturlige bergformasjoner. Hoved-

adkomsten var ellers via broen fra land, som sto under beskyttelse av kanoner fra tårnet. Når en kommer i land fra broen fortsetter en opp rundt det sørvestre tårnet, og gjennom hovedporten som er like nord for "Bonden", som det store tårnet av visse grunner har blitt kalt i nyere tid. Denne veien var lagt slik at fienden måtte gå med "åpent skjold" - dvs hvis de var høyrehendt - slik at en inntrenger fikk skjoldet på utsiden, og derved mistet beskyttelsen mot beskytning fra borgen.

Slottet hadde minst to etasjer, og i den nordvestre delen var det i tillegg kjellere. Det var trolig en tredje vaktetasje eller vektergang i tillegg. På et tidspunkt har slottet gjennomgått en omfattende ombygning, og det har vært hevdet at dette har skjedd etter en brann som skal ha funnet sted i 1542. Bl a er det hevdet at store deler av kjelleretasjen i vest- og nordfløyen ble tilføyd etter brannen.⁷

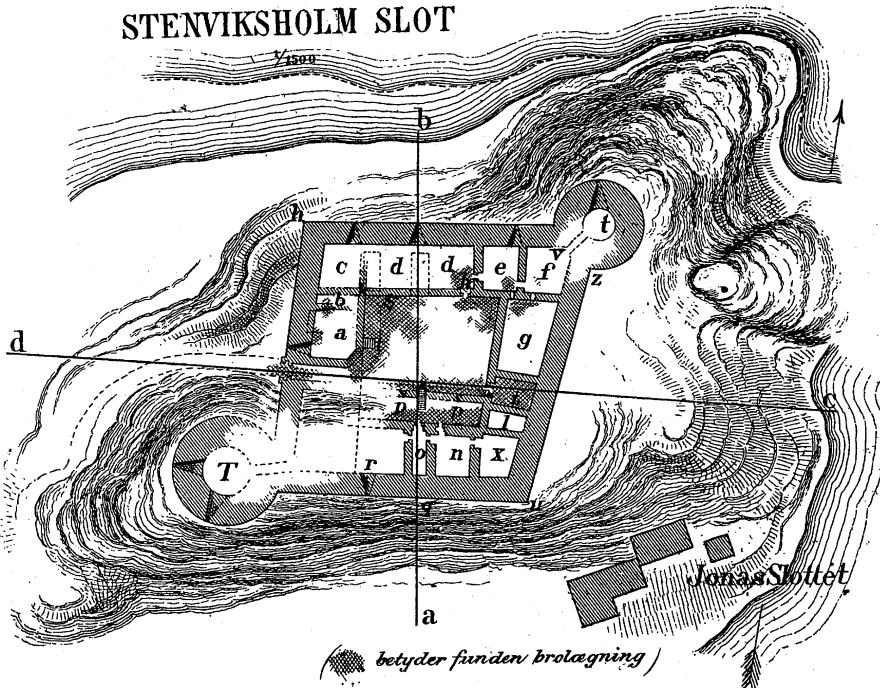
Borggården har vært ganske liten: ca 17 x 24 meter; altså ca 400 m². I tillegg ser det ut til å ha vært en åpen terrasse foran sørfløyen, med en monumental trapp, ca 3,2 meter bred, ned til selve gårdsplassen. Trappen er likevel for liten til å kunne

KART
 over
STENVIKSHOLM
 med omgivelser,
 efter undersøgelserne 1875
 af
ZIEGLER
 premierløjtnant.

Zieglers kart fra 1875

STENVIKSHOLM SLOT

Zieglers plan fra 1875

Figur 5 Steinvikholm slott kartlagt av R. Ziegler i 1875 (Ziegler 1876).

Figur 6 Rekonstruksjon av Steinvikholm slott. Tegning: G. Flusum og S. W. Nordeide.

oppfattes som en prosesjonstrapp.

Det har vært mange, ulike forskere som har arbeidet med dette slottet. De ulike forskerne har laget "navn" på de ulike rommene og delene, og disse navnene er forskjellige. For å være sikker på hvilken del av slottet som diskuteres, vil jeg i den videre behandlingen av slottet gi rommene et nummer som følger Pia Gravbrøts system (Gravbrøt 1993) (Figur 8). En oversikt over hvordan mine numre forholder seg til tidligere benevnelser er gitt i Vedlegg 2. Mine betegnelser er enten tall eller bokstavforkortelser, for å kunne brukes entydig og kortfattet i databasen over gjenstandsfunn (Vedlegg 1).

2.3 Forskningshistorie

Den første som skrev om slottet på Steinvikholmen levde delvis samtidig med at slottet var i bruk: Peder Claussøn Friis (1545-1614) nevnte stedet som en "beflodnen holme". Han skrev videre at slottet var bygd av erkebiskop Olav Engelbretsson, og ble holdt i hevd inntil "den sidste Svenske Feide", hvoretter kongen befalte at det skulle ødelegges (Friis ca. 1613 (1881) s.357).

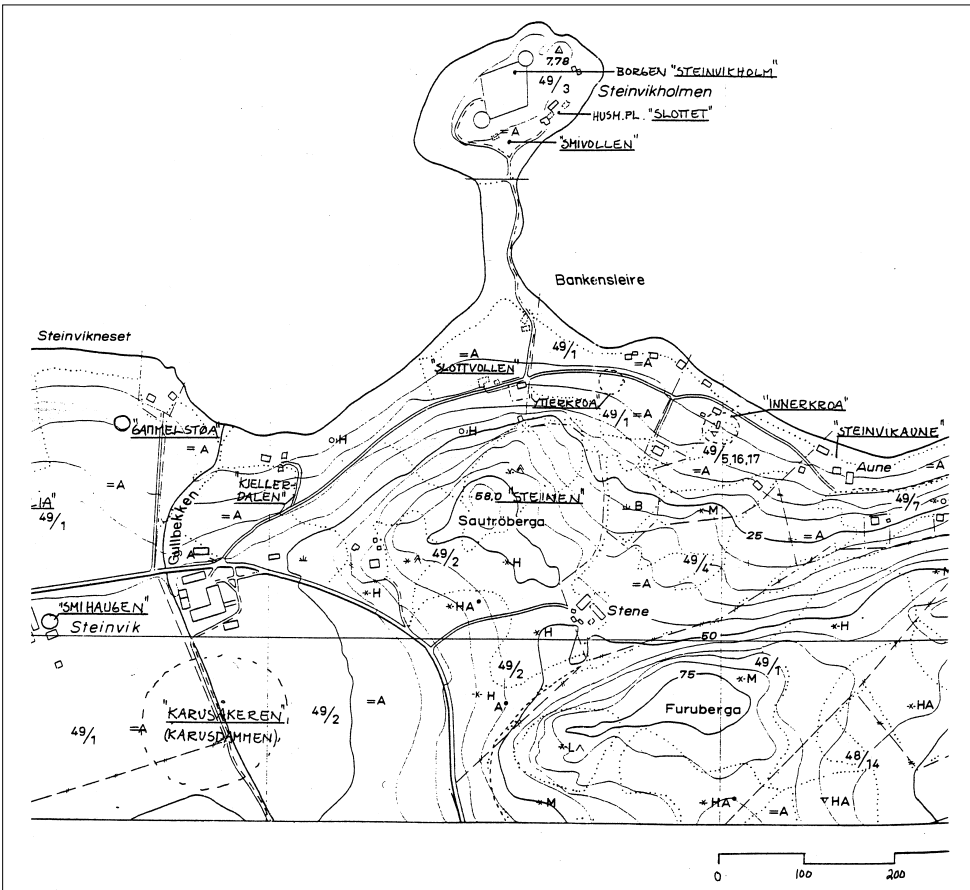
Claus von Ahlefeldt omtalte anlegget i 1661 som en "gammel ødelagt fæstning" og "røverborg" (Wallem 1917 s.4). Allerede da, bare ca 85 år etter det ble forlatt, synes tradisjonen om Olav Engelbretsson som byggherre å ha blitt borte. Det ville ellers

være merkelig at det ble omtalt som "røverborg".

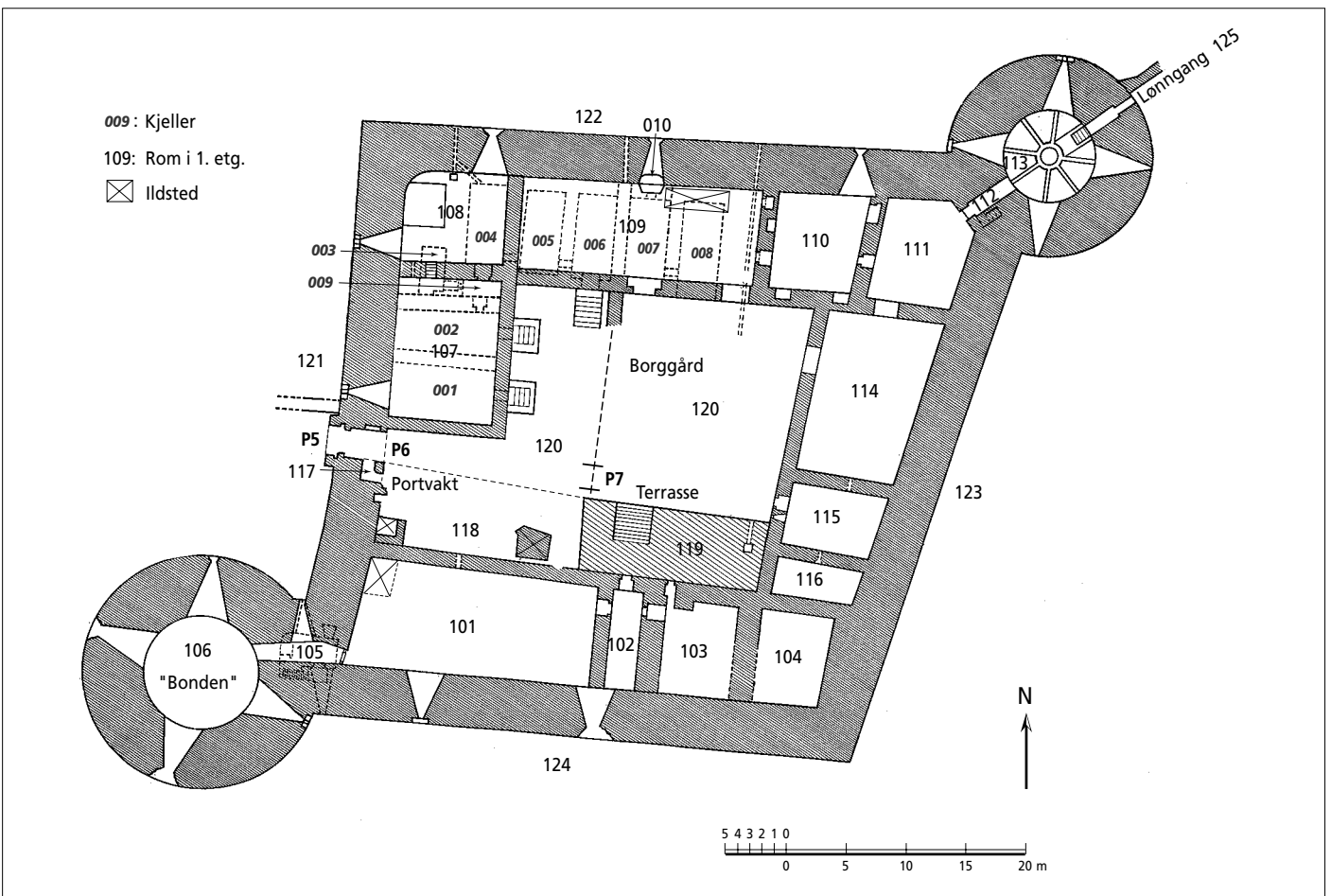
Går vi ytterligere 100 år fram i tid, finner vi den første egentlige beskrivelse av slottet, utført av Gerhard Schøning (1773-75). Han laget en tegning som har fanget opp noenlunde hovedformen (Figur 3). Ruinen var tydeligvis fylt og dekket av sammenraste steinmasser. Dette resulterte i en del feiltolkninger som bl a at kanontårnene ble tolket som bastioner. Men murene sto fortsatt på nordsiden over 9 alen høye (dvs nesten seks meter).

Forfallet fortsatte, fremskyndet av at ruinene stadig vekk ble brukt som steinbrudd til ulike byggverk i Trondheim, bl a til Munkholmen og Christiansten festning ca 1800 (Klüwer 1960 (1823) s.53-54). Da Klüwer kartla ruinene i 1815, bare 300 år etter at slottet ble bygd, var det kun tilbake 6 alen (knappe fire meter) av murene i nord, og han fant kun ett tårn, samt at han ved en mistolkning fant en bastion i øst (Figur 4).

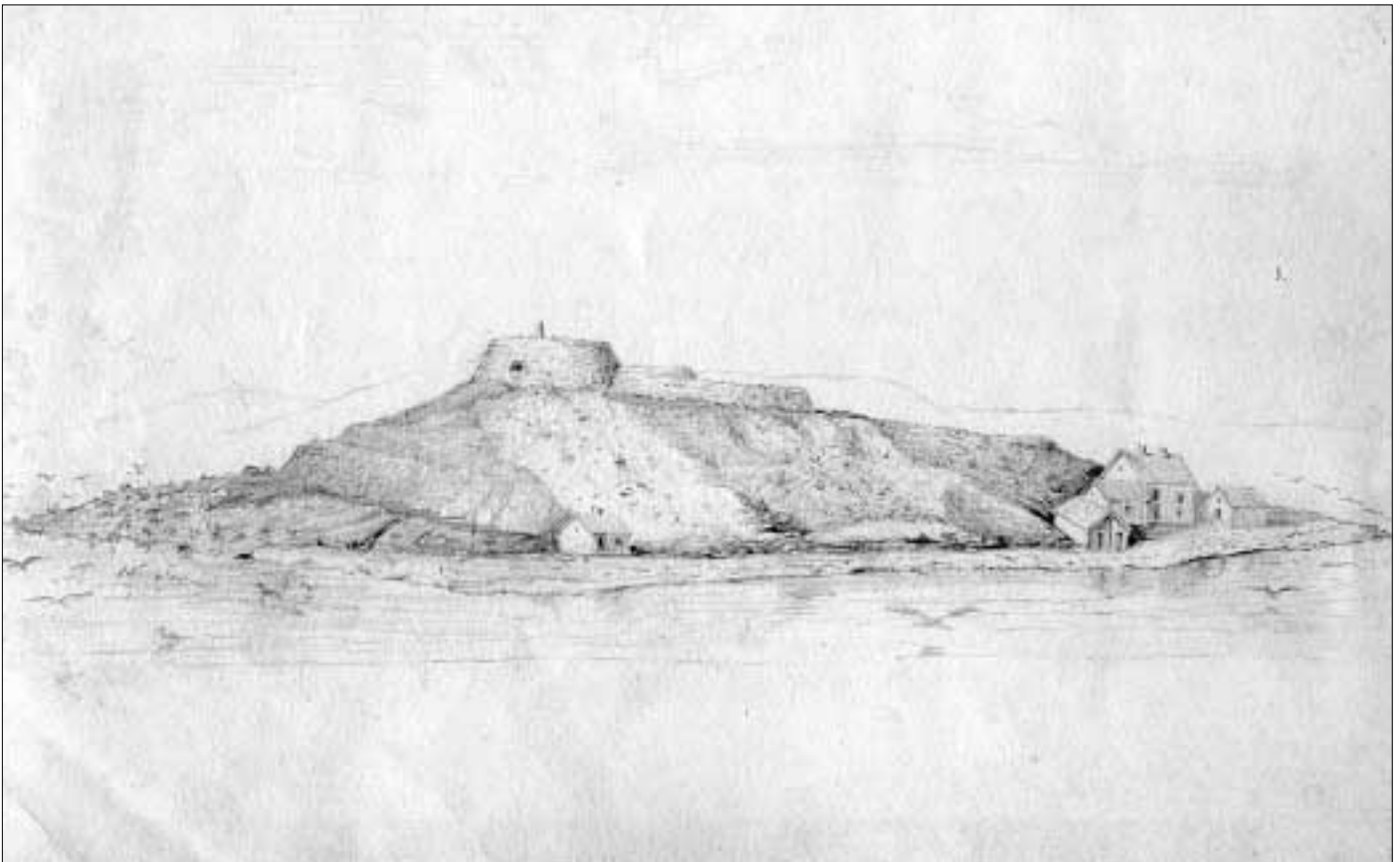
I 1848 ble Den Trondhjemske avdeling av Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkens Bevaring opprettet. Allerede fra starten var avdelingen oppmerksom på ruinene på Steinvikholmen, og i 1849 ble det besluttet at en skulle foreta en utgraving der. Denne utgravingen ble det imidlertid ingenting av.⁸

Figur 7 Oversikt over kartfestede konstruksjoner rundt Steinvikholmen (Gravbrøt 1993).

Figur 8 Oversikt over betegnelser på rom og ruindeler (etter Wallem 1917 og Gravbrøt 1993).

Figur 9 Steinvikholm slott kartlagt av O. Krefting i 1868. Kopi fra NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim.

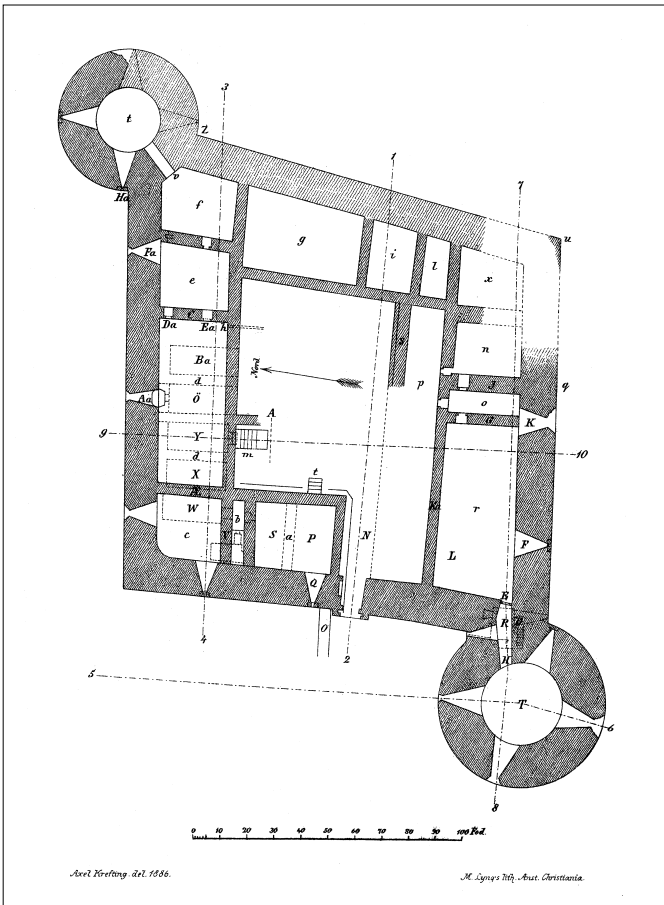
I 1868 arrangerte O. Krefting en utflukt til holmen. Han var da formann i den Trondhjemske Filialavdeling av Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. Ved den anledning tegnet han en skisse av Steinvikholmen (Figur 9). Fra nå av begynte forskningsarbeidet å skyte fart. Krefting var offiser, og så både antikvariske og militære interesser i ruinen. Han så at ruinen ble forringet år for år, ettersom den ble brukt til bygningsstein, samt at "allmuen" forlystet seg ved å kaste stein utfor murene. Den første oppgaven var derfor å få ruinene fredet. Det fantes imidlertid ikke noen god løsning på dette den gang i form av et lovverk. En slags løsning på dette fikk de først da ruinen ble kjøpt av foreningen 6. desember 1893 for kr. 250,-, og derved sørget for den samme form for beskyttelse som privat eiendom hadde. Krefting har åpenbart hatt innflytelse, for allerede i 1869 ble det utført noen mindre utgravninger. I 1875 ble den første, mer omfattende utgravning gjennomført. Arbeidet ble utført av dimitterte underoffiserselever, og utgravningen ble ledet av løytnant R. Ziegler (Ziegler 1876 s.20-30). De militære interessene var altså sterke i motivasjonen for å bedre tilstanden til og kunnskapen om ruinen. Ved Zieglers gravning fikk en klarlagt hovedtrekkene av slottets grunnplan og delvis blottlagt murrester (Figur 5).

I 1886 ble undersøkelsene fortsatt av ingeniør Axel Krefting (Krefting 1887 s.48-59) (Figur 10).⁹ Men først i 1893 ble de store, systematiske utgravningene startet. Utgravningene 1893-98 ble ledet av arkitekt Alf Hofflund, som var assisterende arkitekt ved Domkirken (Figur 11). I 1899 overtok arkitekt Gabriel Kielland, som foretok de avsluttende

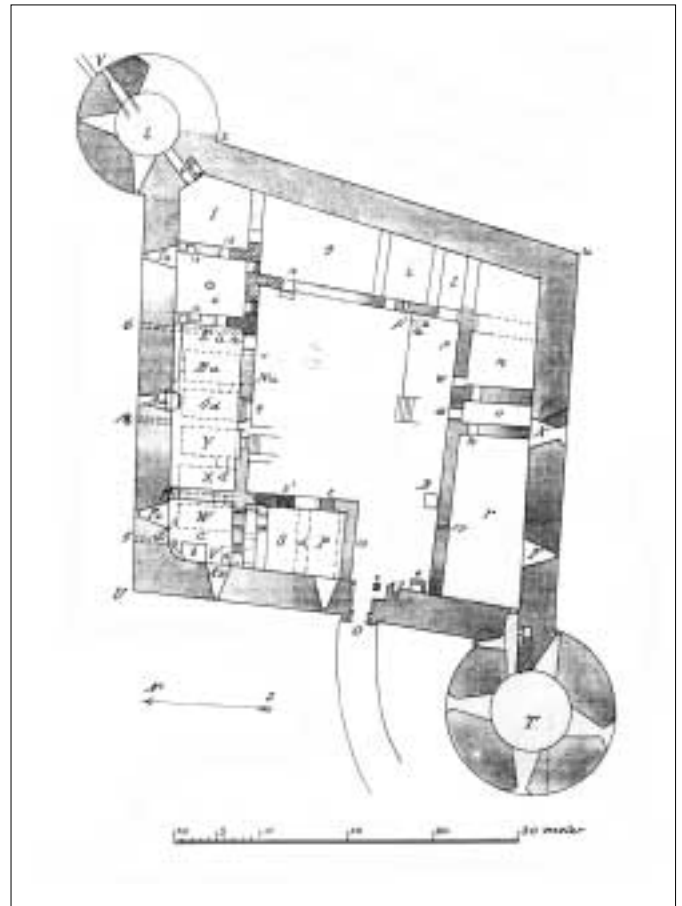
opprydningsarbeidene som ble avsluttet 1900. Etter dette ledet arkitekt Nils Ryjord reparasjonsarbeidene, og dr. phil. Fredrik B. Wallem foretok en del supplerende gravninger og spesialundersøkelser (Figur 12). I 1905 henvendte Fortidsminnesmerkeforeningen seg til Wallem for å få skrevet en avsluttende rapport.

Finansieringen av utgravningene og rapportutgivelsen kom i stand ved bidrag fra staten, Fortidsminnesmerkeforeningen (den lokale og hovedavdelingen), samt Trondhjems Brændevinssamlag, Nansenfondet og den tekniske Høiskoles Fond. Til sammen kom utgravningene og publikasjonen på kr. 29.700,- hvorav Trondhjems Brændevinssamlag sto for halvparten (14.000,-). I tillegg til disse bevilgningene fantes det en bøsse på Steinvikholmen som besøkende kunne gi et bidrag til. 3. juli 1895 fikk de for eksempel inn kr.20,38, som ble behørig opptalt av Hofflund og oppsynsmannen Thoresen.¹⁰ Da publikasjonen kom ut i 1917, var det 24 år etter at de store utgravningene startet.

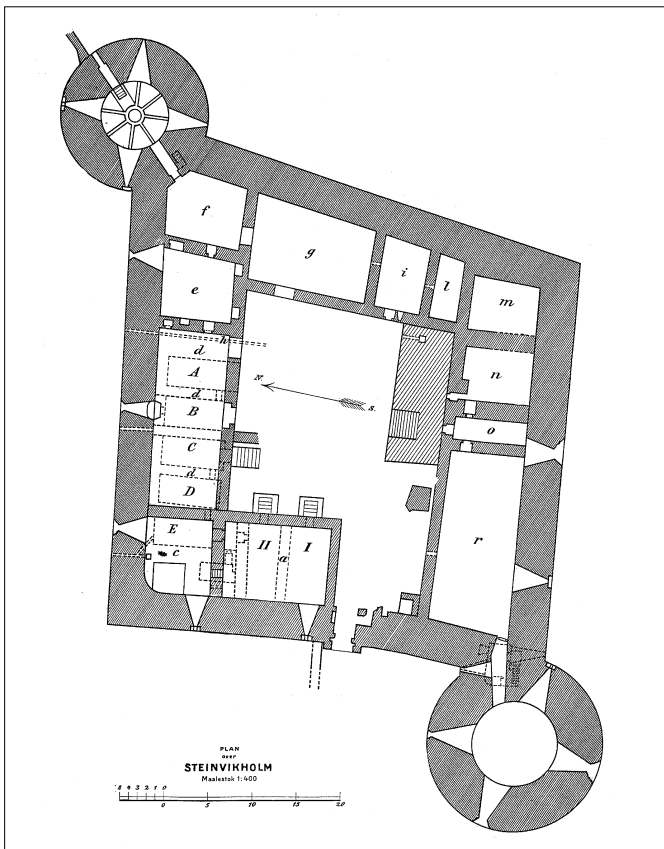
Ved århundredskiftet deltok også Henrik Mathiesen i diskusjonene rundt Steinvikholm slott (Mathiesen 1897, Mathiesen 1906). Han gjorde imidlertid ikke noen undersøkelser selv, og henviser aldri til hvilket grunnlag han har for sine påstander. Viktigere bidrag til forståelsen av slottets historie har derimot Fritz Skaar (1951-52), Johnson (1957), Swensen (1962), Leirfall (1969) og Kavli (1987) gitt. Skaar hadde med sin militære bakgrunn solid basis for egne meninger omkring slottets militære funksjon.¹¹ Johnsson gjorde noen

Figur 10 Steinvikholm slott kartlagt av Axel Krefting i 1886 (Krefting 1887).

Figur 11 Steinvikholm slott kartlagt av Alf Hofflund i 1893-98. (Feltjournal A, NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim)

Figur 12 Steinvikholm slott kartlagt av F. Wallem (1917).

epokegjørende oppdagelser og refleksjoner rundt bakgrunnen for slottets utforming. De ulike bidrag i diskusjonene omkring Steinvikholm slott vil vi komme tilbake til i senere diskusjoner.

Det var etter hvert et ønske om sterkere publikumsinteresse for ruinen. En av planene som etter hvert ble gjennomført, var å oppføre historiske spill, med handling som kunne knyttes til stedet og historien. I forløpet for spillet fikk en kartlagt forholdene i ruinene gjennom en hovedoppgave av Pia Gravbrøt ved arkitekturavdelingen ved NTH (Gravbrøt 1993). Den intensiverte bruken av ruinen har hatt uheldige konsekvenser, noe som har skapt debatt omkring informasjon og publikumsopplevelse på den ene siden, og hensyn til ruinskjøtsel og respekt for historien på den andre.¹²

3 Slott - borg eller festning?

Bispegårdene har en tendens til å falle mellom to stoler i forskningen omkring kongelige og kirkelige anlegg, og det er uklart hvor utpreget de fortifikatoriske aspektene har vært poengtert ved disse anleggene. Byggverket på Steinvikholmen er karakterisert ved flere, ulike betegnelser. Noen har kalt det for "slott" (Mathiesen 1906, Wallem 1917, Skaar 1951-52, Johnson 1957, Swensen 1962), andre har brukt betegnelsen "borg" (Leirfall 1969), mens andre igjen regner det med blant Norges "festninger" (Kavli 1987). Hvilken betegnelse som er riktig å bruke er avhengig av hvilket aspekt en vurderer som viktigst ved byggverkets funksjon i videste forstand.

Hvis vi skal forstå hvilken rolle borgen på Steinvikholmen har hatt, er det ikke likegyldig hvilken tidsperiode vi går inn i. Den gang borgen var intakt og i drift spilte den en aktiv rolle som vi kan prøve å finne fram til ved å studere betegnelser i samtiden, planløsninger m.m. Men borgen har uten tvil også spilt en rolle tiden etter, ikke minst som et politisk og kulturhistorisk symbol. Ettetidens betegnelser inneholder også mening som sier noe om hvilken betydning den er tilskrevet, og dette kan komme til syne gjennom ladede begreper, som f. eks. "røverborg"

Hvilken mening er lagt i betegnelsene "slott", "borg", "festning"? Hvorfor er Erkebispegården i Trondheim konsekvent betegnet som "gård", mens tilsvarende anlegg i Hamar konsekvent ble kalt "borg", og Steinvikholmen "slott", "borg" og "festning", til tross for at alle disse anleggene kanskje hadde lignende funksjoner? Dette er delvis samtidige benevelser, så vi kan se bort fra at det er utelukkende kronologiske skiller. Det er nødvendig å dvele ved en del begreper før vi går videre, for å se om bruken av dem kan si noe om anleggets funksjon.

3.1 Borgbygging i Trondheim - bakgrunn for borgen på Steinvikholmen

Første gang begrepet "borg" brukes i Trondheim er i 1179: "*blasit ut til Borgar med vopnum*",¹³

og dette er uten tvil et festnings-anlegg, bygd for forsvar i en væpnet konflikt. Mobiliseringen ble utført av kong Sverre. Før denne tid nevnes ikke noen spesiell befestning annet enn indirekte: erkebiskop Eystein skal ha bygget en "treborg" på ljevollene før Sverre mobiliserte til kamp mot ham i 1179, og Sverre bare overtok og satte i stand Eysteins treborg.¹⁴ I 1182 nevnes også at kong Sverre bygde palisader ("kraka", "kracana") til vern, langs stranden, rundt Brattøra og opp langs elven. Sverre bygde også en "valslynge" (en kastemaskin) ute på Brattøra, og et "kastali" ved broen.¹⁵ Dette brokastellet må ha vært oppe ved broen over Nidelven, i det området hvor Elgset bro krysser i dag, altså nær ved Erkebispegården.

Kong Sverre bygde også en borg på Steinberget, kalt Sverres borg eller Sion. Denne borgen ble også stående i brennpunktet ved kamphandlinger. I beskrivelsen av hendelsene da Kuvlungene erobret borgen kommer det fram at også dette har vært en treborg. De "brøt ned og brente borgen".¹⁶ Borgen ble siden forsterket og bygd om med stein av kong Håkon Håkonsson:

*"Han let óg gjere muren om Sverresborg på Steinberga og byggje hus etter at baglarane hadde brote henne ned."*¹⁷

Borgen hadde altså en betydning i kamphandlinger på slutten av 1100-tallet og utover 1200-tallet, men på 1100-tallet var det fortsatt også andre kamparenaer, bl a "vollen". Dette kommer klart fram i en ordveksling mellom Sverre og kong Magnus, hvis vi skal feste lit til Sverre Sagas beretninger. I denne historien prøvde Sverre og egge kong Magnus til kamp ved følgende utsagn:

"gå du opp på ljevollene og still opp hæren din til kamp; jeg skal gå ut av borgen med alle mine menn, og så skal det gå deg slik det gikk sist vi sloss, eller verre..."

Kong Magnus likte ikke denne strategien, og svarte Sverre slik: *"Nei, jeg vil ikke gå opp på den forbannede vollen din flere ganger. Gå du heller om bord og sett mannskap på like mange skip som jeg har, og la oss så legge ut i elven og slåss."*

Det var trolig ment som et "vennlig tilbud" fra Sverre, når han tilbød å trekke samtlige menn ut av borgen. Dette ville stille hærene likt mht beskyttelse.

I en avhandling om "Maktens boningar. Norska riksborgar under medeltiden" ble relevante begreper drøftet (Eriksson 1995). Eriksson hevdet at de eldste navn på festninger på nordisk område var "borg" og "virke" (ibid. s. 12). "Borg" ser ut til å ha hatt den videste utbredelsen, og var fremfor alt brukt om høyreliggende anlegg. "Virke" var brukt om et enkelt

vollanlegg eller palisadeanlegg på flatmark, som f. eks. Danevirke og Agdevirke på Agdenes. En "borg" omsluttet også et mindre område enn et "virke". "Virke" mente Eriksson var begrenset til vikingtid og tidlig middelalder. Ordet "slott" dukket ikke opp i Norge før langt senere i middelalderen, da det bl a ble brukt om anlegg på Steinvikholmen.

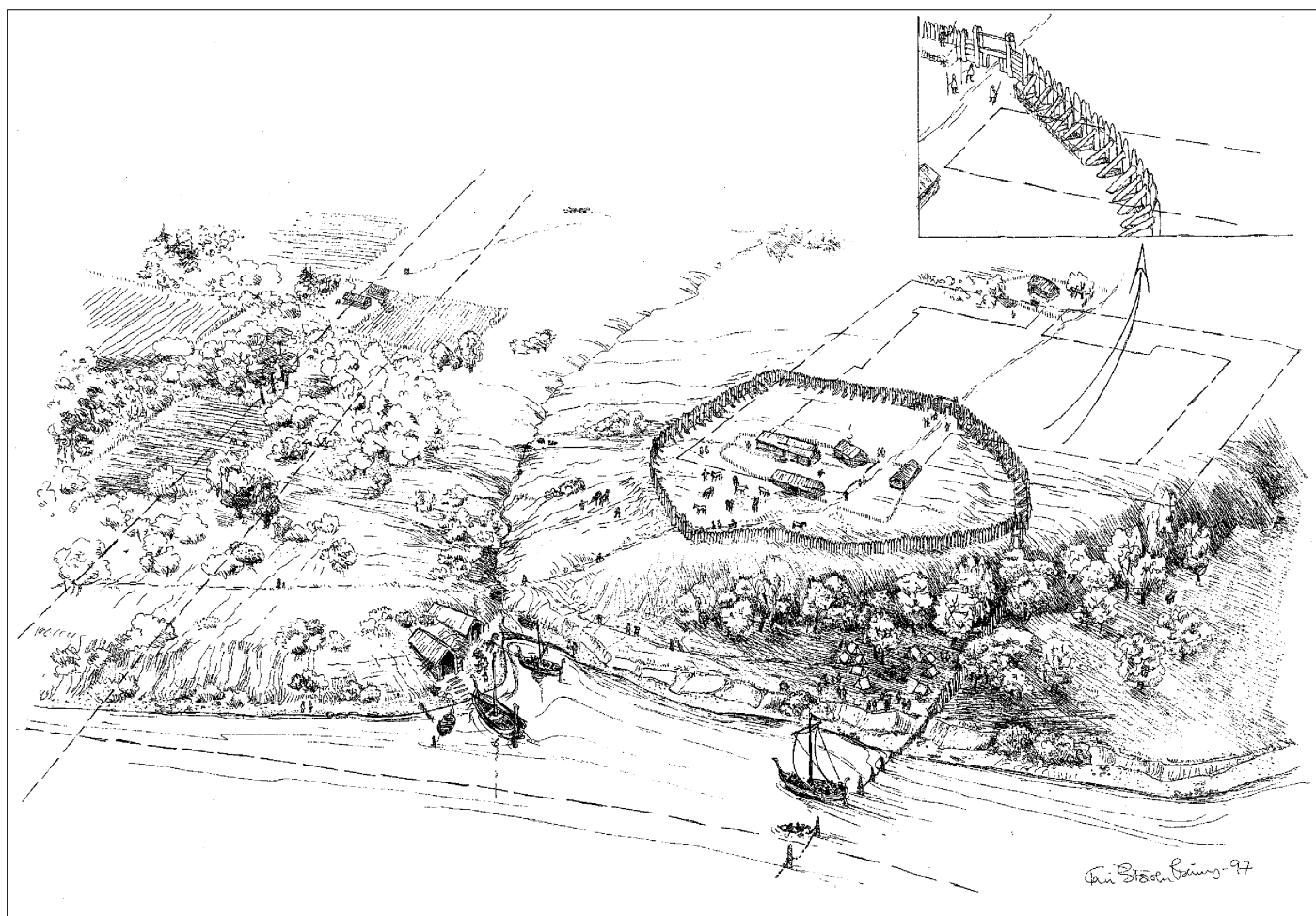
At palisadene på Ilevollen ble betegnet som "borg" og ikke "virke" på 1100-tallet, mente hun tydet på at dette har vært en mer utviklet form for forsvarsanlegg. Eriksson mente også at det var en gradvis overgang til termen "festning" som først opptrådte på 1500-tallet.

I det hjemlig materialet fant Eriksson ingen beskriving av topografiske eller bygningsmessige krav en borg måtte oppfylle for å kunne kalles borg. Det ser imidlertid ut til at en borg alltid var ment for forsvar, men kunne i tillegg ha residens- og representasjonsfunksjoner.

La oss se litt på relevante aspekter ved Erkebispegården i Trondheim som bakgrunn for hvorfor Olav Engelbrektsson bygde borgen på Steinvikholmen. Etter undersøkelser i Erkebispegården i 7 år, (1991 – 1997) har vi fått mer innsikt i hvilken rolle denne gården har spilt til ulike tider. Vi vet at erkesetet ble grunnlagt i 1152/53, og da var Trondheim allerede

en betydningsfull by. Men Erkebispegården skilte seg ganske raskt ut i bybildet: sammen med Domkirken dominerte den etter hvert hele søndre innfartsport til byen. Mens middelalderbyen var preget av små, lave trehus som lå tett i tett langs max. 3 m brede gater/ smau, fikk Erkebispegården raskt store trebygninger samt store byggverk av stein. Erkebispegården bar utad preg av å være bygd for å understreke makt og autoritet: dominerende i tomteareal, arkitektur, byggematerial og –teknikk, størrelse på bygninger, og plassert på det høyeste punktet på Nidarneset.

Erkebispegården var et viktig sentrum, både økonomisk, politisk, religiøst og kulturelt. I tillegg til symbolsk makt, var det derfor viktig at dette gårdsanlegget gav reell makt, i. e. beskyttelse. Vi hørte at erkebiskop Øystein bygde palisader til vern mot birkebeinerne, men fienden, med kong Sverre i spissen, overtok og fullførte dette forsvarsverket til egen fordel. Vi fant restene etter en palisadekonstruksjon under utgravningene i Erkebispegården, datert 968 - 1038 (¹⁴C) (Figur 13). Palisaden er tolket som et forsvarsanlegg (Nordeide 1997b). Dette er de eldste restene etter et forsvarsanlegg vi har i Trondheim, og definitivt eldre enn erkesetet. Den kan klassifiseres som "virke", i tråd med Erikssons definisjoner; altså en primitiv form for befestning. I den form den er påvist, kan den ikke ha vært særlig sterk som befestning, men kanskje like

Figur 13 Restene etter en palisadekonstruksjon fra slutten av 900-tallet / begynnelsen av 1000-tallet. Forslag til rekonstruksjon (Nordeide 1997b). Tegning: K. S. Binns og S. W. Nordeide.

mye et signal om "privat område", et "maktsentrum". Vi vet ikke hvem som kan ha stått bak denne palisadekonstruksjonen, men hvis tolkningen er riktig, er det rimelig å tenke på kongen.

Erkebispegården som byggverk ble påbegynt straks etter erkesetetets stiftelse i 1152/53, og fikk raskt en ytre markering som muligens kan ha fungert som *ringmur*. Eventuelt har det vært steinbygninger mer eller mindre integrert i denne "ringmuren", slik at ytterveggene i husene samtidig var med på å danne den ytre "vegg" som omsluttet anlegget, slik at gården ga et ytre sterkt og lukket preg. I tillegg til ringmuren har bygninger i stein i seg selv vært regnet for å inneha et visst forsvar. Av den første ringmuren er det kun svært fragmentariske rester bevart, og vi kjenner ikke høyde eller karakter, f.eks. om det var bare stein eller også trevirke i denne ytre markeringen. Vi vet altså heller ikke om den kan ha fungert mer som kun en avgrensing av området enn som passivt forsvar. På slutten av 1200-tallet ble det bygget en ny ringmur, ca 1 m tykk. I 1500 ble det bygget en enda sterkere ringmur, og anlegget ble mindre (Nordeide 2000). Svake punkter, som utstikkende hjørner i ringmuren, har vært bevisst unngått (Hommedal 1999). Murene har vært inntil ca 2 m tykke ved bakken, og har trolig stått i hushøyde. Det kan ikke være tvil om at i det minste denne siste ringmuren har hatt en forsvarsfunksjon, men for øvrig er de forsvarsmessige funksjonene ved gården usikre.

Betegnelsen "biskopsgård" ble vedvarende brukt om Erkebispegården fram til reformasjonen. Nyanseforskjeller i begreper veksler både i middelalder og i lensherreperioden: I 1178 ble den kalt for "byscupsgardi", "byskupsgarde", "byscops-gar i",¹⁸ og ordet "gar i", av samme rot som ordet "gjerde", betegner gjerne selve gjerdet, det innhegnede området (garden) eller en bygard. Det ser ikke ut til at gjerdet /garden kan ha betegnet en befestet boplass - kun en innhegnet plass. Også etter reformasjonen ble endingen "gard" brukt om dette anlegget: "Kongens gård i Trondheim",¹⁹ "Trondheim Gård".²⁰ Aldri "borg" eller "slott" altså, til tross for dens staselige og borglignende preg. Men den har trolig gitt erkebiskopen tilstrekkelig status, beskyttelse og rom for den rolle han skulle spille gjennom nesten hele middelalderen. De angrep som kunne komme, var basert på pil og bue, armbrøst, ildsetting, slynger m.m. Vi kjenner ikke til direkte kamphandlinger om Erkebispegården i middelalderen, bortsett fra at gården ble brent i 1532 av erkebiskopens fiender (kong Frederik 1.). Vi vet ikke om det ble gjort noen særlig motstand for å forhindre det, men en del dødsfall i erkebispens stab er tolket som mannetap i forbindelse med denne brannen (Nissen 1998). I nyere tid vet vi at svenskene erobret Kongsgården (=Erkebispegården) i 1658, bl a ved hjelp av kanoner.

Fra og med 1475 fikk erkesetet Trøndelag i forlening, så erkebiskopen ble også kongens representant i distriktet; "lensherre", og han ble dessuten leder for Norges riksråd.²¹ Han var altså både en kirkefyrste og den øverste verdslige leder i landet, under kongen i Danmark. Dette medførte nye behov og nye økonomiske muligheter til å fylle behovene for erkebiskopen / lensherren. Rollen hans minnet nå mer om "fyrstebiskopens" lengre sør i Europa, som nettopp kombinerte

en religiøs og verdslig styrelse i sin hånd. Vi ser også at Erkebispegården ble gjenstand for betydelige byggearbeider og omorganisering, og aktivitetsmønsteret ble kraftig forandret fra 1500. En hel del håndverk og produksjon ble drevet i gården fra denne tid, bl a strategisk viktig aktivitet som mynt- og våpenproduksjon. Disse aktivitetene styrket erkebiskopens rolle som føydalherre, og det var viktig å ha ekstra kontroll med denne virksomheten som var produksjon av rene maktmidler. Gården og erkebiskopen endret alstå status og rolle, men gården beholdt samme navn.

Dette er særlig interessant i forhold til bispegården i Hamar. Denne gården har en nær beslektet historie og lignende karakter som Erkebispegården i Trondheim, og var administrativt underlagt erkesetet i Trondheim. Allikevel er denne gården kalt for "bispeborg". Det går altså tilsynelatende ikke an å automatisk slutte fra hvilken term som er brukt om et anlegg til hvilken funksjon anlegget har hatt.

3.2 Steinvikholm slott og Erkebispegården

Anlegget på Steinvikholmen ble kalt "slott" allerede i sin samtid: F.eks. i 1536:

"her paa slottet" (Olav Engelbriktssons regneskapsbøker 1532 1538 s.105).²²

I et brev til erkebiskop Olav fra biskop Hans Reff i Oslo datert allerede 20/10-1525, skrev biskop Hans:²³

"Item her effther skall aldrig fortrydes att Stenwigsholm bliffuer fulwell befested oc end met thet snareste, hwo som bygger vdj fred han er thess tryggere vdj wfred."

Av dette fremgår det at anlegget helt klart hadde en fortifikatorisk funksjon; ikke for å fylle en akutt situasjon, men som en forsikring for fremtiden. Formuleringen "med det snareste" tyder likevel på at de har tolket situasjonen slik at truende farer kunne bli en realitet i den nærmeste fremtid.

Fra Olav Engelbriktssons egen hånd har vi kun følgende beskrivelse av intensjonene:

*" det faste Steinvikholm som vi af kirkens og stiftets midler og penge paa kirkens grund har opbygget".*²⁴

Også i ettertid har betegnelsen "slott" blitt hyppig brukt, f. eks. av Peder Claussøn Friis (1545-1614) som skrev:

"Iot Erkebiskop Oluff Engelbriktssøn bygge det Slot Stenvigsholm paa en liden befloden Holm, oc er der gjort en lang Bro eller Brygge fra Holmen oc ind paa Landet, huilcket Slot hafuer altid siden været ved Mact holdet indtil den sidste Suenske Feide, at det da efter kongens Befalning blef ødelagt."(Friis ca.1613 (1881) s.357).

Friis bruker også betegnelsen "slott" om Sverresborg:

" ..., som Kong Suere lod bygge det Slot Suerigborg paa, oc nu er øde" (*ibid.* s.356).

Claus Ahlefeldt (1661) var litt mer malende i sin betegnelse av Steinvikholmen:

" gammel ødelagt festning, bygget av de gamle som en øverborg" (*Wallem* 1917 s.4).

Ordet "slott" ser ut til å være et fremmedord som ble importert i seinmiddelalderen, etter 1350 (Heggestad 1975).²⁵ Opprinnelig kan ordet "slott" komme av samme betydning som gard, idet ordet kommer av å slutte, men et slott har vært regnet som et "befestet sted" (Guttu 1977). I dag vil vi vel heller forbinde ordet med en staselig bolig, for kongen og hans likemenn. Vi regner steder som dette for å være bevoktet, men ikke nødvendigvis befestet, som f.eks. slottet i Oslo.

3.3 Slott og gård - kronologiske eller kulturelle forskjeller ?

Vi har sett at Erkebispegården konsekvent har blitt kalt for "gård" selv om det er belegg for både forsvars- og representasjonsfunksjoner. Den ble fortsatt kalt "gård" etter at erkebispens også ble lensherre og gården endret funksjon. Dette var delvis samtidig med at Steinvikholm slott ble bygd, som altså

ble betegnet "slott" og "festning" ("det faste"). Erkebispens to anlegg har altså hatt overlappende funksjoner til tross for ulike benevelser.

Ulikheter i betegnelsene kan være delvis kronologisk betinget, ettersom "slott" og "festning" er yngre termer enn "gård" og "borg". Et innarbeidet navn på Erkebispegården kan ha gjort at de har valgt å beholde den gamle betegnelsen på dette anlegget. Men det kan ikke forklare forskjellene i betegnelse på anleggene i hhv. Hamar og Trondheim, som tilsynelatende har lik funksjon og er samtidige. Dette spørsmålet må vi la andre forskere få prøve å finne svar på.

I Trøndelag er det likevel tydelig at de fortifikatoriske sidene ved Steinvikholm slott var langt mer utpreget enn ved anlegget i Trondheim, liksom biskop Hans' brev fra 1525 tyder på. Slottet var bygget med tanke på forsvar og bruk av våpen. Erkebispegården er det mer usikkert hvor viktig ringmuren har vært i ulike perioder. Ombygningen, med en tykkere ringmur på slutten av

4 Steinvikholmen som arkeologisk prosjekt

1400-tallet, ble trolig utført for å sikre den mot kruttvåpen. Det er allikevel ikke tegn til at den ble ombygd for å lette *bruken* av kruttvåpen. Betegnelsene slott og festning understreker nok den mer utpregede forsvarsfunksjon som Steinvikholm slott hadde til forskjell fra Erkebispegården i Trondheim.

I dag ville vi kunne betegne anlegget både som slott, borg og befestet bolig. Det finnes mange syn på hvordan en skal definere en "borg". Det er likevel vanlig å bruke de to funksjonene bolig og befestning som nødvendige kriterier for definisjonen av en middelaldersk "borg" (King 1988). Selve bygningsmassen på Steinvikholmen er mer en befestet bolig enn en borg, ettersom den ikke har noen ringmur, men der ytterveggene i bygningene danner en hoveddel av den ytre rammen. Men når vi trekker inn beliggenheten, på en "beflodden holme", og de ytre forsvarsverkene i form av palisader og forskansning, må den også kunne karakteriseres som en fullt utbygd borg. I det følgende vil både "borg" og "slott" bli brukt for å betegne anlegget på Steinvikholmen.

Det er 100 år siden utgravningene på Steinvikholmen fant sted. Arkeologisk metode har endret seg mye i løpet av denne tiden, og det er nødvendig å vurdere utgravningenes metode og problemstillinger mht kildekritikk for å kunne bruke materialet som kilde. Informasjonspotensialet i det arkeologiske materialet er avhengig av hvordan utgravningene er gjennomført og hva som var målsetting med utgravningene. Ettersom det er akkurat 100 år siden, er det heller ikke uinteressant å skjele litt til andre aspekter ved utgravningene: f.eks hvordan var kostnader og finansiering, og hvilken personalpolitikk hadde de?

I 1897 var det et merkeår i Trondheim: Trondheims 900-årsjubileum. Innstillingen i forhold til prosjektet kan ha vært påvirket av den stemning dette skapte, med en generell fokus på byens grunnleggelse og historie. Arbeiderne fikk fri til å delta i feiringen. Arbeidet ble derfor innstilt mandag 19.juli 1897, da mange av arbeidsfolkene ved arbeidet på Steinvikholmen ville reise inn til Trondheim for å delta i feiringen.²⁶ Det er imidlertid uklart hvorvidt arbeiderne fikk lønn denne dagen. Hofflund selv var i Trondheim og feiret jubileet 20-22. juli.

I anledning byjubileet for 100 år siden skrev K. Rygh en oversikt over Trøndelag i forhistorisk tid, som en bakgrunn for byens historie (Rygh 1897). Denne oversikten gav en rent summarisk oversikt over ulike funn i fylket. Det var kun snakk om løs- og gravfunn, og disse ble omtalt distriktvis. I dette verket finner vi ikke tanker om stratigrafi, og det var vel heller ikke grunnlag for det. En nærmere datering av steinalderfunn var det ikke grunnlag for. Heller ikke fantes det interessante oppsummeringer som kunne si noe om menneskets kultur, økonomi osv., men kun kommentarer om hvorvidt det var størst / minst funnfrekvens i ulike landskapstyper som kyst, innland osv. Det var altså en rent geografisk plotting av funn i horisontalplanet, hvor menneskets

egentlige historie var fraværende. Heldigvis har arkeologisk teori og metode utviklet seg til det bedre etter Ryghs tid. Men hvordan var arkeologien i utgravningsprosjektet på Steinvikholmen sett i samtidens perspektiv?

4.1 Utgravninger på Steinvikholmen

Utgravningene på Steinvikholmen var et av de første store utgravningsprosjektene i Trøndelag. Arbeidet for å frede og å forske i dette kulturminnet hører til arkeologiens pionertid i Norge, og er derfor også viktig for å forstå utviklingen av kulturminnevernet i Norge. Restaureringen og undersøkelsene av Domkirken i Trondheim ("Nidarosdomen"), og dernest funnet av Osebergskipet har vært fremhevet som flaggprosjekt i utviklingen av et moderne kulturminnevern i Norge, godt framhjulpert av de nasjonalistiske strømningene og nasjonsbygging på 1800-tallet til innpå 1900-tallet. Det viser seg at interessen for slottet på Steinvikholmen er like gammel, og representerer også et pionerarbeid i norsk kulturminneforskning- og forvaltning, om enn ikke med samme status.

Utgravningene på Steinvikholmen startet etter noen års planlegging i 1869; det samme år som restaureringsarbeidet ved Domkirken startet opp. Arbeidet var omfattende: arealet i slottet er ca 2700 m². Det ble også gravd en del utenfor murene, men til gjengjeld går de 4-5 meter tykke murene stort sett til fradrag av det areal det var nødvendig å grave ut.

4.1.1 Arbeidsstokk, arbeidstid og kostnader

Ingeniør Axel Carelius Krefting ledet en av de første undersøkelsene i 1886. Han skrev følgende om arbeidsstokken:

"Ifølge Anmodning fra Bestyrelsen for den trondhjemske Filialafdeling blev de nævnte Undersøgelser gjenoptagne i 1886. Hertil anvendtes Arbeidsfolk fra selve Stedet, og der var ingen Mangel herpaa, da Slaatarbeidet netop var endt. Da de fleste var øvede Veiarbeidere og som Bygdens Folk interesserede i Arbeidet, gik det hurtigt for seg." (Krefting 1887 s.49).

I 1893 ble utgravningene gjenoptatt under ledelse av den samme Axel Krefting. Året etter overtok imidlertid den mannen som utførte den største og viktigste delen av de arkeologiske utgravningene i slottet: arkitekt Alf Hofflund. Han ledet arbeidet i 1894, 1895 og 1897. Han startet 18. juni 1894 med en arbeidsstokk på 49 mann; utelukkende menn. Det er ikke nevnt noen kvinner overhodet i forbindelse med disse undersøkelsene. Hofflund brukte samme oppsynsmann som Krefting året før, nemlig H.Thoresen fra Domkirken. Arbeidstiden var fra kl. 6.00 til kl.18.00, med frokostpause fra 8.00 til 8.30, og middag fra kl.12.30 til 14.00, mandag til lørdag. Lørdag kl.17.30 ble det utbetalt lønning.²⁷ Fraregnet pauser hadde de altså 10 timers arbeidsdag 6 dager i uken, noe som tilsvarer en 60 timers arbeidsuke. Sesongens lengde varierte mellom 1 og 2,5 måned,

men var i snitt 1,5 måned.

Arbeidsstyrken var imidlertid ikke like stor hele tiden: 9.juli samme år notere Hofflund i dagboken at "

"Fremmødte blot 19 Mand.",²⁸

og den 12. juli noterte han 23 mann.

Torsdag 28. juni 1894 hadde de sin første arbeidsulykke som er beskrevet i feltjournalen (ibid. s.12):

" En Mand fik idag sin Fod forklemt ved en nedfaldende Sten og maatte kjøres til Læge. Grunden var Uforsigtighed fra hans Kammeraters Side. Jeg har hver Dag lagt Folkene paa Hjerte at være forsigtige."

Onsdag 28. juni 1897 skrev han (ibid. s.54):

"Udgravningen er paa Grund af alle disse Bjælker og Mure samt Massens Haardhed og de store Sten det besværligste Arbeide, der hidtil er udført paa Slottet, og jeg er meget engstelig for, at der skal indtræffe nogen Ulykker, da Folkene er meget uforsigtige ved Siden af sin Ihærdighed."

Det er altså tydelig at Hofflund har hatt omsorg for sine arbeidsfolk, og nøye innskjerpet sikkerhetsrutiner.

Det er et gjennomgående trekk ved alle år av undersøkelsen at det ble brukt ledere tilknyttet Domkirken i Trondheim, og lokal arbeidskraft for øvrig. Gravesesongen har måttet tilpasses de årlige arbeidsoppgaver på bygden rundt Steinvikholmen. Det vil si at de har måttet ta hensyn til slåttonn (se eksempelet over), men også andre sesongoppgaver:

*"Silden er kommen ind i fjorden og folkene vore tænker nok bare paa den og vil endelig slutte arbeidet paa slottet....Der vil være vanskelig at skaffe nye, da jernbanen, Høaannen og silden beskæftiger alle mennesker her for tiden."*²⁹

Etter endt arbeid i 1894 ble det gjort opp regnskap og status. Dette viste at det var totalt fjernet ca 889 m³ masse, som hadde beskjeftiget gjennomsnittlig ca 24 menn i ca 3,5 uker med en lønn på til sammen ca kr. 880,-. Dette gir gjennomsnittlig 1,76 m³ fjernet masse per mann per dag, og kr.1,75 i dagslønn (min beregning), og Hofflund regnet selv ut at hver m³ masse fjernet kostet kr.1,00. Murerene fikk til sammenligning i gjennomsnitt kr.2,77 per dag, etter min beregning.³⁰ Men "effektiviteten" var ikke like høy hele tiden. Faktisk bemerket Krefting at det var så harde, konglomerataktige masser innvendig i det store tårnet, at det tok hele 2 uker å tømme de 400 kubikkmeter med masse, selv om 12-14 mann arbeidet med dette (Krefting 1894 s.2). Når dette i snitt ble 2,5 m³ per mann per dag, regnet han altså dette for lite, til tross for at dette lå over årsgjennomsnittet.

Sesongen 1898 ble avsluttet 10. august. Alle funn som skulle til Trondheim ble bragt med dampbåten. Alle kleberstein ble ført til lager i det store tårnet ("Bonden"). Det ble *"feiet og pudset overalt"*. Dagboken avsluttes karakteristisk med "Kl. 6 Lønning".³¹ Og med "kl. 6" menes det kl. 18.00. Lønnings-tidspunktet var nok taktisk begrunnet, for at mannskapene skulle holde ut til siste slutt.

Arbeidstempo syntes nok nitid og langsomt for arbeiderne på Steinvikholmen, men ambisjonene som er notert viser likevel at det var et annet tempo enn i dagens arkeologi, og følgende sitat minner mest om det moderne arkeologi ville kalle

"gravrøveri". For 6 uker fra 28/6-1893 ble det anført:

"For at gjøre udgravningene saa fulstændig som muligt, maatte den dennegang begrændses til bestemte dele av ruinen, da verken tid eller midler tillod det hele store slots udgravning. Dog blev vistnok mindst halvdparten av ruinerne fullstændig udgravet" (Krefting 1894 s.1-2).

Utgravningene på Steinvikholmen kostet alt i alt 29.700,-, inklusive publikasjon. Denne tok det 24 år å få publisert, regnet etter at de store utgravningene startet i 1893. Grunnen til at det tok så lang tid var at det tok tid å reise penger til publisering. De store utgravningene tok 7 år, tilsvarende den tid det i tråd med bygdetradisjonen tok å bygge slottet i sin tid (Nilssen 1905).

I 1899 ble det skiftet utgravningsledelse. Gabriel Kielland overtok som leder for den resterende utgravningsperioden i 1899-1900. Han starter sin dagbok slik:

"Mandag 29de Mai gjenoptages arbeide ved Steinvikholm slot under undertegneds ledelse."

Kielland har slett ikke undertegnet journalen, og vi kan bare fra andre kilder vite at det er han som har skrevet dette. Starten er symptomatisk for Kiellands arbeid. Det ser ut til at han har prøvd å legge opp arbeidet i 1899 i tradisjon med Hofflunds metoder. Feltjournalen er ført på samme måte, med fine gjenstandstegninger og beskrivelser. Men i 1900 er notatene i feltjournalen mangelfulle og mindre nyttige sett fra et arkeologisk synspunkt. Målsetningen for 1900 var å utføre en del reparasjoner, men de skulle også grave bort grusmasse utenfor slottets sørmur. Dette ble gjort for at det "æverdige minnesmerket" skulle bli mer synlig og flott å se på for tilskuerene, samt for å finne eventuelle gjenstander av historisk verdi.³²

Utfra målsetningen og stedet det er gravet på kan det være reelt at det er funnet svært få gjenstander dette året i forhold til tidligere år. Men notatene fra 1900 er svært konsentrert rundt de praktiske og tekniske sidene ved restaureringen og gravearbeidene, dvs antall lass, kalkulasjoner osv, men er ikke presis mht til *hvor* ting er funnet. Det er heller ingen interessante opplysninger om arbeidslivet eller om metode fra årene 1899 -1900. Det nærmeste vi kommer arbeidsstokken er opplysninger om antall menn som har gjort dette eller hint. Det er også opplyst om at lønn ble utbetalt lørdag kl.17.30. Dette tyder på at Kielland var mindre engasjert i sitt personale og de kulturhistoriske delene av gravearbeidet enn hans tidligere kollega Hofflund var. Hvem av dem som er representativ for sin tid er det ikke mulig å si noe om utfra dette, spinkle grunnlaget.

4.1.2 Målsetning og metode

Det er ikke formulert noen presise *målsetninger* eller *problemstillinger* ved arbeidet på Steinvikholmen, og metodene er heller ikke nøyere beskrevet. Det teoretiske grunnlaget kan beskrives som simpelthen den generelle kunnskap og interesse for nasjonale minnesmerker og militære aspekter som lå i tiden.

Målsetningen kan utfra ulike opplysninger formuleres som:

- sørge for bevaring av ruinen
- tømme den for grusmasser og restaurere den

- kartlegge slottets grunnplan
- samle gjenstander av kulturhistorisk interesse
- sørge for en bedre estetisk opplevelse av slottet for tilskuere.

Gravearbeidet holdt generelt et imponerende høyt nivå, med gode betraktninger rundt stratigrafien. Allerede Axel Krefting viste dette klart (Krefting 1887 s.55). Han forklarer bl a ved gravning i "hjørnerommet c" (= rom 108) hvordan lagene ligger i forhold til trapp og golvlag, og forklarer at i dette rommet har det vært et golv "y" som har hørt sammen med trappen "v", som altså må være fra en yngre byggeperiode. Han grov seg ned til det opprinnelige golvlaget hvor han fant et sort jordlag med kull. Dette jordlaget ble tolket som et brannlag, og golvet som tilhørende en smie.

Lignende resonnement gjorde han omkring steinbrolegningen på borggården:

"Trappen ender oventil ved en Brolegning, der ligger 4´ under den nuværende Gaaardsbrolegning" (Krefting 1887 s.56)

Denne brolegningen var dekket med store grusmasser som igjen var dekket med ny brolegning. Han tolket dette som at det er rasmassene fra brannen i 1542 som ikke er ryddet ut, men kun jevnet utover, for dernest å bygge ovenpå igjen. Dette har også Ziegler tidligere påvist for "rom d" (= rom109). Og videre:

"Isaafald har Ødelæggelsen været betydelig, og Oplysning om det oprindelige Slots Udseende kan da maaske søges i det temmelig mægtige Lag mellem den ældre og den yngre Brolegning." (Krefting 1887 s.56)

På denne måten har han lyktes i å relatere ulike bygningselement stratigrafisk til hverandre.

At gravearbeidet skulle gjøres skikkelig har også Hofflund vært opptatt av, og det var viktig å vite hvor gjenstandene ble funnet. Økonomien har også vært viktig. Slike aspekter finnes det derfor systematiske opplysninger om i dagbøkene.

Innsamlingen av gjenstander var nokså grundig, noe følgende sitat fra dagboken kan illustrere:³³

"I Gruset fra Salen paa Gaardspladsen finder vi fremdeles Gjenstande, der før er undgaaet vor Opmerksomhed. Det va saaledes paa en vis Maade heldigt, at vi maatte tage den 2 Gange. Dennygang kan neppe noget undgaa vor Opmerksomhed, idet Trillerne, naar de faar sin Baare læsset, staar mellem Armene paa denne og med Haanden gjennomsøger hver eneste Spadefuld Grus, der læsses paa. Saaledes fremkom i dag: Et Fæste af et Haand- eller Skydevaaben (b) af Jern indlagt med Guldstrimler, det har østerlandsk Form, et Stykke af en sprængt Messing Muskedonner (c), et Stykke af et Træskaf med Jernsko (d) af et Spyd,....." osv.

Funnene ble omhyggelig tegnet på motstående side i feltjournalen (Figur 14). Gravningslederne var utdannet som arkitekter, og deres tegneferdigheter er langt høyere enn det vi er vant til i dag. De tekniske tegningene av gjenstandene har gjennomgående høy kvalitet. Kvaliteten på gravearbeidet var åpenbart også viktig, så hvis det ble for kraftig regnvær måtte gravearbeidet stoppe, mens murerene kunne fortsette sitt

arbeid.³⁴

Hofflund var ansatt som arkitekt ved Domkirken, og dette fikk han nytte av i sine arbeider med Steinvikholmen. I flere tilfeller fant de stein som kunne settes i samband med Domkirken:

*"Videre blev fundet et lidet Klæberstens Profilstykke, der, saavidt jeg erindrer, stammer fra første Band over Sokkelisten paa T.hjems Domkirkes Vestskib (b)."*³⁵

Slike steiner

*"blive da bragte tilbage til Domkirken efter et længere Fravær."*³⁶

Dette er et metodisk grep vi i dag ikke ville ha støttet. På lignende måte har ulike stein fra ulike deler av Trondheim og Trøndelag blitt tilført det som i dag kalles "Domkirkens skulptursamling". Steinene er tilført fordi en har tenkt at de opprinnelig har vært brukt ved Domkirken. Disse betraktningene kan være rett eller gal, men i virkeligheten består "Domkirkens skulptursamling" i dag av skulptur- og profilstein fra mange ulike monumenter, og det er ofte vanskelig å avgjøre deres opprinnelige tilhørighet til monument. Tilbakeføringen ble gjennomført på det grunnlag at like profiler kommer fra samme bygg. I virkeligheten kan de ha brukt relativt like profiler på ulike bygg til samme tid, og ulike profiler på ett og samme bygg. Den dårlig dokumenterte "tilbakeføringen" av profilstein til Domkirken fører derfor lett til feilaktige slutninger både om Domkirken og de øvrige, berørte monumenter.

Det samme gjelder for steinsamlingen fra Steinvikholmen. Etter at slottet gikk ut av bruk, ble det brukt som steinbrudd, både av kongen og lokale bønder. Ved behov for stein er det flere anmerkninger om at det er hentet stein tilbake til holmen.

*"Klæberstene fundne paa Fløangaardene, østre Stenviken og under Jacobs nøst blev fremkjørte."*³⁷

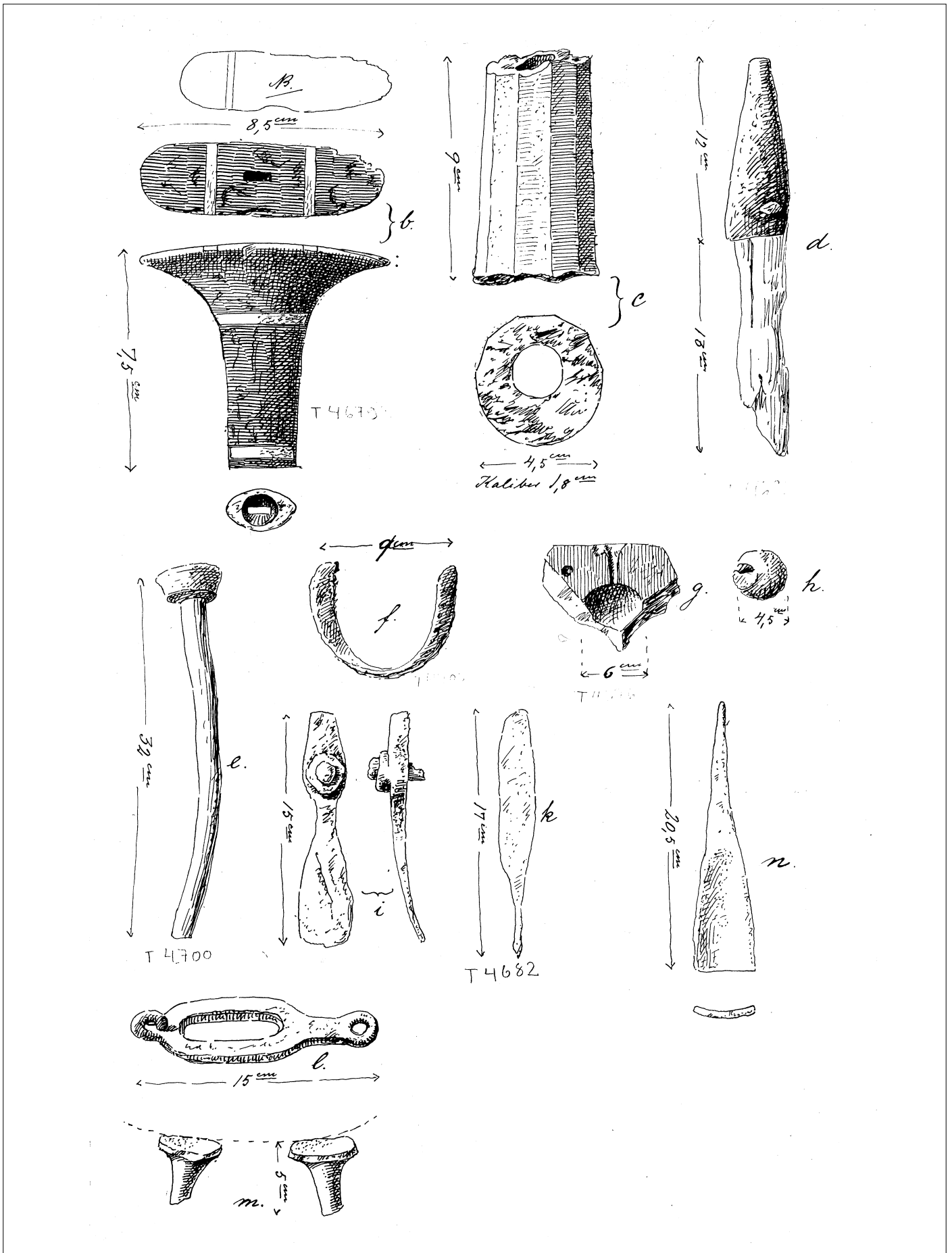
Vi kan anta at disse steinene opprinnelig kommer fra Steinvikholmen, men sikre kan vi ikke være.

Til tross for den for sin tid grundige funnregistreringen, er det umulig å bruke funnene i forhold til den mer detaljerte historien i slottet. Selv om det er gjort stratigrafiske observasjoner under gravearbeidet, er funnene ikke registrerte til lag som kan relateres detaljert nok til ulike bruks- og til byggeprosesser. Funnene er derfor kun en samling funn med tilknytning til ulike deler av slottet, men ikke til ulike tider i slottet. I tillegg er funnregistreringen adskillig dårligere i 1900 under Gabriel Kiellands ledelse, da det ofte også er umulig å si hvilke del av slottet funnene kommer fra og hvor nøyaktig innsamlingen har vært. Dokumentasjonen ble kun utført av prosjektleder.

Dette gjelder imidlertid kun gjenstandene. Det foreligger ikke noen systematisk gjennomgang av selve ruinene som gir oss grunnlag for å kunne skille ut ulike bygningsfaser.

4.2 Oppsummering

Arbeidsfolket i 1890 var vante kroppsarbeidere, og metoden

Figur 14 Tegning av gjenstander fra Hofflunds Feltjournal "A", 1894, s.10 hosst ende.

var lagt opp slik at de var velegnet til den jobben de skulle gjøre, som i grove trekk var å fjerne grusmasser fra ruinen. Den arkeologiske dokumentasjonen ble ivaretatt av dem som kunne dette, og den ble derfor gjennomført med den samme, høye kvalitet i alle deler av arbeidet. Det sier seg selv at dokumentasjonen derved ikke var så detaljert: én person skulle dokumentere alt det de andre gjorde, og de utførte arbeidet i et langt raskere tempo enn det som gjøres i dag.

Utgravningsprosjektet på Steinvikholmen ble drevet langt mindre avansert enn det vi kan gjøre i dag. De data som hentes ut av kulturlagene i dag er mangfoldige ganger flere og mer verdifulle enn for 100 år siden. Den viktigste forskjellen er likevel at vi i dag er i stand til å analysere stratigrafien slik at alle funn blir satt i en tilnærmet "riktig" posisjon i forhold til hverandre. Alle funn kan tolkes i riktig kontekst, og derfor kan funnene fortelle en historie som har relevans for annet enn gjenstanden selv. På den måten kan vi i dag få virkelig "historie" ut av det arkeologiske materialet, til forskjell fra

funnene fra Steinvik-holmen som nesten er jevn gode med "løsfunn". Hver enkelt gjenstand fra utgravningene på Steinvikholmen forteller kun en historie om seg selv, og ikke om den sammenheng den er funnet i. På den annen side ser det ut til at prosjektet på Steinvikholmen var mer gjennomtenkt enn andre, samtidige arkeologiske prosjekter, og hadde høy dokumentasjonsstandard for sin tid, særlig når vi sammenligner med Ryghs oppsummering av forhistoriske funn i landsdelen.

Som kildematerialet foreligger derfor resultatene fra utgravningene på Steinvikholmen som et materiale med relativt liten kildeverdi. Det er usikkert hva Hofflund har definert som "gjenstand", men det har i alle fall omfattet notater om kategorier som slagg og dyrebein. Det ser videre ut til at det har vært en nokså grundig og representativ innsamling av gjenstander fra utgravningene under Hofflunds ledelse; det er mer uklart omkring materialet hentet fram under Kiellands ledelse. Funnene kan videre lokaliseres til rom, noe som er nær godt nok i horisontalplanet for vårt formål. Den største svakheten ligger i at funnene ikke kan relateres til stratigrafien,

5 Geografisk plassering og militær strategi

og derved ikke kan relateres til slottets ulike bruksfaser. Det foreligger nesten ikke opplysninger om selve kulturlagene heller. Kun få funn er presisert å komme fra eller fra under kullaget som er antatt å være fra 1542. Det er ikke gjort systematiske bygningsarkeologiske studier som kan hjelpe denne situasjonen.

Det er lite redegjort for målsetning og metode, men vi kan håpe på at utgravningene på 1800-tallet i hovedsak kun har tømt slottet for grus og stein, og at de egentlige kulturlagene er intakte. Dette gjelder i alle fall mesteparten av borggården, hvor det tilsynelatende ligger metertykke kulturlag bevart, fra tiden ca 1525 - 1542. Hvis denne antagelsen er riktig, er flesteparten av gjenstandene fra slottets destruksjonsfase. Utgravningene har tilsynelatende heller ikke gjort nevneverdige inngrep i området for brofestet på holmen, og heller ikke i selve sundet. Brofestet på holmen kan imidlertid være forstyrret av oppdyrkingen i regi av bruket "Slottet", fra slutten av 1800-tallet.

De som deltok på utgravningene på Steinvikholmen hadde en langt bedre lokalkunnskap og en nærmere kunnskap om gamle våpen, redskaper og håndverk enn dagens arkeologer, som kun muligens har et teoretisk forhold til dette. Den generelle kunnskapen på 1890-tallet kunne hjelpe i forståelsen av gjenstandsfunn og slottets integrering i landskapet. Men det teoretiske grunnlaget og de metodiske løsninger som kunne velges gjorde at det innsamlede materialet er svært mangelfullt som kilde til kulturhistorie. Noe har vi altså vunnet, men noe har vi også tapt.

Slottets plassering på en øy langt inn i Trondheimsfjorden har vært gjenstand for debatt og spekulasjoner. Det virker ulogisk i forhold til fluktmuligheter, og usentralt i forhold til aktuelle kontakter. Hvis det var viktig med tilknytning til sjø, både for adkomst og forsvar, kunne en ha valgt det bynære Munkholmen som kunne tjene dette formål. En øy eller et sted nærmere kysten synes også mer aktuell enn Steinvikholmen. Utfra andre formål burde Sverresborg ha vært aktuell. Sverresborg har også en god beliggenhet sett fra et forsvars synspunkt: den gir god oversikt, er vanskelig tilgjengelig, og den ligger nært byen.

Byggherren selv har dessverre ikke meddelt oss klart hvilke hensikter han hadde med dette byggverket. Olav Engelbrektsson er også en av de menn i historien som har vært minst meddelsom om egne tanker og ideer. Resultatet av handlinger er gjerne kjent, men ikke hvilke motiv som lå bak. Den siste erkebiskopen er på denne måten omgitt av mystikk som har fascinert mange historikere. Kanskje fordi vi vet så lite om hans egne tanker, har derfor også historikerne hatt svært ulike oppfatninger av ham (Hamre 1998 s.251ff).

Det må ha vært en stor fordel at gården Fløan lå like i nærheten, som var erkebiskopens setegård fra gammelt av. Både Steinvik, Hammer og Fløan var fritatt for leidangsskatten fra 1531

(Dybdahl 1979 s.98). Et slott krever et godt oppland som kan sørge for nødvendige ferskvarer, og det var derfor avhengig av gårder som var direkte tilknyttet anlegget. Vi skal se nærmere på ulike forhold som kan ha dannet bakgrunn for erkebiskopens valg av byggested.

5.1 Eldre teorier om emnet

Olav Engelbrektssons byggearbeid på Steinvikholmen i Åsenfjorden var en kraftig satsning som krevde store ressurser. Det er mulig at holmen var i erkebiskopens besittelse allerede før 1531. I august 1531 fikk han imidlertid brev fra kong Fredrik 1. fra Scloss Gottorp som omhandlet eiendommen, hvor hans bruks- og eiendomsrett til Steinvik og Hammer uten plikt for kongelige avgifter ble bekreftet:

"oss och Norgis riige her till troligenn gjortt och beuist haffuer och her effter troligenn gjore beuise maa och skall, haffue vndt och tilladett att hannd och hanns efftherkomer erchibiscopper vdi Trundhiem mue och skulle haffue nyde brugge och beholle tesse tuenne stigtens gaads och gaarde Stenuig och Hammær, frij och quitt till euig tid, for stud leding och all anndenn konngelige tynnge jnnthed vndertagenn vdi noger maade, som ther aarligen pleger aff att giffuis till oss och Norgis kronne".³⁸

I brevet fra kong Fredrik 1. ble ikke slottet nevnt, men kun Steinvik som gård. 10. desember 1531 refererte Olav selv noen tilsagn han fikk fra den avsatte kong Christian 2., formidlet gjennom den svenske erkebiskopen, Gustav Trolle. Han har åpenbart fått løfter fra Christian, hans medsammensvorne mot kong Fredrik 1., som han har fått til å avgi samme løfter som kong Fredrik 1. Også Christian har måttet gi løfter i forhold til Steinvikholm, og her er Olavs egen gjengivelse av dette:

"thet ffastæ Steinwicholm som wii aff kirkens och stichtens kostned och penninggæ paa kirkens grwnd vpbyggt haffwe vppaa thet ath wore efftherkommende erchebysper i Trondem mwe tesydermere ware h.n.h(ans) n(ades) barn och efftherkommende konnungger i Norie ther med till tienstæ och affwerie h.n. och rigen skade och fforderrff"³⁹

I Olavs egen gjengivelse ble det spesifisert at det også gjaldt anlegget på Steinvikholmen, nevnt som "det faste Steinvikholm". To dager etter, 12. desember, fikk han det samme tilsagnet skriftlig fra den svenske erkebiskopen Gustav Trolle. Her ble det uttrykt følgende:

".....feste Stenuigholm som forne verdugeste fader af kerkenes ock stickthens kostnedt ock penninge pa kirkenes grund vpbyggt hafuer pa thet..."⁴⁰

Dette at Olav "bygde for kirkens og stiftets kostnad og penninger, på kirkens grunn", sammen med Olavs egne forsikringer om at borgen skulle sikre kongens og Norges velferd, kan tolkes som følger: Borgen ble bygget av lensherren og

erkebiskopen Olav Engelbrektsson. Byggverket ble bekostet av kirkens og lokale midler, men med kongelige privilegier. Gårdene Hammer og Steinvik ble innkjøpt for formålet. Disse gårdene trengtes både som byggegrunn og som avlsgårder for slottet, trolig sammen med Fløan som allerede var i kirkens eie. Etter brevformuleringen kan det ikke være tvil om at eiendommene etter 1531 tilhørte kirken, for det understrekes i brevene fra 1531 at erkebiskopen/ pavens delegat hadde råderett over eiendommen, og den var "kirkelig grunn".

En alternativ tolkning er at eiendommene må ha vært i kirkens eie fra før, og at formuleringene i brevene er en slags politisk manifestasjon på den velvilje som bør foreligge mellom kongen og kirken. Privilegiene fulgte naturlig lensherren og erkebiskopen, som en gjenytelse for de plikter han hadde overfor kongen. Det hele kan i dette tilfellet oppfattes som kun formalia for å stadfeste en situasjon som eksisterte tidligere, selv om det ikke tidligere lå et slott på eiendommen.

Hvorfor trengte Olav dette slottet i tillegg til Erkebispegården? Hans egne utsagn fra 10/12-1531 (i den grad de er hans egne), gav uttrykk for at slottet skulle *beskytte kongen og erkebiskopen*, men hvordan og hvorfor? Borgens plassering på en øy langt inne i Trondheimsfjorden kan synes perifer. *Hva* skulle den beskytte? Hvilken tilstrebet og utilsiktet effekt hadde den *geografiske plassering* i forhold til erkebiskopens behov? Kunne borgen fungere i et *aktivt / passivt forsvar*, eller var det et frivillig fengsel? Disse spørsmålene har det vært mange teorier om, og jeg skal referere noen synspunkter og diskusjon litt kort, i kronologisk rekkefølge:

Peder Claussøn Friis (1545-1614) som skrev:

"...Iod Ercebiscope Oluff Engelbretsson bygge det Slot Stenvigsholm paa en liden befloden Holm, oc er der gjort en lang Bro eller Brygge fra Holmen oc ind paa Landet, huilcket Slot hafuer altid siden været ved Mact holdet indtil den sidste Suenske Feide, at det da efter Kongens Befalning blef ødelagt." (Friis 1613 ca. (1881) s.357).

Friis (1545-1614) sa med dette ikke noe om effekt og begrunnelse for plassering, annet enn at det var "en befloden holme"

Claus Ahlefeldt (1661) omtalte slottet som en "*festning og røverborg*", uten å reflektere nærmere over hvorfor det lå i Åsenfjord (Wallem 1917 s.4).

Gerhard Schøning tolket slottet kun som et *tillfluktsted*, og han reflekterte ikke noe over beliggenheten (Schøning 1910 (1773-75)). Han mistolket dessuten kanontårnene til å være bastioner.

H. Grüner har kun kommentert mangler ved beliggenheten. Han fremholdt at både Collart og Bild visstnok måtte gi seg på grunn av vannmangel (Grüner 1902 s.181-183).

Henrik Mathiesen mente at Steinvikholmen var et nødvendig supplement til Erkebispegården, som var for svak for overfall. Erkebiskopen trengte en borg med isfri havn, omgitt av vann, slik at fienden ikke kunne bite seg fast ved murene. Det var dessuten vidt utsyn fra borgen, og det var kun Steinvikholmen i hele Trondheimsfjorden som innfridde disse kravene (Mathiesen

1897, Mathiesen 1906). Svakheten ved holmen var mangelen på vann. Han mente det var en vannledning lagt ut fra landsiden, og fienden kunne raskt avskjære holmen for vann ved å kutte vannledningen (denne vannledningen er ikke påvist, og har trolig aldri eksistert, min tilføyelse).

Fredrik Wallem er den som har arbeidet mest utførlig med Steinvikholmen. Han skrev en utmerket utgravningsrapport etter utgravningene i 1894-1900 (Wallem 1917). Han mente som Mathiesen, at Erkebispegården var for svak mot angrep, og dette begrunnet han med omleggingen til kruttvåpen. Erkebiskopen trengte borgen på Steinvikholmen til forsvar av Trøndelag, vakt og vern for kirken og den katolske tro, og en passende bolig for sine vervede krigsmenn. For, som han påpekte, erkebiskopen var på denne tid også lensherre, og han måtte derfor også holde en betydelig styrke til stadig disposisjon. Han skrev:

"I fortifikatorisk henseende stod Steinvikholm fuldt paa høide med datidens krav. Det 16de aarhundrede er netop det svære artilleris aarhundrede med skyts av ofte urimelig store dimensjoner, og Steinvikholms forsvar blev i fremtrædende grad baseret paa svære fæstningskanoner."

Slottets viktigste angrepsside var fra land - mot sydsiden. Nordsiden har vært den sekundære angrepsside, fra flåteangrep. Begge disse sidene må ha hatt et sterkt forsvar (ibid. s.57f).

Fritz Skaar gikk sterkt imot enkelte forfatteres syn mht. deres vurdering av fortifikatoriske aspekter, men hans argumentasjon inneholder store selvmotsigelser (Skaar 1953). Han mente at middelalderens borger bygde på samme prinsipp som bygdeborgene: de beskyttet kun egne murer, og var ikke sperreverker i egentlig forstand. De respektive våpen hadde ifølge Skaar maksimum 100 m virkning.

Skaar regnet Erkebispegården i Trondheim for befestet, og den hadde visstnok forsvarsmessig sett vært tilstrekkelig sikker i middelalderen. Der den lå var det imidlertid etter hans oppfatning ingen muligheter for en modernisering etter de behov ildvåpnene krevde.

Mathiesen hevdet at det var viktig med den isfrie havn som fantes ved Steinvikholmen. Mot dette hevdet Skaar at dette var så vanlig at det var et unødvendig argument. Dessuten var det en dårlig havn for annet enn småbåter ved Steinvikholmen.

Mathiesen mente det var en fordel at holmen var omflytt, så angriperne ikke kunne bite seg fast innpå murene. Mot dette hevdet Skaar at dette ikke var noen alminnelig betingelse, de færreste borger hadde vollgrav. Det var som oftest ikke noe problem å sikre murene stormfrihet uten vollgrav. Mathiesen hevdet også at det vide utsynet var viktig. Dette mente Skaar at de fikk "på kjøpet", og at dette var av underordnet betydning.

Selve byen, med Domkirken og Erkebispegården, måtte bli det strategisk viktige objekt for en angriper. Ettersom det er klar avstand mellom by og borg her, måtte angriperen planlegge et angrep i to atskilte etapper, eller ha svært store styrker. Dette gav spillerom for forsterkninger. Lokaliseringen var strategisk. Hvis utelukkende taktiske hensyn skulle ligge til grunn, ville Sverresborg ha vært bedre.

Fordeler med lokaliseringen hevdet Skaar var

a) lokaliseringen til en holme (dette gikk imot hans argumentasjon foran mot Mathiesen, men han begrunnet ikke sitt syn i denne sammenheng).

b) nær, men ikke ved, hovedveien til byen (fra Sverige). Dvs. de kunne ikke stenge veien, men hadde muligheter for å operere bak ryggen til fienden.

c) kunne ikke tvinges til overgivelse fra sjøen, for skipene hadde ikke så store skyts at de hadde virkning mot murene. Fienden måtte landsette tropper. Skipene kunne og måtte deretter danne en blokad mot borgen.

Ulemper ved lokaliseringen:

Den var dominert av middelalderens tankegang. Plassen burde vært slik at egne stridsmidler kunne nyttes fullt ut, og fiendens ikke oppnådde naturlige fordeler, f.eks. på høyder. Dette ble ikke innfridd, mente Skaar. Med artilleri var det mulig i sikkerhet å skyte mur og tårn i grus og gjøre borgen moden til storm. Det var vanskelig å gjøre offensive tiltak overfor angriperne; og en mistet alt initiativ.

Wilhelm Swensen pekte på den strategiske beliggenheten: det var lett å angripe fra slottet, og muligheter for flukt var åpen både ut fjorden og gjennom landet til Sverige (Swensen 1962).

Ifølge **Jon Leirfall** var Erkebispegården ikke sterk nok mot ildvåpen, noe han begrunnet med at murene måtte være tykkere, og borgen måtte ligge slik at en ikke kunne skyte fra kort hold (Leirfall 1969). I motsetning til Skaar mente han at den tids kanoner ikke kunne gjøre så stor skade på murene - de rakk ifølge Leirfall bare 4-500 meter (!), og det var ikke makt i kulene når de nådde fram. Borgen hadde sterkere skyts enn angriperne kunne ha med seg med båt eller over land.

Siden kruttet var kommet i bruk da de bygde borgen, måtte murene gjøres tykkere. Ildvåpnene gjorde at borgene måtte ha en slik beliggenhet at det ikke kunne skytes mot dem fra kort hold. Steinvikholmen ga gode vilkår for forsvar mot denne typen våpen. Den lå så pass langt fra land at den tids kanoner ikke kunne gjøre vesentlig skade på murene. Siden borgen var helt omflytt av vann måtte fienden bruke båt som var lett å angripe fra borgen. Alternativt måtte fienden forsere broen som kunne tas under ild fra kanonene i hovedtårnet.

Borgen var ifølge Leirfall bygd som forsvar mot danskene. Det primære mål for angrep fra danskene ville være byen. Dermed ville erkebiskopen få tid på seg inne på Steinvikholmen. To angrepsmål forvansket også fiendens arbeid. Det var også nødvendig med sikker adkomst fra sjøen. Erkebiskopen måtte kunne ta seg raskt fram mellom byen og borgen, foran en fiende som kom sørfra. Bak holmen kunne båter legge til og fra uten at kanoner fra landsiden nådde dem.

Sannsynligvis var det også bevisst å legge borgen på veien mot Sverige: med drakampen mellom Sverige og Danmark, kunne erkebiskopen regne med hjelp fra Sverige.

Guthorm Kavli har skrevet et betydelig verk om norske befestninger. Der hevdet han at så lenge adelen i Skandinavia var interessert i Norge, befestet de sine herreseter på samme måte som de gjorde i Sverige og Danmark. Behovet for befestede tilholdssteder gikk ut først etter 1660 (Kavli 1987 s.33).

Borgen på Steinvikholmen ble ifølge Kavli ikke bygget som *forsvar*, men som *retrettsted*. Murene på Erkebispegården var ikke sterke nok, selv om de var tykke. Det var derimot murene på Steinvikholmen, hvis fienden ikke hadde beleiringsskyts. P g a mangel på vann kunne den imidlertid ikke tåle en lang beleiring. Den ble forlatt og revet i 1575 p g a avsides beliggenhet og mangel på vann.

Pia Gravbrøt har utført den mest utførlige av de seneste undersøkelsene om Steinvikholmen. Hun hevdet at Erkebispegården ikke gav muligheter for modernisering for ildvåpen. Når en ny borg ble bygget så langt fra byen, var det ikke for å forsvare byen og Domkirken, men som et forsvar mot danskene sørfra (Gravbrøt 1993). Borgen dannet et annet angrepsmål og gav tid for områing, og hadde altså en strategisk plassering. Den hadde sikker adkomst fra sjøen med isfri havn, og var også bevisst plassert nær veien fra sjøen.

I det motsetningsfylte forholdet til Danmark, kunne en håpe på kontakter mot allierte i Sverige. Borgen ble derfor bevisst plassert nær veien til Sverige. Selve borgen gav effektiv flankestrykning fra tårnene. Det var også god oversikt over omkringliggende terreng p g a flere fløyer, og dette gav også en bedre sluttethet og bedre muligheter for forsvar. Det var hurtig adkomst til Steinvikholmen fra Trondheim, foran fienden sørfra. Sjøen gav fri flukt fra baksiden, uten at kanoner fra landsiden kunne nå dem. Holmen var omflytt, slik at angriperne ikke fikk plass til å bite seg fast under murene. Slottet hadde altså også en taktisk plassering. Dette var imidlertid ikke avgjørende for anleggets forsvar, for dette var viktigere i middelalderen, før ildvåpnene kom i bruk.

Bodvar Schjelderup har hatt en ganske annerledes argumentasjon rundt slottets plassering enn alle andre forskere (Schjelderup 1997). Schjelderup oppfatter Steinvikholmen som et "utvalgt sted", på linje med Novgorod og Jerusalem. Men de "utvalgte stedene" skal ikke oppfattes som hierofanier, et fenomen han heller ikke har tenkt på i denne forbindelse⁴¹. Schjelderups argumentasjon er sterkt preget av en religiøs overbevisning, og står og faller med denne. Ettersom dette ikke er tema her, vil hans argumenter derfor ikke drøftes nærmere her.

5.2 Diskusjon

Utfra de ovennevnte sitater går det klart fram at debattantene ikke er enige, ikke alltid heller med seg selv. For å komme videre i denne diskusjonen er det nødvendig å slå fast en del fakta, dvs slik det er belagt i arkeologiske og /eller skriftlige kilder:

a) Våpen

Utfra utgravningene i Erkebispegården ser det ut til at Olav Engelbrektsson satset for fullt på kruttvåpen, for første gang i Trondheim. Bruken av armbrøst ble fortrent, og kruttvåpen dominerte fullstendig (Booth 1998 s.44ff, Wallem 1917 s.62ff). Det er ikke påvist sikre kuler eller støpeformer for kuler ved utgravningene i Erkebispegården før periode 6, som starter i 1500. Det er kun to usikre kanonkuler i stein i periode 4 fase 3 og periode 5 fase 2 (ca 1350 -1500).

Ulike typer kaliber er belagt i kuler, våpen og støpeformer for kuler ved utgravningene på Steinvikholmen. Kaliberet varierer fra 20 til 180 mm. Kulene finnes i både stein, bly, jern, bly med jernkjerne og bly med steinkjerne, men for kaliber over 65 mm ser det ut til at kulene alltid er av stein.⁴² Noen våpenspisser er også funnet, samt en gåsefot (for armbrøst), slagsverd og dolk. Det er selvsagt vanskelig å skille på hvilke kuler som er fiendekuler, skutt inn i borgen, og hvilke som er rester etter depot for forsvar. Men sammenholdt med våpenfunn, skriftlige kilder (se også kap.6.1) og borgens utforming, kan vi likevel slå fast at *slottet ble forsvart i hovedsak med våpen basert på krutt.*

Dette stemmer også godt overens med beskrivelsene til den svenske erkebiskopen Olaus Magnus, samtidig med og bekjent av Olav Engelbrektsson. I hans bok som ble trykket i 1555 beskrev han våpensituasjonen slik:

...dessa människor, som äro af en härdad stam och lefva i ständiga strider, icke äro i saknad af något skjutvapen, gjenom hvilket de kunna mera oafslätligt och kraftigt skada en utländsk fiende eller komma åstad grufliga ofärd i striden mot en inhämsk; ty fördärlig är den skada, som tillfogas den senare, men rättvist det afbräck, som beredes den förre, då han bryter samdräkten. Bössor finnas alltså i de flesta städer och borgar i Svea- och Götaland." (Olaus Magnus 1555 s.387)

Beskrivelsene er trolig basert på observasjoner som er gjort særlig i 1540- årene. De er likevel ikke så langt fra våre forhold, hverken i tid eller rom. De kan derfor ha en viss relevans også for Steinvikholmen i 1530-årene.

b) Olav Engelbrektsson leide inn en flåte, så nærheten til brukbar havn har han betraktet som helt nødvendig.

c) Faktisk fremgangsmåte og resultater ved kamphandlinger i Trøndelag i løpet av borgens funksjonstid (1528 - 1575):

1532: Kongens hær angrep erkebiskopen ved å brenne Erkebispegården.⁴³ Kongens hær under ledelse av Otte Stigsen, Niils Clausen og Tord Roed brente også to av erkebiskopens setegårder (Hamre 1998 s.495). Men det er ingenting som viser at slottet på Steinvikholmen ble prøvd inntatt.

1537: Erkebiskopen bemannet både klosteret på Nidarholmen og Steinvikholm slott. Kongens menn la en flåte ved Nidarholm kloster, mens andre av kongens menn beleiret Steinvikholm slott, og prøvde derved samtidig å erobre begge steder (Koht 1951 s.172, Wallem 1917 s.85f).⁴⁴ Slottet kjempet, men måtte gi seg etter beleiringer i en knapp måned, da de måtte forhandle om en avtale.⁴⁵

Under den nordiske "7-årskrigen" (1563-70) var det flere trefninger mellom svensker og nordmenn/dansker. For trefningene i 1564 har vi i tillegg til diplomater en unik kilde, idet vi har en slags dagbok forfattet av en av de tilstedeværende, skåningen Axel Gyldenstjerne, senere (fra 1588) lensherre og stattholder på Akershus.⁴⁶

1564: 21. februar kom svenskene over Sulsfjellet. Hæren ankom slottet 28. februar, og slottet ble oppgitt 5. mars kl. 11 p g a vannmangel.⁴⁷ Ifølge Axel Gyldenstjernes dagbok var det

imidlertid ikke bare vannmangel som fikk dem til å overgi slottet. Evert Bild som var lensherre på Steinvikholm på denne tiden, var klar over at slottet ikke kunne holdes lenge på grunn av mangel på ferskvann. Han forhandlet i god tid med den svenske hærens anfører, franskmannen Claudius Carolus. Han tok så med seg konen og ungene og seilte til Bergen, vel vitende om at Claudius måtte gi slottet tilbake til ham når han kom tilbake under bedre vilkår (ibid. s.159f). Evert Bild overgav på denne måten slottet uten kamp.

1564 forts.: Slottet ble gjenerobret 22/5-1564, da svenskene hadde bemannet slottet med 500 mann under Claudius' ledelse. Dette skjedde ved at Erik Rosenkrans (lensherre på Bergenhus) og Evert Bild kom med flåte fra sør, og slo ned svenskene. Claudius og de 500 mann på slottet ble tatt til fange.⁴⁸ Ifølge Axel Gyldenstjerne var det ikke mange svensker som unnslapp med livet i behold (ibid. s.160f). Dette foregikk ved at de:

- Sørget først for kontroll over byen, ved å ankre ved og skyte fra Nidarholmen, og bekjempet svenske båter til sjøs.
- Deretter*, 8.mai, ble Steinvikholmen beleiret med 4000 mann for å beseire de 400 mennene i slottet.⁴⁹ De gjorde praktiske forberedelser for å antenne slottet, samt bygde galge og hengte noen av de svenske fogdene. Etter ca to ukers beleiring ble slottet oppgitt p g a mangel på vann, uten at det kom til reelle kamphandlinger (Wallem 1917 s.98).

Den svenske hæren prøvde å innta slottet påny samme år, men mislyktes til tross for at slottet nå var i mindre bra forfatning. Tårn og murer hadde lidd under beleiringen tidligere samme år (Wallem 1917 s.82-99).

1565: Den svenske hæren prøvde for tredje gang å innta slottet, men mislyktes.

Det siste, svenske angrepet under 7-årskrigen mot Trøndelag i 1570 rettet seg kun mot byen, fra Bakklands-siden (Wallem 1917 s.99).

Ifølge disse opplysningene ble borgen aldri erobret ved ren kamp; kun forhandlinger og mangel på drikkevann er oppgitt som årsak. Det er tydelig at det har forekommet trefninger ved slottet, men det later ikke til at en ved konkrete kamphandlinger har lyktes i å trenge inn i borgen. Dessuten har en ved ett tilfelle også valgt å erobre Erkebispegården i Trondheim uten å ense slottet på Steinvikholmen.

Opplysningen om manglende drikkevann kan være overdrevet. Hvis vi skal stole på at ombygningene skjedde etter 1542, var det trolig ikke så rikelig drikkevann før 1542. Det må ha vært en av svakhetene ved borgen.⁵⁰ Dette var trolig også årsaken til at en ved ombygningen anla en ny, dyp brønn. Denne brønnen skal det ha vært bortimot umulig å tømme i moderne tid, så det burde ikke ha vært problemer med drikkevann etter at den nye brønnen ble bygd.⁵¹ Det er imidlertid et problem at vi ikke vet med sikkerhet når den store ombygningen skjedde, eller om det var flere byggefaser. Men det er lite sannsynlig at brønnen i nordfløyen har vært anlagt etter 1565 når vi vet at slottet var oppgitt allerede i eller før 1575.

At lensmannen Evert Bild valgte å forhandle om en frigivelse av

slottet for seg, familien og andre mot fritt leide, skyldtes trolig hensynet til kvinner og barn i borgen. Ifølge opplysninger i en kilde har likevel mangel på drikkevann vært oppgitt som årsak til overgivelse. Dette at det foreligger ulike forklaringer på hvorfor han måtte oppgi slottet: om det skyldtes ren overgivelse uten trefninger, eller om det skyldtes mangel på drikkevann, kan forklares med en kombinasjon av stolthet og feighet. Det var ikke populært å måtte oppgi borgen, og de måtte gjerne finne seg i å bli spottet av seierherren. Evert Bilds beslutning stod det nok ikke respekt av i samtiden. Idealet var å slåss til sin død. På den annen side er redsel for døden et alminnelig, menneskelig trekk, og da kan det tenkes at de har tydd til en forklaring som i samtidens øyne kan ha formildet omstendighetene, og gitt den tapende part et mindre sjenerende omdømme. De kan derfor å oppgitt vannmangel som årsak, til tross for at dette var fiktivt. Ved erobringen i mars 1564 var for eksempel vannmangel oppgitt som årsak til tross for at beleiringen kun varte fra 28. februar til 5. mars kl.11, altså høyst 6 dager.

Olaus Magnus har beskrevet hvordan det nordiske folk angrep "borgar eller städer, hvilka äro anlagda på holmar i floder eller sjöar och rundt omkring försedda med ett skyddsvärn af stockar, pålar och bjälkar jämte däremellan spända järnkedjorsamt tillika befästade med ööfverstigliga vallar och ogenomträngliga portar....På breda och starka flottar uppställa de stenbössor, för att dymedelst först slunga eld mot de belägrade och sedan, då dessa äro upptagna af släckningen, nedgöra dem med stenklot. Man beskjuter dem äfven med klot af järn, hvilka utslungas ur bössor af större längd och groflek,..." (Olaus Magnus 1555 s.414f).

Denne strategien er ikke kjent brukt på Steinvikholmen ved angrep (jfr. over), selv om det er omtalt "fyrkranser" som forsvarsvåpen i slottet,⁵² og ildsetting ble brukt som teknikk i Erkebispegården i 1532. Uansett gir Olaus Magnus' beskrivelse et riss av en metode som viser hvor tungvint og vanskelig det må ha vært å angripe borger som lå med vann rundt seg. Vi vet også fra det empiriske materialet at det har vært vanlig at borger hadde en beliggenhet med vann rundt seg,⁵³ og det har altså krevd en særlig kampteknikk for å kunne erobre slike borger.

Hvis vi kan stole på Wallems tall, later det til at de har brukt en mannskapstyrke på 1:10 for å ta borgen. Var det 400 mann på borgen, trengtes det altså en hær på 4000 for å ta den. Etter kruttets inntreden, kunne en ha langt færre mennesker i forsvar, ettersom kruttet erstattet mennesker, og en kunne også bruke "kvinner og gamle" i krigføringen av denne grunn (Warner 1971 s.122).

5.3 Konklusjon

Erkebiskopen / lensherren / riksrådslederen Olav Engelbrektsson følte seg åpenbart utrygg. Det er uklart hvilken av rollene hans som var mest kontroversiell og som frarøvet ham nattesøvnen, liksom det er uklart hvilket motiv som var den viktigste drivkraften i den politikken han førte. Hans uro var i alle fall sterk nok til at han bygde et nytt sted for å sikre seg selv og kirken. Dette tiltaket ble støttet av andre biskoper i kirken, noe som tyder på at det først og fremst var Olav Engelbrektsson som

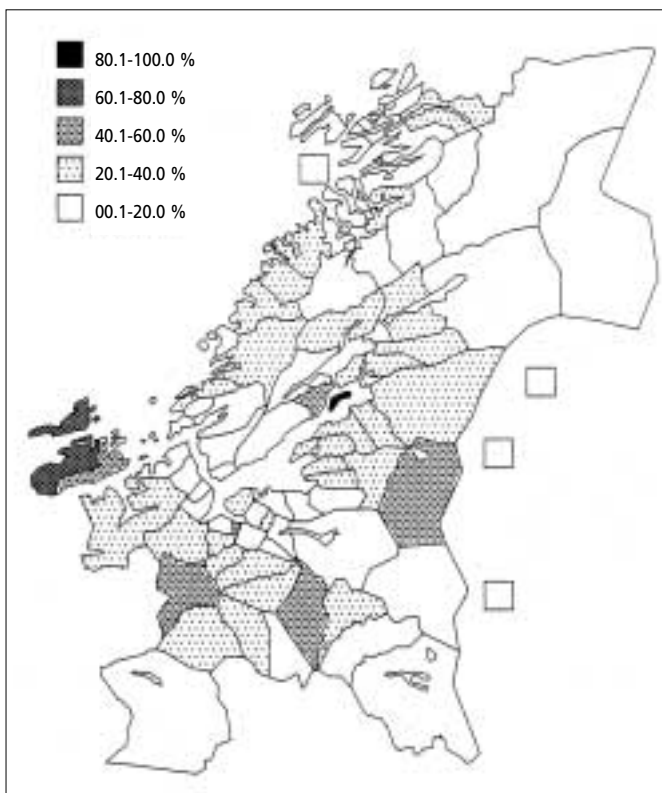
kirkefyrste som sørget for dette tiltaket.

Etter denne gjennomgangen kan det ikke være tvil om at han må ha vurdert Erkebispegården som liggende for langt fra sjøen for å kunne fungere tilfredsstillende defensivt i en væpnet konflikt med bruk av artilleri. Båten var viktig, men skipstrafikken opp elven i Trondheim var for sårbar både ved flukt og forsvar. Derfor var en ny borg på en lokalitet som Sverresborg helt uaktuell.

Nærheten til Domkirken kan på flere måter ha vært en belastning i Olav Engelbrektssons sammensatte rolle. Den dominerende bygningen kunne være en hemsko hvis han ville signalisere sin autoritet over sitt verdslige og geistlige overherredømme i moderne arkitektur. Siden det allerede lå klostre på øyer som Tautra og Nidarholm (Munkholmen), kunne disse øyene ha vært alternative byggetomter for det nye slottet. Når han også har unngått disse stedene, kan det synes som at han bevisst har trukket det moderne forsvarsanlegget vekk fra kirkelige institusjoner. Dette har trolig vært utfra motivet om å skåne dem for ødeleggelse ved eventuelle kamphandlinger. Det kan også være at han på samme måte har villet skåne byen, og derfor har prøvd å trekke krigshandlingene vekk fra byen.

Steinvikholmen har trolig vært i kronens eller kirkens eie allerede, og derfor tilgjengelig for erkebiskopens byggeplaner. Erkebiskopen hadde også rike jordegods i distriktet, som sikret ham tilgang til ressurser (Figur 15).

Det er åpenbart at beliggenheten på en holme har gitt erkebiskopen overtaket i en kampsituasjon. Eventuelle fiender måtte landsette tropper for å kunne bruke effektive skyts, men

Figur 15 Erkesetets (stiftets) prosentvise andel av jordegods ca 1550 (Dybdahl 1989 s.221)

samtidig kom de på relativt lang avstand fra selve borgen. Forser- ringen ut til borgen, og særlig til erkebiskopens indre gemakker var godt beskyttet,⁵⁴ og erkebiskopen hadde samtidig mulig- heter for å flykte via sjøveien eller få hjelp samme vei. Erke- biskopen som person var derved godt beskyttet. Borgen oppfylte derfor kravene for en middelalderisk kampstrategi, der makten ikke var tatt før du hadde tatt den personen som satt på toppen av maktpyramiden. Å beskytte erkebiskopen, var på denne måten synonymt med å beskytte organisasjonen eller et helt makthierarki.

I det ene kjente tilfellet av strid (i 1537) fikk erkebiskopen den ønskede effekt: kongen måtte dele sine tropper i to, og legge en hær ved Nidarholm og én ved Steinvikholmen. Erkebiskop Olav fikk derved tid på seg til å flykte til Steinvikholmen. Men i det andre, kjente tilfellet (i 1532), var det kun Erkebispegården som ble tatt. I dette tilfellet bevirket likevel det nye slottet til at erkebiskopen ikke ble helt slått ut, ettersom han hadde et alternativt slott som kunne ivareta en stor del av Erkebispegårdens tjenester.

En kan allikevel ikke la være å legge til, at de samme ulemper fienden hadde ved å måtte angripe flere steder gjaldt også for dem som skulle forsvare flere steder. Begge parter måtte ha flere soldater for å angripe respektive forsvare anlegget, og en måtte organisere og forsyne to ulike hæravdelinger. Også erkebiskopen fikk derved dårligere kontroll, ettersom han ikke kunne være begge steder samtidig. Det er derfor verd å stille spørsmålste- gen ved om kanskje Erkebispegården kunne ha vært berget i 1532 hvis erkebiskopen kun hadde konsentrert sitt forsvar rundt denne. Kildene sier ingenting om kamphandlinger i dette tilfellet, men det kan virke som at erkebiskopen har samlet alle sine ressurser rundt Steinvikholmen i den tro at det var dette stedet som ville bli angrepet først.

6 Livet innenfor murene

En ruin som Steinvikholm appellerer maksimalt til fantasien. En tvinges til å spekulere på hvordan livet i slottet kan ha vært og hvordan slottet egentlig har sett ut, hvilke tungemål de har snakket, hvilke lukter de har luktet og hvilke lyder de har kunnet høre. En ruin sammenlignet med en rekonstruert borg blir som å sammenligne antydningens kunst med bombastiske utsagn. En vitenskapelig redegjørelse kan også uten tvil ødelegge en eventyrlig opplevelse. Dessverre blir ofte fantasier og myter avlivet ved at de holdes sammen med empirien. Ikke desto mindre er det nødvendig å gjøre dette arbeidet hvis vi vil øke kunnskapen om borgen.

Det finnes mange kilder til slottets historie. Ettersom det ved denne undersøkelsen ikke skal foretas nye utgravninger, er de arkeologiske kildenes informasjonsverdi likevel begrenset. Vi er prisgitt de gamle innsamlingsmetodene som arkeologene brukte for 100 år siden. Som vi så i kap.4 ble det ikke samlet jordprøver eller økofakter. Analyser av botaniske og zoologiske prøver ville

ellers ha gitt mer informasjon om aktiviteter og kosthold m.m. De stratigrafiske forholdene er ikke klargjort i nevneverdig grad, så eventuelle analyser ville også være av begrenset verdi. Det mangler også en bygningsarkeologisk undersøkelse som kunne ha belyst slottets ulike byggefaser.

De viktigste kildene til å få vite noe om "livet bak murene" er noen spredte skriftlige kilder, gjenstandene fra utgravningene, og det murene selv kan fortelle uten inngående feltundersøkelser.

6.1 Skriftlige kilder

De skriftlige kildene er få og spredte. De fleste dokumentene omhandler kun forhandlingspunkter i stridighetene, og sier lite om det praktiske liv. Fornøyelseslivet får vi ikke vite noe om. Selv om Steinvikholm slott ble sentrum for administrasjonen i "Steinvikholm len" i et

par tiår etter reformasjonen, er det få kilder også fra denne tiden. En unik og innholdsrik kilde er imidlertid "Olav Engelbriktssons rekneskapsbøker 1532-38", men det kan være vanskelig å skille ut det som omhandler Steinvikholm og det som gjelder andre av erkebiskopens anlegg (Nissen 1998).

Den nevnte brannen i Erkebispegården i 1532 skapte en "unntakstilstand" i gården for lengre tid. Etter brannen er det ikke sikkert at funksjonsdelingen mellom Erkebispegården og Steinvikholm var slik som den opprinnelig var planlagt. Ettersom regnskapsbøkene og de fleste andre skriftlige kilder stammer fra tiden etter 1532, reflekterer derfor disse kildene muligens ikke den tiltenkte funksjonen, men heller den tiltvungne.

Det eldste brevet som omhandler byggearbeidene på Steinvik- holmen er datert 20. oktober 1525.⁵⁶ Men det eldste brevet som er skrevet på "Steinvikholm" er likevel verd å merke seg: det er datert 14. september 1527. Deler av slottet må altså ha vært ferdig så tidlig, slik at Olav Engelbriktsson kunne ta det i bruk for brevskrivning.⁵⁷ I 1530 skrev Trond Iversson et brev til erkebiskop Olav som fortalte at presten hadde reist til Sverige og hadde lovet å sende erkebiskopen en teglslager.⁵⁸ Hvorvidt dette tyder på byggearbeider med behov for tegl på Steinvikholm eller i Erkebispegården vet vi imidlertid ikke. Det kan imidlertid tyde på at det fortsatt pågår byggearbeid på holmen.

Slottet ble brukt både til administrasjon og representasjon. Da erkebiskopen forhandlet med kongens underhandlere, biskop Hans Reff og ridderne Hr. Trud Ulfstand og Hr. Klaus Bilde 1532, ble de fornemme gjestene innlosjert som erkebispens gjester på Steinvikholm slott - ikke i Erkebispegården i Trondheim.⁵⁹ Dette var ikke så rart, for det var da kun få måneder siden Eske Bille på vegne av kongen hadde satt fyr på Erkebispegården og lagt den i aske, sommeren 1532. (Erkebispegården sto i hovedsak utbrent, med kun mindre arbeid med istandsetting og nybygging, inntil

steinbygningene igjen ble satt i stand på begynnelsen av 1600-tallet (Lysaker 1990)). De kongelige underhandlerne hadde forhandlet om erkebispens troskap overfor kongen. Det endte med at erkebisen måtte love kongen troskap, hvorpå han ble tilgitt.

Brevet om dette skrev Vincent Lunge i Trondheim, og i brevet skrev han at

"Ethers skyff ere her i elffwn indelagde och vel forwarde..."

"Elven" kan i dette tilfelle kun være Nidelven, der hvor brevet ble skrevet. Dvs at erkebisen hadde gjestene innlosjert i noen dager på Steinvikholmen (enda 4 - 5 dager til fra den dag brevet ble skrevet), men de er skyset ut og inn mellom Trondheim og Steinvikholmen med erkebiskopens skip, mens deres eget skip lå for anker i Trondheim.

Det ble skrevet mange brev i 1533(-34). Mange av disse angikk økonomiske ressuroverføringer som muligens skyldtes både byggearbeid på Steinvikholmen og det faktum at Domkirken og Erkebispegården i Trondheim brente i hhv. 1531 og 1532. Disse brevene ble skrevet til alle tider av året, og det tyder på at det ikke fantes noen deling mellom en "sommerresidens" og en "vinterresidens" på ulikt sted. Bl a er to av brevene fulgt av en stadfestelse fra Fru Ingerd Ottesdatter (Rømer, til Austråt) skrevet på Steinvikholmen, som tyder på at det var her forhandlingene foregikk.⁶⁰ Dette tyder også på at det ikke var noen sesongmessig fordeling mellom administrasjon oppgavene på ulike steder.⁶¹

I 1534 ble erkebiskopen tillitsfullt betrodd en kiste i forvaring fra Hr. Nils Lykke. Denne handlingen kan tolkes som en bekreftelse på deres allianse. Kisten var kledd med svart lær og forseglet. Den inneholdt ulike gull- og sølvklenodier, sammen med Nils Lykkes egen signet, som også var forseglet.⁶² Slottet var regnet som sterkt, og Lykke hadde på denne tid tillit til erkebiskopen. Igjen var det Steinvikholm som ble brukt til oppbevaring av dette, ikke Erkebispegården. Steinvikholm var nok regnet for den sikreste "bankboks" i Trøndelag på denne tid.

Nils Lykke mistet imidlertid snart sitt gode forhold, både til egne slektninger og til kirken. Gjennom korrespondansen rundt den dramatiske saken som førte til Nils Lykkes død, får vi også en del indirekte informasjon. Saken til Nils Lykke var, kort fortalt, denne: Nils Lykke var gift med Fru Ingerds datter. Denne første konen døde, Hr. Nils ble forelsket i sin avdøde kones søster, Lucie, og ønsket å gifte seg med henne. Dette var blodskam ifølge den tids regler og lover. Lucie og Nils fikk barn sammen, noe som ikke lettet situasjonen. Det ble stor oppstandelse, og folk krevde at de måtte straffes. Da barnet døde, klarte Nils ved løgner å skaffe det en kristen begravelse ved å utgi barnet for ektefødt. Dette skjerpet forholdet ytterligere. De ulike parter skulle ta hensyn til lover, folkeskikk, arveregler, egen status, og ikke minst til de gjenværende barn som allerede hadde mistet mor og halvsøsken. Nils Lykkes familie i Danmark ble etterhvert engasjert, svigermoren (Fru Ingerd til Austråt), kirken ved erkebiskopen, riksrådet og allmuen, hadde alle interesser å pleie. Saken vakte stort følelsesmessig engasjement den gang, som nå. Det ble krav om at Hr. Nils skulle bøte med livet som kjetter. Han hadde syndet både mot lover og blodskam og for å ha begravet et uekte barn som ekte. Dessuten hadde han hånet

Guds helgener, holdt messer på dansk, og på den måten vist forakt for de hellige sakramenter. Dette skulle straffes, og ifølge Olav Engelbretsson selv:

*"han skal straffis met eld och tiere som eyn ketter bør at straffis"*⁶³

Fra slutten av juni gikk etter hvert Fru Ingerd også i forbønn for Nils Lykke, og bad om at han måtte bli spart av hensyn til ungene som allerede hadde mistet sin mor. Men saken utviklet seg etter hvert til en rikspolitisk sak, med viktige islett av maktkamp mellom lutheranerne og kirken. Saken havnet derfor til slutt i riksrådet (ledet av erkebiskop Olav), som skulle dømme i saken med hensyn til hans liv. Nils Lykke ble holdt i varetekt på Steinvikholmen fra han ble tatt til fange sommeren 1535 til saken endte ved juletider samme år:

*"och dødhe her Niels Lycke juleaffthen, thet siiges ath Erchebiscopen lodt røge hannom tiill døde"*⁶⁴

Det var altså Riksrådet som til slutt avgjorde hvorvidt Nils Lykke skulle henrettes eller ikke.

Denne historiens viktigste aspektet for denne sammenheng er imidlertid at Nils Lykke ifølge de skriftlige kildene har vært holdt i fangenskap på Steinvikholmen i et halvår, og at han ble røykt i hjel. Dette har ført til flere spekulasjoner om "Nils Lykkes fangehull", noe vi kommer tilbake til i kap.6.3.

Fru Ingerd av Austråt følte seg i perioder truet av Nils Lykke, før han ble tatt til fange. I den forbindelse ble hun tilbudt vern av erkebiskopen, med bud om at hun kunne søke tilflukt på Steinvikholmen.⁶⁵ I samme forbindelse opplyste Fru Ingerd at hun sendte smør til erkebiskopen, og hun etterlyste samtidig to levende gjedder som han hadde lovet henne lenge. Rent bortsett fra at dette vidner om "smøring" i bokstavelig forstand i forhold til de interessene som skulle pleies, så vidner "de levende gjeddene" også trolig om fiskeoppdrett. Det later til at både Olav Engelbretsson og Fru Ingerd drev med fiskeoppdrett på denne tiden. "Karusseåkeren" ved Steinvikholmen og en karussedam på Austråt som nevnes i stridighetene mellom erkebiskopen og Fru Ingerd, vitner om dette. Som oftest skulle de imidlertid ha både karusser og gjedder, liksom menyen fra Steinvikholmen vidner om (se Figur 16). Dette var oppdrettsfisk som aristokratiet la stor vekt på å kunne servere. Det var mat som var regnet som statussymbol, og det var trolig uakseptabelt for et visst sosialt sjikt å ikke kunne servere karusser og gjedder på denne tid (Nordeide in prep.).

Den mest utfyllende, skriftlige kilden vi har om Steinvikholmen, er den uvurderlige "Olav Engelbriktssons rekneskapsbøker 1532 - 1538".⁶⁶ Men det er som nevnt et problem å skille mellom hva som skjedde i Erkebispegården Trondheim, Erkebispegården i Bergen og hva som skjedde på Steinvikholm slott. Regnskapsbøkene er dessverre heller ikke systematisert i nevneverdig grad. Det kan her derfor kun bli en summarisk behandling av hvilket potensiale kilden har, snarere enn hva den faktisk kan gi oss av informasjon.⁶⁷

Regnskapslistene til Olav startet med en meny som trolig ble servert på slottet. Det var én meny for "fiskedager", og én for "kjøtt dager" (Figur 16). Menyene viser at det er brukt importerte ingredienser, så som vin, og de fleste typer "krydder" var trolig

Figur 16 Meny fra Olav Engelbrekts-
sons regnskapslister 1532-1538.

SVEINELØN 1532—1537	
Aslack Swene lønn	(permen p. 1)
├ Huad gud wiill jnghen wendher Alting stonder vti syne hendher ─	(permen p. 2)
├ Johann Johansonn aff Hornn iij ^c mark ─	
Retther	(1)
Primo groffkødt winsupenn eller vildebraadh	
Jtem bysteick, kokøtt eller vildebraadh	
Jtem hensekødt vildebraad eller ein andnen rett	
Jtem faarekøtt oc gallerey	
Jtem bagelse och tungher	
Jtem gaas mett moosz oc salthit vildebraad	
Jtem hwidt gaasekøtt och ein rett smaa huggenn aff kokødt mett kriidder	
Jtem steicht twngher met kriidder och ein ret bagelsze	
Jtem sylthe oc kaldum	
Jtem grøtt och steiick	
Jtem oster oc løff	
Saa skall vprettis paa fiske dage	(2)
Primo tør siilld: oc wyn suben	
Jtem salt torsk: oc bagellse	
Jtem fersk fisk: oc skadther	
Jtem karuser: oc tørre gedder	
Jtem sund mager: oc ferske gedder	
Jtem bagelsse: oc stoffiisk	
Jtem tørre flynder: oc grødt	
Jtem stegt rundfiisk oc løff	
1	

også importert. Eksklusivt kjøtt, såsom saftige deler av kjøtt (steik), både av tamme og ville dyr stod også på matseddelen. Dessuten var fint brød og oppdrettsfisk (karusser og tørkede gjedder) typisk mat for aristokratiet.

Det framgår av regnskapslistene at de er skrevet i alle fall delvis på Steinvikholmen, og lønningene er delvis også utbetalt der. også på disse punktene har det vært en uklar funksjonsdeling med Erkebisppegården i Trondheim. "Mynten" – myntverkstedet - lå i Erkebisppegården, og herfra ble det myntede sølvet tilsendt. Iblant er det uttrykt klart at utbetalingen er gjort "her på slottet", som f.eks. i 1536 da "Nils tygelslager" har fått låne granbark, og dessuten har fått mel, ost, kjøtt og en kjele. "Slottet" er i denne forbindelse uten tvil identisk med Steinvikholm slott. Det oppgis dessuten at "vi" har liggende 2500 teglstein på gården hans. Det har altså vært engasjert en teglslager som har fått utbetalt lønn i naturalia. Denne teglslageren har trolig bodd og produsert teglsteinen hjemme på sin egen gård.

1536-37 var en spesiell tid da erkebiskopen leide inn en rekke hollandske soldater med båter. Han dannet en hel krigsflåte med base ved Steinvikholmen. Hvorvidt disse båtsmennene bodde på skipene sine eller i slottet når de lå ved land, er imidlertid uklart. I alle fall var skipene utrustet med egen kokk m.m. ombord, ved siden av det rene båts- og krigsmannskapet. Det var i alle fall tre skip: "Blå kravell", "Blåhulc" og "Christoffer", hver ledet av en skipper; Skipper Jacob og Skipper Sorg på "Blå Kravell", og Skipper junge Johan og Skipper Arent islending på "Christoffer". Av disse står både Skipper Sorg og Skipper junge Johan på en liste over "forræderske båtsmenn", (dvs de hadde opptrådt forrædersk mot kongen, ikke mot erkebiskopen), hvorav noen døde i Trondheim og andre i Hammersund på Nordmøre i 1537.⁶⁹ Det var et mannskap på ca 75 mann på "Christoffer", 73 på "Blå Kravell" og 102 på "Blå hulc". Det framgår av

mannskapslistene at det ikke bare var hollendere, men at det var en internasjonal forsamling. "Bøsseskytterne" var imidlertid bare oppgitt som "35 stk.", og da er det ikke mulig å se hvilken nasjonalitet som skjuler seg bak. Det er imidlertid en feilkilde at "bøsseskyttere" kan være det samme som "båtsmenn" - i så fall er disse også oppgitt med navn andre steder i listene.

Enten disse båtsmennene var innlosjert på slottet og kun spiste sine måltider der, eller om de bodde i båtene på havnen like ved, så har flere hundre utenlandske soldater måttet sette sitt preg på livet i slottet. Og det må ha vært et utpreget militært preg på slottet, i alle fall i denne tiden.

Skrivemåten på navn varierer fra brev til brev. Det kan derfor være vanskelig å være sikker på om personer er identisk eller ei. Også Fru Ingerd skrev navnet sitt på ulike måter, som både "Jngertdt" (DN XI nr.623) og "Jngerd" (DN XI nr.617). Med tilnavnet "Ottis dotther" er det i dette tilfellet likevel ikke tvil om identifikasjonen.

I et brev fra mars 1537 har erkebiskopen listet opp hvem som skulle bli på Steinvikholm slott når han forlot landet. Senest i mars hadde erkebiskopen altså planlagt flukten som ble gjennomført i april. Men også dette var en spesiell situasjon: det er ikke mulig å generalisere til hvem som bodde i slottet ved en tilnærmet "normal" situasjon utfra den bemanning som finnes i et krisetilfelle som denne. På den annen side var nok borgen konstruert nettopp for å kunne fungere i slike situasjoner. Denne kilden er så spesiell at jeg vil gjengi listen over noen av navnene, gruppert for å gjøre oversikten enklere.⁷⁰

Listen består av 110 navn. Det er ulike skribenter, og det er litt uklart i hvilken rekkefølge beskjedene skal oppfattes, men i alle fall skal en del av disse folkene bli igjen på slottet etter Olavs flukt i april. Etter de første 12 navnene står det i alle fall en beskjed om at

"Tesse efftterne karl bliffue wed slotthett".

Kun navn:	Opplysning om geografi:	Opplysning om yrke:
Her Torffyn	k p Anders Swenske	Erik schriffuer
Søffryn Mortensson	k p Bentt Swenske	k p Byørn hossmand
Jøren Persson	Per Selandzffar	Mykell koch
k Ener Tyeld	Gøstaff Hallendzffar	Erick smedh
Christoffer Nielsson	Knudt Østherdall	Joen skomager
Christoffer Raffuelsson	k p Pouell Juthe	Monss bysseskytte
Niels Jonsson	Mykell Fynne	Hans kock
Tord Engebritsson	Gudmwnd jemtt	k Mads glasmeister
Her Mykell	Niels Selandzffar	o k Jon kock
Oluff Olsson	Lasse Swenske	Knudt badzman
Nils Wynthther	Mons Jemtt	Byrrie badzman
Guthe Byørnsson	Calus Fransous	o k Anders Nilszon bager
k p Trond Erlandsson	k p Henrik Tysk	o k Heyne kock
Knudt Tiøstelsson	Oluff Fynbo	Reynold bysseskydt
Halward Torgersson	Tomes Skotte	o k Gunner schriffuer
Hanss Hansson	Oluff Fyndbu (2.ga.)	Oluff Gauttes dreng
Knudt Syurdsson	Jon Tybo	Nils Schriffuer
Oluff Andersson	Per Judte	Alff badzman
Tøris Hemingsson	o k Michil Juthe	Syurd pycker
Anders Jonsson	Søffrin Sielensffar	Her deken
Oluff Jonsson	Oluff Romsdall	
Oluff Gudmwndsson	Mongs Sundmør	
k p Erik Bagge	Jacop Sundmør	
Aslach	Oluff Godtte	
Gaute Taraldson	Knudt Nordmør	
Ambrosius	o k Lasse Suenske	
Nils Bertilson	Oluff Jempt	
Oluff Teisthe	Morten Helsing	
Hans Mongson	Halward Herdall	

Arne Gunnerson
 Oluff Ericson
 Gaute Symonsson
 Jffuer Torsthenson
 Trond
 Oluff
 Haluord
 o k Oluff Torgerson
 Gudmund Elskilson
 Jens Waerdde
 o k Arent Rotuall
 o k Anders Oluffson
 o k Hafftoer
 o k p Torbyørn Gauteson
 o k Nils Søffrinson
 Nils Beinctson
 o k Peer Bagge
 Christiern Gregusson
 Henrich Madszon
 Lasse Storm
 o k Gregusson
 Oluff Asmundsson
 Jon Gauteson
 Christoffer Holst
 o k Peer Botolffson
 o k Haluord Taralson
 k Nils Anderson

Så langt jeg kan tyde disse listene kan vi belegge følgende yrkesgrupper:

4 kokker og en baker, 1 smed, 1 glassmester, 1 skomaker, 3 skrivere, 3 båtsmenn og 2 bøsseskyttere. Dette sikret et minimum av drift, sikring og forefallende arbeid. De som er oppgitt med yrkestittel har trolig status over dem som ikke har det, og kan oppfattes som ledere for et betydelig mannskap.

Listen viser ellers ikke helt uventet et 100% maskulint samfunn. Blant dem vi kan spore geografisk tilhørighet til utfra navnet var det 8 dansker, 5 svensker, 1 skotte, 1 tysk, 1 fransk, 1 finne, 1 godtlending eller fra Götaland? (avhengig av hva "Godte" betyr), 1 hollender, og 11 fra ulike deler av Norge. De øvrige uten geografisk tilnavn var trolig fra Midt-Norge. Også noen av navnene på denne listen står nevnt på den nevnte listen over "forræderiske båtsmenn" fra 1537, hvorav de fleste trolig ble henrettet eller drept, bl a Gaute Taraldsson, Oluff Torgerson og Michil Juthe.

Fra den 24. april samme år foreligger det et nytt brev. Erkebiskopen hadde rømt, og slottsloven⁷¹ på Steinvikholmen var oppfordret av kong Christiern III. til å oppgi slottet.⁷² Slottsfogden Søfren Mortensson, væpneren Jörgen Pedersson, kannik Torffin Olufsson, dekan Knut Persson og alle de andre hoffmennene var ikke villige til det. De opplyste at deres herre hadde gitt dem i befaling å holde slottet. De hadde rikelig med krutt og kuler, "all annen krigstilbehør" og "gode dugelige hoffsmenn", og manglet ikke noe.

Slottsloven måtte likevel overgi slottet til slutt. Ved overtagelsen av slottet i juni 1537 ble det laget en inventarliste over innbo på slottet (se Wallem s.75, Mathiesen 1906 s.54ff). Av denne inventarlisten framgår det at det fantes følgende inventar på slottet (understrekninger og tekster i parentes er mine tilføyelser,

der ordforklaringer tilføyet NHL er hentet fra Norsk historisk leksikon (Fladby, Imsen, and Winge 1981):

Bryggeredskap:

en bryggepanne og
 2 bryggekar
 2 små kar

Kjøkkenredskap:

10 kjeler
 9 gryter
 2 mortere
 1 rist
 1 stekepidd
 11 "tøndefad"?
 11 tinnallerkener.

I tillegg var det lagret ting i **"det store tårnet"**:

St. Olavs skrin, som han ligger i
 St. Augustins skrin (erkebiskop Eystein), av sølv
 et helligdomsskrin av forgylt kobber
 en St.Olavs bolle, av sølvbeslått tre
 16 tinnfat
 28 tallerkner
 12 tinnkanner
 3 tinnflasker
 56 kjeler
 24 gryter
 2 vaskefat og et badekar
 1 gammel silkepute,
 5 benkedyner
 120 skinnfeller
 11 sengeklær av vadmel
 13 voksne otterskinn og 11 halvoksne
 3 reveskinn
 3 deger barkede huder
 1 deger barkede saueskinn
 1/2 skippund voks.
 1 stor messingkrone
 5 lysestaker av jern

Svennenes sengetøy:

35 senger med lakener for svennene
 21 dyner uten lakener
 3 ryer
 7 hodeputer.

I "det nye rommet":

3 sengeklær og 3 senger.

I "herrens rom":

3 senger
 1 seng og et sparlagen,
 8 benkedyner,
 7 hynder (benkeputer, NHL),
 2 bordkranser,
 1 kobberkanne.

I **"bakbygningen"** (= trebygningen?):

1 seng og en ulveskinnsfell foret med gult klede,
 1 bjørneskinnsdekke foret med gult klede,
 3 duker.
 badekar og vaskefat

I "Jørgen Persens kammer":

1 badekar og vaskefat

I "det nye rom":

badekar.

Matvarer:

3 lester og 4 tønner smør, og
 24 tønner under bryggerhuset
 28 stick tysk mel
 1/2 lest tysk mel i tønner
 6 lester byggmel
 600 tønner havre og havremalt
 1 skippund humle

Kreaturer:

3 kyr
 8 arbeidsklipper (små hester, NHL)
 33 voksne griser
 27 sauer
 30 gjeder (geiter?)

Kjøtt og fisk:

1/2 binge saltgrønn (grovsaltet?) kukjøtt
 100 røkte nautfald (lemmer og sider av ku, NHL)
 150 saueskrotter
 50 sider flesk
 2 tønner salt laks
 14 tønner saltfisk
 5 tønner saltsild
 1 kvarter tørrsild
 50 vog tørr bergefisk (=fisk fra Bergen? NHL)
 150 rav (den feite randen av kveite, NHL)
 30 kipper rekling (rekling er vintørkede strimler av kveite, 1 kipper = 60 el. 80 strimler, NHL)

Våpen:⁷³

1/2 kartov (kortløpet, grovkalibret kanon, NHL)
 1/2 slange (rel. langløpet bakladningskanon, NHL)
 2 skjærbrækkere (kortløpet, grovkalibret kanon, NHL) hver med to kammer
 2 halve skjærbrækkere med 6 kammer
 3 halve jernslanger hver med 2 kammer
 5 kvart slanger, hver med 2 kammer
 8 stenbøsser (ildvåpen, for steinkuler? NHL) med 10 kammer
 1 støpt kvarterstykk (kanon) med ett kammer
 14 dobbelte skerpentiner hver med 2 kammer
 5 enkelte skerpentiner (finkalibre kanoner med langt løp, NHL) med 10 kammer
 5 dusin haker (håndskytevåpen, NHL)
 3 tønner kuler
 11 tønner tre fjerding krudt
 1 1/2 tønne krudt som ikke duer til andet end fyrkranse (kastes mot angriper for å tenne ild, NHL)
 5 fjerdinger salpeter
 haltredje tønne svovl

1 fjerding fotangler (for å hindre hestene)

Ifølge Wallem var det trolig de største kanonene som ble oppregnet først, deretter de mindre, og til sist håndvåpen. Videre hevdet han at det har vært ulike typer kanoner, og både forladnings- og bakladningskanoner, men kaliber er ikke oppgitt.

Det er verd å merke seg at det var totalt 42 senger. Dette kan peke mot hvor mange som bodde fast på slottet. Men det er mulig at noen i tillegg har sovnet i båtene, i feller på golvet eller faste veggbenker som ikke er nevnt. De 42 sengene kan uansett ikke ha rommet alle erkebiskop Olavs båtsmenn. Og i forbindelse med sjuårskrigen i 1564, ble det oppgitt at det bodde 500 mann på slottet (se foran, kap.5). Men begge disse to siste tilfellene stammer fra ufredstid med unntakstilstand og beleiring, og reflekterer trolig ikke "den normale" stab på slottet ved fredstid.

I inventarlistene er det også nevnt en del rom og aktiviteter. Det er for eksempel helt klart at det foregikk bryggervirksomhet i tillegg til vanlig matlaging. Vi kan også se at "det store tårnet" (i nyere tid kalt for "Bonden") ble brukt som "bankboks" for kostbarheter, i alle fall ved dette tilfellet. Det fantes dessuten et "nytt" rom, brukt som soverom, som for å fortjene denne betegnelsen må være bygget i tiden ca 1530 – 1537. Vi finner et "herrens rom", som trolig må være erkebiskopens, slottsfogden eller dekanens private gemakker. "Jørgen Persens kammer" er relativt sparsomt utstyrt, og "Jørgen Persson" finner vi igjen som den fjerde på listen over menn som skulle bli igjen etter erkebiskopens flukt, etter dekanen, slottsfogden og en kannik. Han har vært en betydningsfull mann for erkebiskopen, ettersom han var væpner, og en av dem som forhandlet sammen med slottsfogden og dekanen på erkebiskopens vegne ved overtagelsen av slottet.⁷⁴ Dette kan tyde på at de førende menn i slottet hadde hver sine egne rom.

Beliggenheten til de ulike rommene får vi ikke vite så mye om. Men vi får vite at det er oppbevart matvarer "under bryggerhuset". Dvs. at "bryggerhuset" kan ha stått på stolper, noe vi ikke har belegg for. Mer sannsynlig er det at det lå i andre etasje, eller mest sannsynlig i første etasje over kjellerene i vest- eller nordfløyen. En bygning med navn "bakbygningen" høres ut som et som en bygning med en litt bortgjemt og kanskje ikke så fornem beliggenhet. Den må trolig ha lagt "bak" noe. Men inventaret var fornemt: med forede ulve- og bjørneskinnsfeller.

I tillegg til alle herlighetene og matvarene som var oppbevart i slottet, var det også "ferskmat" i form av ca 100 levende dyr. Disse skulle også ha plass i eller ved slottet.

Den omtalte, mulige brannen i 1542 kan muligens spores i to dokumenter. Disse to dokumentene er de eneste skriftlige kildene til brannen:

1. juni 1542:

*"hver skal i fire Dage hjælpe at arbeide og færdiggjøre Stenvigsholms Slot, og hvilke som ere langt fra ham bosiddendes, skulle i det Sted give Fetalie."*⁷⁵

10. juli 1543:

*"och bleff same hans breff opbrendt paa Steuighollum metth merre hans goudts"*⁷⁶

Disse opplysningene sammenholdt med brannlag og destruksjonsmasser har fått tidligere forskere til å tro at slottet har brent i 1542, og har deretter gjennomgått en gjenoppbygning. I forbindelse med gjenreisningen kan ombygninger ha funnet sted. Dette er slett ikke noen urimelig slutning. På den annen side kan vi slett ikke være sikre. Vi har jo også opplysninger om at Erkebispegården brente i 1532, og selv om ingen kilder nevner dette, har også dette vært en mulig anledning til at slottet på Steinvikholmen brente. En innvending mot dette er at den angjeldende kilde fra 1532 forteller spesifikt om at de brente Erkebispegården og to av setegårdene, og en ville da forventet at de også ville ha nevnt Steinvikholm.⁷⁷ Vi kan uansett ikke være sikre på at slottet i så fall kun har gjennomgått denne ene ombygningen.

I 1556 fikk lensherre Evert Bild kongens tillatelse til å flytte tilbake til Trondheim. Administrasjonen flyttet da tilbake til Erkebispegården, og lenet skiftet navn til "Trondhejms len". For å kunne gjøre dette, måtte de bygge en ny stor tømmerbygning i Erkebispegården. "med mange Boliger udi" (Lysaker 1990 s.8f). Steinvikholm var likevel fortsatt et attraktivt mål for de svenske troppene under den nordiske "7-årskrigen" i 1560-årene (kap.5).

Slottet var forlatt i 1575 (se kap.2). Kilder fra tiden 1543 - 1575 er svært sparsomme og dreier seg for en stor del om forhandlinger i forbindelse med konflikter (se kap. 5). Disse forteller oss lite om selve slottet eller de aktiviteter som har funnet sted der.

6.2 Gjenstandsmateriale fra utgravningene

6.2.1 Metode og kildekritikk

(Se også kap.4)

Kildeverdien til dette materialet er avhengig av en rekke faktorer: bevaringsforhold, innsamlingsstrategi og dokumentasjon under utgravningene, samt hvilke områder som er utgravd i forhold til slottet som helhet. De fleste aspektene ble behandlet under kap.4. Der så vi at det synes som om hele slottet er tømt like grundig, og at det derfor foreligger materiale fra hele slottets grunnflate, såvel som fra hele slottets levetid. Likevel stammer hovedtyngden av funn trolig fra slottets siste brukstid, inklusive destruksjonen i ca 1575. Trolig stammer også noen funn fra tiden 1525-1542. Det har også forekommet aktivitet på holmen etter at slottet gikk ut av bruk, f.eks. bygdefester, men denne vil jeg ikke tro har etterlatt spor etter f.eks. militær aktivitet.

Wallem beskrev funnsituasjonen slik (Wallem 1917 s.61f):

"...ikke ethvert fund av løse gjenstande paa Steinvikholm kan uten videre indtegnes i billedet av slottets utstyr i det 16de aarhundrede, slik som tilfældet er med de fundne bygningsdele. Enkelte av de smaasaker, som kom frem ved utgravningerne, er utvilsomt tapte eller bortkastede saker fra senere tid; der har jo gjentagne gange været foretat store nedbrytningsarbeider paa Steinvikholm, naar der skulde hentes bygningssten fra de gamle mure til de nye befæstninger ved Trondhjem, og naar omegnens folk brøt ut stene til sit private bruk. Enkelte fundne bruksgjenstande bærer stilistisk præg av at tilhøre senere tid end det 16de

aarhundrede, og der er fundet mynter fra det 17de aarhundrede som bekræfter rigtigheden av, hvad her er fremholdt.

Men med de begrænsninger, som her er anført gir vore to kilder, inventarfortegnelsen og de løse fund, alt i alt et ganske stort og broget billede av, hvad Steinvikholm har rummet."

Øvre datering er likevel 1860-tallet, da utgravningene startet, og på den tid var det under 300 år siden slottet ble forlatt.

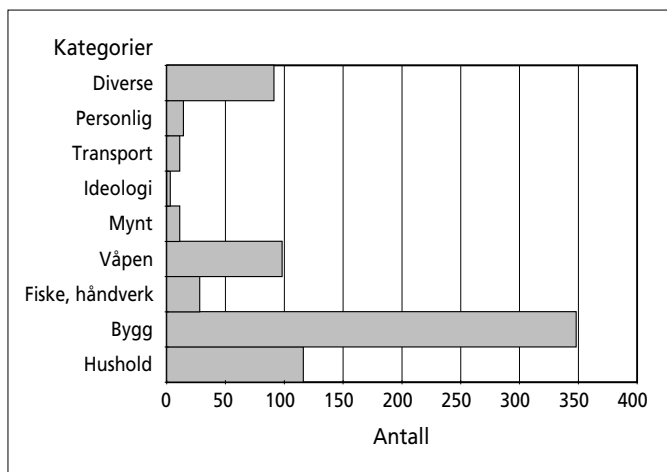
De øvrige punktene vedrørende kildekritikk er verre. Det er ikke sagt noe om bevaringsforholdene i utgravningsrapportene, og det er ikke ivaretatt noe særlig organisk materiale. Det er usikkert hvorvidt dette skyldes innsamlingsstrategi, som kun er sporadisk beskrevet, eller om det skyldes at dette materiale ikke var bevart. Organisk materiale synes å stamme fra fuktige områder, som kjellerne, brønnen og avfallshauger utenfor slottet. For øvrig er det kun få gjenstander av tre, bein eller horn, bl a en del knivskaft. Organisk materiale kan være vanskelig å få konservert og få bevart etter det har ligget i jorden. Axel Krefting var imidlertid særlig opptatt av konservering, og skrev artikler om temaet. Det kan derfor synes som at konserveringsproblemer ikke har vært av avgjørende betydning for at de ikke har samlet inn organisk materiale.⁷⁸ Den samme Axel Krefting bemerket at det fantes en "stor mængde ben, østersskalle og andet kjøkkenaffald" utenfor kanonport Fa i rom 110 (Krefting 1894 s.8). Dette materialet ser ikke ut til å være samlet inn, og i dette tilfellet skyldes det trolig at de ikke har sett kildepotensialet i denne typen materiale. Det er derfor mulig at det har vært bedre bevaringsforhold for organisk materiale enn en kan få inntrykk av utfra funnsammensetningen.

I utgravningsjournalene beskrives det i noen tilfeller at de rensset ned til berget. Allikevel virker det som om de har konsentrert seg om å fjerne grusen, og bare unntaksvisk har gravd seg ned i kulturlagene. Hvis min formodning er riktig, er det naturlig at det er lite organisk materiale. Vann renner fort igjennom grus og stein, og materialet, særlig det organiske, vil brytes ned. I så fall er de innsamlede gjenstandene mest representativt for det ikke-organiske materialet. Innsamlingsmetodene ser ellers ikke ut til å ha påvirket representasjonen i nevneverdig grad.

Den følgende oversikt er bygget på registreringer og tegninger i dagbøkene. Det kan av og til virke som om det er funnet en hel del materiale som ikke er registrert i dagbøkene. F.eks. nevner Wallem at de fleste kakkelfliser ble funnet utenfor sørflyøyen, men dette framgår ikke av dagbøkene (se nedenfor). Det er likevel mulig at Wallem her tar feil, ettersom han selv ikke deltok i utgravningene. Ved å bruke dagbøkene elimineres faren for å miste informasjon fra materiale som kan være gått tapt. Wallem bemerker f.eks. at

"Desværre har den tillid man har vist de besøkende paa slotsruinen været misbrukt, saa de allerfleste av stenkulerne er stjålet av souvenirsamlende personer"(Wallem 1917 s.63).

Den følgende oversikten vil derfor bygge på opplysninger i dagbøkene, med notater foretatt fortløpende underveis ved

Figur 17 Oversikt over funnkategorier funnet på Steinvikholmen 1894-1900

utgravningene.

6.2.2 Oversikt over funnmaterialet

Alle funn er lagt inn i en database for å få en oversikt over dem. Ettersom det særlig er aktivitetsmønsteret i slottet som er interessant her, ble gjenstandene kategorisert etter funksjon, og de enkelte delene av slottet ble gitt en kode for å sikre forbindelsen mellom funn og kontekst (Vedlegg 1 og 2).

Hvis vi studerer funnene samlet, kun fordelt på de utvalgte funnkategorier, er det ett forhold som er verd å nevne: Det er en påfallende stor andel funn av våpen, eller gjenstander som kan knyttes til våpenbruk (Figur 17). Dette utgjør en nesten like stor gruppe som husholdningsfunnene.

Deler av selve bygningene og bygningsmaterialer skulle ha dominert enda mer enn de gjør i diagrammet. Denne typen materialet er ofte oppgitt i "mengder av" eller "flere poser med". Denne funnkategorien forteller oss imidlertid ikke så mye om hvilke aktiviteter som har foregått i slottet. Det ville også være rart hvis en ikke fant mange bygningrester i destruksjonslagene i en ruin.

Våpenfunnene er totalt dominert av kruttvåpen: kuler, krutthorn m.m.

Kan funnene fortelle noe om lokalisering av aktivitet innen borgen? Nedenfor følger en oversikt over funn slik de er registrert per rom i dagbøkene for utgravningene i 1894-1900, og i årsberetningene for tiden før 1894.

Kjelleretasjen

(se Figur 8)

Det er vanskelig utfra dagbøkene og gjennomskue i hvilken forfatning taket i kjellerene har vært. Det er for eksempel bemerket at "*Kjælderens Ød's ramponerede Hvælv udbedrede ogsaa*",⁷⁹ men det er ikke mulig utfra dette å si om hvelvet har vært gjennombrutt og at funn fra rommet over derved har rast ned i kjelleren, eller ikke. Akkurat denne beskrivelsen gjaldt hvelvet i kjeller 007, hvor det ikke er notert funn fra, så en tør

anta at hvelvet har vært relativt intakt, men skadet. Men disse forholdene gjør likevel at det ikke er mulig å si om funnene fra kjellerene kun representerer funn fra kjellerne, eller om de kan ha rast ned fra overliggende rom i 1. og 2. etasje. Funn fra kjellerene er her likevel antatt å ligge i riktig kontekst, og funn fra 001 - 003 også fra fase 2, ettersom disse kjellerene tilhører en yngre byggefase.

001: Det er en del våpenfunn fra kjelleren: et kanonløp, parertang til sverd, bakstykke av en kanon og en klinge av jern med gullstrimler. Det er også en mulig pil av tre med jernskoning, 3 støpeformer for kuler, 4 kuler (i bly og stein), og div. utstyr for blykuleproduksjon. En spore hører med til rytterutstyr, men kan også være en del av krigsutrustningen, om enn ikke som del av krigsutrustning i en borg. Deler av en bøtte eller et trekar (uvisst om det er lagget eller bøkret) kan ha vært et oppbevaringskar, som er naturlig i en kjeller. Det er også funnet en mulig tverrøks og en mulig mureskje, som begge kan være byggeredskaper. En perle og et hæljern kan være personlig utstyr, der perlen kanskje kan være fra en rosenkrans like så vel som en pynteperle. En gryte i støpejern er også funnet. En del spiker og nagler samt noen andre uklare funn forteller ikke så mye om funksjon.

002: Også her ble det funnet en jerngryte. Dessuten fant de en halv kvernstein, spiker, kull og en blykule.

003, 004, 005: I 003 og 005 ble det ikke gjort funn. I 004 ble det funnet et fingerbøl og et beslag for dolk eller sabel.

006: Funn av keramikk og en bordkniv kan peke mot kjøkkenfunksjon, men funnmaterialet er svært lite.

007, 008: Fra 007 er det ingen funn, men i 008 er det en rekke funn. Der er det funnet mengder av spiker o.l. og diverse bygningsdetaljer som ikke sier noe om funksjon. I tillegg er det en del fragmenter av kokekar i keramikk og mengder av bein og kull, noe som tyder på tilberedning av mat, og eventuelt bespisning. Men det er også en rekke våpen og redskaper, som øks eller hellebard og krutthorn, en syl (eller en brynjepilespiss?), hakke/tverrøks, bryne og mureskje. Det er derfor ikke et entydig aktivitetsmønster vi får.

001-003 er fra tiden etter ombygningen. Funnene er svært heterogene, med et sterkt innslag av våpen, iblandet andre ting som på ingen måte gjør bildet klart.

Samlet sett er det ikke noe klart mønster i funnmaterialet i forhold til hvilken funksjon kjellerene har hatt. I tilfelle de er brukt til oppbevaring, synes det som de like mye er brukt til oppbevaring av våpen som av matvarer. Men kjellerrom kan ikke ha vært noe gunstig lager for krutt og kruttvåpen over lengre tid med mindre de har lyktes å holde en tørr atmosfære i dem. De eneste funn som ellers peker i noen særlig retning for rommenes funksjon, er mengdene med kull og dyrebein sammen med kokekar i kjeller 008. Det kan stamme fra oppbevaring av mat eller at materialet er rast ned ovenfra. Det kan ikke ha foregått matlaging her, ettersom det ikke er ildsted i kjellerene.

1.etasje

101, "Borgstuen":

Fra den eldste bruksfasen (fase 1), i eller under brannlaget, finnes det en stikkert (lysestake) og en mulig mureskje. Foruten diverse bygningsdetaljer er det øvrige funnmaterialet stort sett knyttet til våpen og våpenbruk: kanoner, sverd, kuler og emner for kuleproduksjon.

Fra den yngste bruksfasen (fase 2), over brannlaget, ble det funnet flere fat og tønner i lagene. Dette ble tolket som bryggerivirksomhet, men kan også tolkes som oppbevaringskar. Noen få funn av våpen og rytterutrusting finnes også fra samme periode.

Hofflund anførte at dette rommet i "den senere tid" kunne ha tjent som bryggerhus, fordi de blant kull m.m. fant bånd og staver etter et "større bryggekar", samt flere mindre, i tillegg til bunder og staver til eiketønner "av den nu brugelige Facon" i massevis. En mengde teglstein mente han kunne stamme fra en skorstein. Igjen er det usikkert hva Hofflund mente med "senere tid", men tønner har stort sett hatt samme utseende siden tidlig i middelalderen. Etter en nøyere stratigrafisk gjennomgang mente han dette rommet har utviklet seg som følger:

- før 1542: golv og loft var i tre. Oppholdssted for besetningen.
- i 1542: de brente flisegolvene styrtet ned og begrov våpnene
- golvet restaurert med brolegning, plankegolv og gjenbrukt teglflis.
- i en "senere tid": brukt som bryggerhus, basert på funnene av tønner og kar, samt en "bødkerdeichsel av den endnu brugte form"⁸⁰

En kan innvende mot denne betraktning at "dikselen" etter tegningen ser ut som en vanlig tværrøks som kan brukes ved vanlig tømmerarbeid, det er derfor ikke mulig etter tegningen å dømme om det er en øks eller diksel. En diksel burde bestå av både en hammerdel og en økseegg. Med den valgte formuleringen i feltjournalen høres det likevel ut som de vet hva de snakker om.

Det er vanskelig å tro at de har funnet det praktisk å lage tønner i slottet ute på holmen. Derimot har de nok hatt bruk for en diksel så lenge de hadde tønner som oppbevaringskar, så det ville være naturlig å finne et slikt redskap sammen med tønnene. Denne indikerer i så fall bruken og ikke produksjonen av tønnene. Ettersom de fleste kanonportene i 1. etasje ble stengt etter brannen, er denne etasjen trolig mindre interessant som soldatrom etter denne ombygningen. Det er påfallende at våpenfunnene ligger under brannlaget, mens tønnene ligger over. Denne etasjen kan derfor godt ha fungert som soldatstue før brannen, og som bryggeri eller oppbevaring av øl og vin etter ombyggingen. Jeg antar derfor at dette kan ha vært "borgstuen".

102, 103: Det er ikke registrert funn fra disse rommene.

104: Her er det funnet en lysestake i messing, samt en fot og mulig tut av en messinggryte. Et fragment av kokekar av keramikk, et hengebryne og 10 kanonkuler av jern. Det er ingen kanonporter i dette rommet, så våpenfunnene herfra stammer trolig fra et depot.

106, tårnrommet i det store tårnet: I 1894 - 1900 ble det kun funnet en sopelime, en tønnebunn, lærstykker og kvist og kvast. Men Krefting rapporterte også om funn av en 6 kilos jernslegge, blykuler, rester etter støping av blykuler, samt kanonkuler av jern og stein (Krefting 1887, Krefting 1894).

107: Det er ikke registrert funn fra dette rommet.

108: I dette hjørnerommet i nordvest er det et forvirrende funnbilde: deler av et krus, en kniv med snodd skaft, tolket som kirurgkniv, kakkelflis, kistehasp, nøkkel, øks, kjederester, i tillegg til en rekke gjenstander av jern og mer intetsigende funn. I 1886 ble det også funnet en blankett, keramikk, båtnagler, kniver, sporer, plogjern m.m. Dette siste ble funnet sammen med trekull som fantes nederst ved det som Krefting tolket som det opprinnelige golv. Han tolket dette derfor for en mulig smie (Krefting 1887 s.54f).

I rom 108 var det en 3,3 m dyp sjakt, 5,75 m x 2,5 m stor. Denne sjakten gikk helt ned på fjellet. I 1886 og 1893 ble det funnet "en mengde jernskrab", som for eksempel hestesko, tønnebånd, smedverktøy, en mengde "firkantede ringer" av samme størrelse, en hakke, en spore osv. (Krefting 1894 s.11). Undersøkelsene i 1886 og 1893 kan imidlertid ikke ha omfattet annet enn toppmasser. I 1894 grov de fortsatt nemlig i "toppmassene", som er nærmere beskrevet som "den øverste meteren". I disse massene ble det funnet en del hamp og taurester.

Det er vanskelig å si noe om funksjon utfra et så sprikende materiale, men det kan virke som at mye av jernmaterialet kan stamme fra siste bruksperiode. Heller ikke den dype sjakten er mulig å tolke utfra gjenstandsmaterialet. Snarere kan en tenke seg sjakten som en vannbeholder, ettersom det synes å være et tydelig fravær av gjenstander, og bunnen er tettet med blåleire oppå berget.

109: Et bein fra en sel, deler av en kobberkjel, jernkiler og en blykule forteller ingenting om hva dette rommet har vært brukt til.

110: I 1893 ble det ved kanonporten i dette rommet (Fa) og utenfor denne, funnet en "overordentlig stor mengde ben, østersskaller og andet kjøkkenaffald", samt nedraste, sotede teglstein, trolig fra et stort ildsted i tegl.⁸¹ Det ble ellers ikke registrert funn på rom 110 i 1894-1900. Funnene utenfor peker mot en kjøkkenaktivitet, og hvis dette avfallet kommer fra rommet innenfor, kan dette ha vært et kjøkken.

111: Det ble gjort mange funn på rom 111. Her ble det funnet nøkler, stikkerter (lysestaker som stikkes inn i veggen), en mureskje, saks og kniv; mengder av slagg, noen hakker, en blankett, foruten en rekke bygningsdetaljer og diverse jernstykker, kobberplater m.m. Det er påfallende mange redskaper, men de representerer ulike typer aktiviteter og er vanskelig å tolke i en spesiell retning.

112, 113 (det lille tårn): I 112 (gangen inn til det lille tårnet) er det ikke gjort funn. I selve tårnrommet er det gjort viktige funn av bygningsdeler, men gjenstandene er få: et dreiet trefat, deler

av en tønne, i tillegg til 6 kanonkuler av stein i store kalibre (70 - 130 mm). Et dosete med plass for 3 ble også funnet her. Tønner og 3-seteren kan stamme fra en dass med minst 3 seter. En konstruksjon i bunnen av tårnet er tidligere tolket som cisterne (se under), men begge deler virker usannsynlige i et forsvarstårn. Kanonkulene passer bedre inn i det forventede inventaret i tårnet. Vi kan likevel ikke utelukke at tårnet har endret funksjon over tid. Spørsmålet om alternative tolkninger av cisternen bør derfor ligge åpent.

114: I dette største rommet i østfløyen er det gjort mange funn. De fleste sorterer under kategoriene bygningsdetaljer og "diverse". I tillegg er det funnet en lysesstake av messing, del av en kobbergrYTE og flere deler av kokekar.

115: I 1893 ble det funnet stykker av to kanoner. Sammen med kanonporten som peker mot porten, og fraværet av andre funn, kan dette styrke den tidligere teorien om at dette har vært et vaktrom som vaktet porten.

116: I det lille rommet 116 ble det gjort mange funn. En halv klebergryte og deler av kokekar av keramikk tyder på matlaging. Et bemalt fat, en bierhane og en flaske kan tyde på servering av mat. Tre kanoner, et mulig krutthorn og en hestesko kan være soldatutrustning, men et fingerbøl peker heller mot tekstilhåndverk eller reparasjonsarbeid. I tillegg er det funnet 3 blanketter, store mengder jernskrammel, sammensmeltet bly og golvtegl.

På bakgrunn av den påfallende konsentrasjonen av blanketter i og nær ved dette rommet har det tidligere vært fremsatt en teori om at en har preget mynt i dette rommet, og at rommet kan ha vært brukt som en enkel form for verksted, uten behov for ildsted (Nordeide 1996). Denne teorien bygget bl a på at det var mulig å tilføre blankettene et preg uten å måtte varme dem opp, og dette var igjen avhengig av den tildannelsesprosess av blankettene som gikk forut for pregingen. Senere forskning har imidlertid vist at med den metall-sammen-setning og struktur som blankettene har fra denne perioden, har det ikke vært mulig å prege dem uten bruk av ildsted. Legeringen i blankettene fra denne tiden inneholder så lite sølv at de ville sprekke hvis de ikke ble varmet opp før preging.⁸² Det finnes ikke ildsted i dette rommet, og teorien om myntpreging i dette spesielle rommet må trolig derfor forlates. De store mengdene av enkeltfunn gir rommet heller et påfallende preg av lager. Funnene av blanketter må likevel sees i sammenheng med at Mynten i Erkebispesgården brente i 1532. Til tross for at den ser ut til å ha blitt bygd opp igjen ganske raskt, kan de ha hatt behov for å lagre eller prege blanketter på Steinvikholmen for en kortere periode.

Rom 116 ligger svært beskyttet ved siden av vaktrommet, og trolig med tilgang kun gjennom vaktrommet. Dette rommet har, ved siden av de solide tårnene, trolig egnet seg for å oppbevare verdifulle gjenstander.

118, Trebygningen: Det er funnet en skavekniv, en kile og et uidentifisert redskap. To kanonkuler av stein, et bittel, ildstål og et buet treskaft som kan ha tilhørt en øks, samt en svensk mynt er de sikre funnene herfra. 4 kanonkuler er muligens funnet her. Disse funnene gir samme inntrykk som funnene fra rom

101, i den eldste perioden. Også dette rommet kan ha vært brukt for soldatene, som vaktstue eller oppholdsrom.

120, Borggården: Bortsett fra bygningsdetaljer er det funnet 3 mynter, 4 kanon-/geværkuler, en pile-/spydspiss og en bordkniv. To av myntene er fra 1600-tallet, mens den tredje er fra slottets bruksperiode (1534-59).

010, Slottsbrønnen: Denne brønnen skal være anlagt ved ombygningen etter brannen i 1542. Alle funnene stammer altså fra siste bruksperiode eller senere, skjønt det kan ha vært eldre gjenstander fortsatt i bruk etter 1542 fra en eldre periode. Til gjengjeld var det mange fine funn i brønnen, som inneholdt mer enn 2 meter dype avsetninger. Mange av funnene er knyttet til kjøkken/ bespisning, såsom deler av tønner, kokekar, krus, diverse kar, skeier, skål, kobberkjel, og bøtter. En stikkert kan ha vært brukt overalt, og en dolkeslire av lær har nok fulgt folk der de var, som personlig tilbehør. Mange skodeler og en velbevart filthatt har nok også det. Et velbevart brønnehjul var en del av brønnkonstruksjonen. Et relikvieregjemme, trolig fra et alter, ble funnet i bunnmassene her. Det er fristende å tolke dette som rester etter en bevisst ødeleggelse av relikviene etter reformasjonen, fra det kapell som må ha vært her i erkebiskopens tid. Alt i alt passer funnene i brønnen best med at brønnen har fungert for kjøkkenet, som naturlig er.

Øvrige funn stammer fra slottets *utside*, og er derfor ikke så velegnet til å funksjonsbestemme enkeltdeler av slottet. Det er likevel verd å merke seg at det er registrert påfallende store mengder dyrebein og kardeler som kan tyde på kjøkkenavfall. Dette er særlig lokalisert til de nordre og nordvestre områdene. I den grad avfall er kastet ut av slottet gjennom glugger eller lignende, kan dette tyde på at kjøkkenvirksomhet var lokalisert til nord- og vestfløyen.

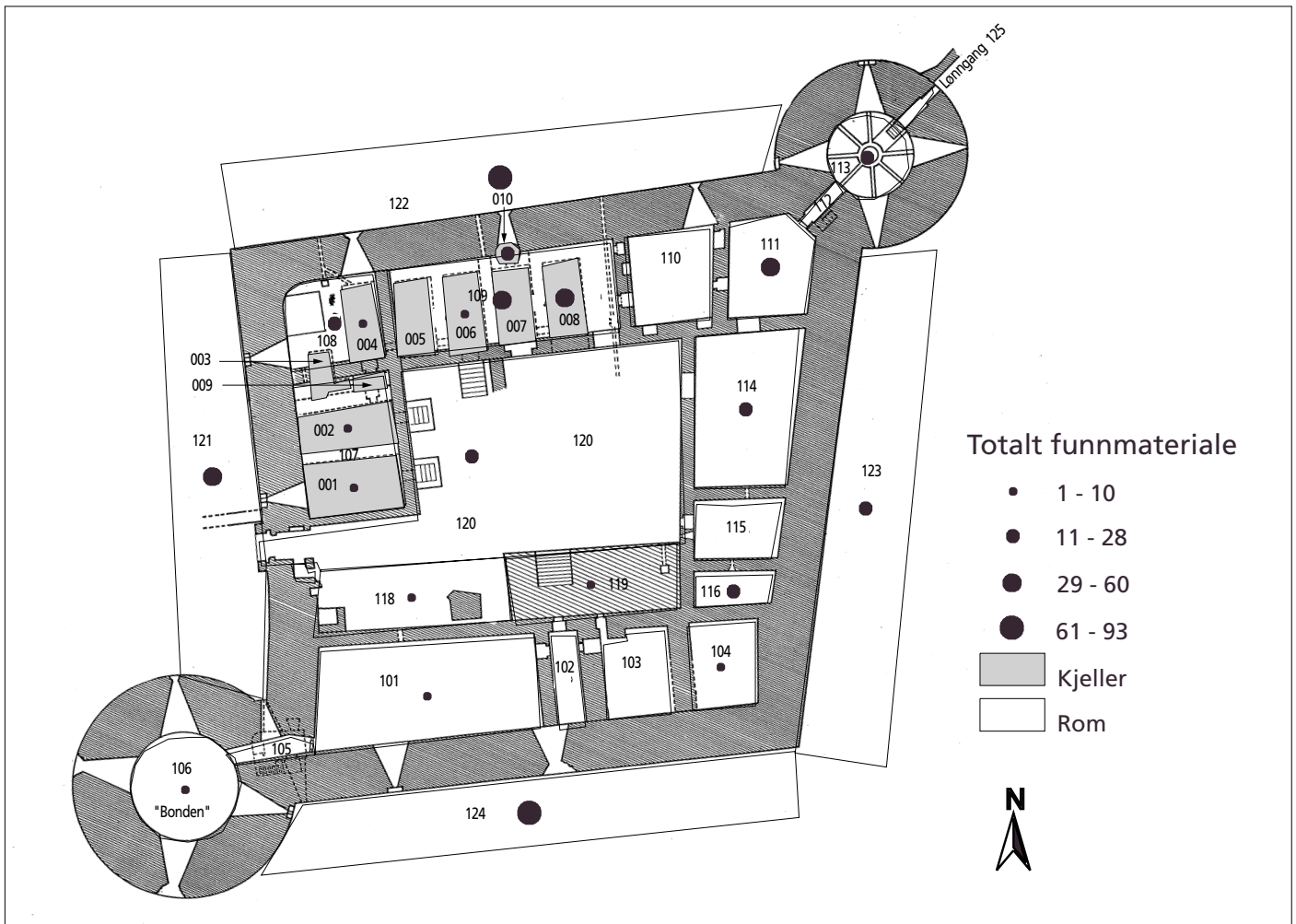
Etter denne gjennomgangen av funn etter kontekst får vi ikke noe tydelig bilde av aktivitetsmønsteret i slottet. Bortsett fra følgende har vi lite å gå etter:

- En antydning av dominans av matproduksjon og muligens bespisning i nordre og nordvestre deler
- En påfallende våpenkonsentrasjon i det lille (og det store) tårnet og i de tilstøtende rom til det store tårnet
- Tegn til at rom 104 og 116 er brukt som lager
- Kjellerene ser ut til å være brukt som lager for våpenutstyr og mat

Det er ikke påvist noen sikre dasser i slottet, men de må være lokalisert til slottets yttermur, kanskje helst på andre sider enn den søndre, som vendte mot land. Det kan ha vært plassert en treseter i eller ved det lille tårnet.

Gjenstander fordelt etter funksjonskategori

Sammensetningen av gjenstander per rom gav ikke så tydelige aktivitetsmønstre mht arealdisposisjon. Det kan være en annen mulighet å studere hvordan ulike gjenstandskategorier fordeler seg i slottet. Fordelingen av ulike funksjonskategorier er vist på figur (Figur 18 - Figur 24). På disse figurene er områdene utenfor slottet bare vist med et fiktivt rektangel utenfor hver fløy. Notatene i feltjournalene forteller bare at det er gravet på "utsiden øst for" eller lignende, og mer unntaksvis kan vi

Figur 18 Fordelingen av det totale funnmaterialet fordelt på rom.

bestemme nærmere hvor funnet er gjort. I dette tilfellet er likevel alle disse funnene slått sammen og plassert i de viste rektangel. Området ved "båthavnen / skipsbukten" og "nordterrassen" er tatt med under "utvendig nord" (122). "Sydterrassen" er tatt med under "utvendig sør" (124), og "kalkbingen" er tatt med under "utvendig øst" (123). Funn med usikker kontekst er strøket fra denne oversikten, eller oppført under konteksten "99".

Funnene er vist med sirkler av ulik størrelse, hvor størrelsen øker med frekvensen. Sirkelen er plassert midt i det rommet funnene er gjort. Ettersom det er både kjellere og rom i 1. etasje på samme figur, kan det av og til være vanskelig å oppfatte hvilket rom funnet er gjort i. Det er da verd å merke seg at det ikke er gjort noen funn i kjelleren 007, men derimot viser sirkelen over denne kjelleren funn som er gjort i rom 109. Likedan er det ikke gjort funn i rommet 107, og sirklene i dette rommet er derfor gjort i kjellerene under. I de øvrige funn skulle det ikke være problematisk å skille mellom markeringene.

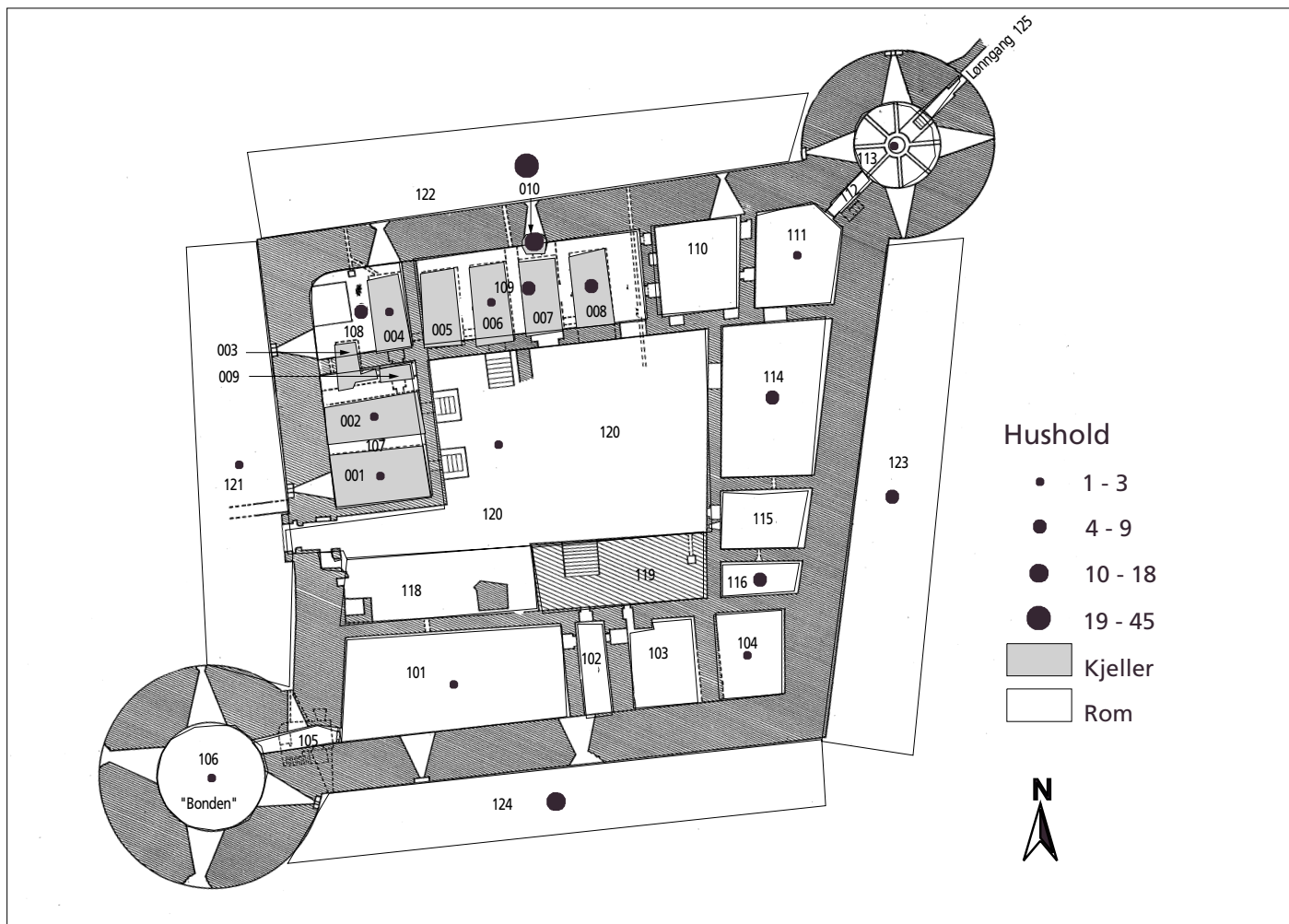
Før vi ser på fordelingen av funnkategori, bør vi se på hvor det er gjort mye og lite funn totalt sett. Alle funnmønstre som kun reflekterer den totale funnfrekvensen kan avspeile andre forhold enn funksjon, som f. eks. bevaringsforhold, gravedybde m.m. Figur 18 viser denne fordelingen. Det er særlig mange funn i

nordfløyen og utenfor vest-, nord- og sørfløyen. Det er også en betydelig andel av funn i rom 114 og 116 i østfløyen, samt på borggården og i det lille tårnet i nordøst.

Funn av **Kategori 1: Husholdning**, viser i store trekk samme funndistribusjon som det totale funnmaterialet. Dette er også en relativt stor funngruppe, som utgjør en stor andel av det totale materialet (se Figur 17). Dog er det konsentrasjonene i vestre deler av nordfløyen som er mest markant av området inni slottet, sammen med rom 114, 116 og området utenfor sør- og nordfløyen. Det er mye kokekar, krus og kniver for matstell i denne gruppen.

Av penere ting som kunne tenkes å komme fra representasjon, er det funnet noen i området utenfor sørfløyen og tårnet i sørvest. Det er likevel ikke mange funn det er snakk om, og ikke spesielt luksuriøse: ulike messinggjenstander og et ornert beinstykke. Lysestake av messing er funnet i 114 og 104, mens en lysekroner av messing er funnet utenfor sørfløyen. Dette kan peke mot finere spisesteder eller representasjonslokaler i sør- og østfløyen.

Funn av **Kategori 2: Bygg** gir den samme fordeling som det totale materialet. Dette er den absolutt største funngruppen, men sier lite om aktivitetsmønstre. Et unntak kan likevel nevnes:

Figur 19 Oversikt over funn av Kategori 1: Husholdning

kakkelovner. I borgene og i adelskapets hus på kontinentet fantes kakkellovnene side om side med åpne kaminer på 11-1200-tallet, slik at kaminene var i de representative salene, mens kakkellovnene sørget for røykfri oppvarming i de mer private boligrommene (Kaufmann 1997 s.480). Nyere forskning har også vist en særlig knytning mellom kakkellovnen og "finstuen", også i seinmiddelalder (Henkel 1997 s.459f). Kakkellovner har også vært satt opp i verksteder i seinmiddelalderen, men da i sekundært bruk.

I dagbokens anmerkninger om kakkel er de fleste registrert på vestsiden eller nordvestsiden. Imidlertid skrev Wallem i sin bok (s.73) at de forekom vesentligst i grusmassene utenfor sydfløyen, hvorav han sluttet at det hadde vært kakkellovn i overetasjen der. Dette utsagnet er det vanskelig å ta stilling til, fordi det er uklart hva han bygger på. På en av kakkelflisene kunne Wallem lese et årstall som syntes å være 1552 (Wallem 1917 s.74), men det er også funnet både grønn og svart kakkel i kullaget, noe som tyder på at det også fantes kakkellovner før brannen.

Funn av **Kategori 3** er en liten funngruppe, og nokså ensidig sammensatt av ulike typer redskaper. Klare byggeredskaper er holdt utenfor denne gruppen.

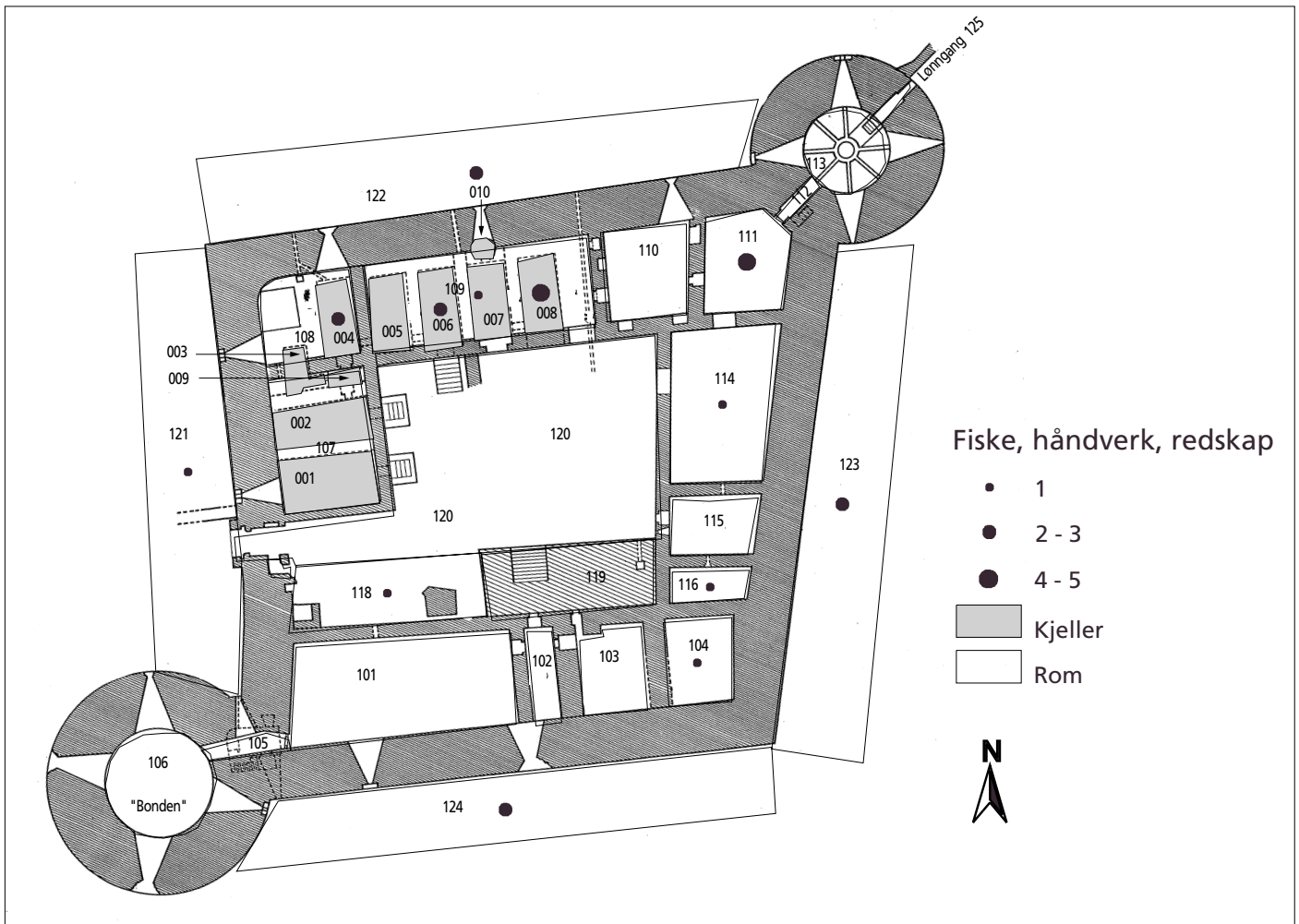
Det er ikke tydelige fiskeredskaper belagt fra Steinvikholmen. Det

er heller ikke mange vitnesbyrd om spesifikke håndverk. Unntak er slagg i rom 111, og noen få, spredte tekstilredskaper. De andre gjenstandene kan være multifunksjonelle, eller det er usikkert hvilket håndverk de er anvendt for. Funn av denne kategorien er spredd, men mest markant er forekomstene i nordfløyen.

Funn av **Kategori 4: Våpen** er særlig konsentrert til rom 101, "Salen", 113 (lille tårnrom) og 116. Våpenfunnene fra rom 115 og 106 vises ikke på Figur 21, ettersom de er fra en eldre undersøkelse. Ettersom det ikke er funnet andre kategorier funn i rom 115, er disse funnene markante. For øvrig viser fordelingen av våpen mye det samme mønster som den totale funnmengden, men avviker på et par punkter: Det er funnet relativt mye våpen i rom 118, mens det derimot nesten ikke er gjort våpenfunn i rom 111 og 114.

Det er funnet en gåsefot i kullaget, noe som tyder på at det også kan ha vært brukt armbrøst i tiden før 1542.

Kategori 5: Mynt: er særlig konsentrert til borggården og rom 116. Konsentrasjonen av blanketter i rom 116 kan trolig forklares med at dette var et oppbevaringsrom. Ytterligere en blankett er funnet i rom 111, og dessuten en fra "høyenloftsvalen", som jeg ikke har lyktes i å finne ut hvor er.

Figur 20 Oversikt over funn av Kategori 3: Fiske, håndverk, redskap.

En mynt fra Christian 1.'s tid er funnet på samme sted. Den sistnevnte, blankettene og en mynt fra Christian 2. utenfor i nordvest er alle fra erkebispetiden. Samtlige myntfunn fra borggården er fra tiden etter reformasjonen, og de fleste også etter slottets brukstid. Ved flere tilfeller skal en ha fraktet stein herfra til Trondheim, til ulike festningsverk, og en kan ikke se bort fra at myntene har havnet her ved arbeid for å skaffe stein allerede før Kristiansten ble bygd. Det kan ha stått ganske mye igjen av ruinen fortsatt da noen ferdedes på borggården i siste halvdel av 1600-tallet.

Funn av **Kategori 6: Ideologi** er kun 4 stk., hvorav det ene er relikviegemmet som ble funnet i slottsbrønnen (nevnt over). De øvrige funn er et bokbeslag og en skriveplate med bumerker fra utsiden av sørløyen, samt et trestykke med bumerker fra rom 101.

Funn av **Kategori 7** er også en svært liten funngruppe, som i hovedsak består av båtnagler, sporer, bissel og hestesko, samt en hjulaksel. Det er altså rester av både hest, vogn og båt som transportmidler, men fordelingen av dem gjør oss ikke mye klokere.

Kategori 8: Igjen en liten funngruppe, hvor mesteparten av

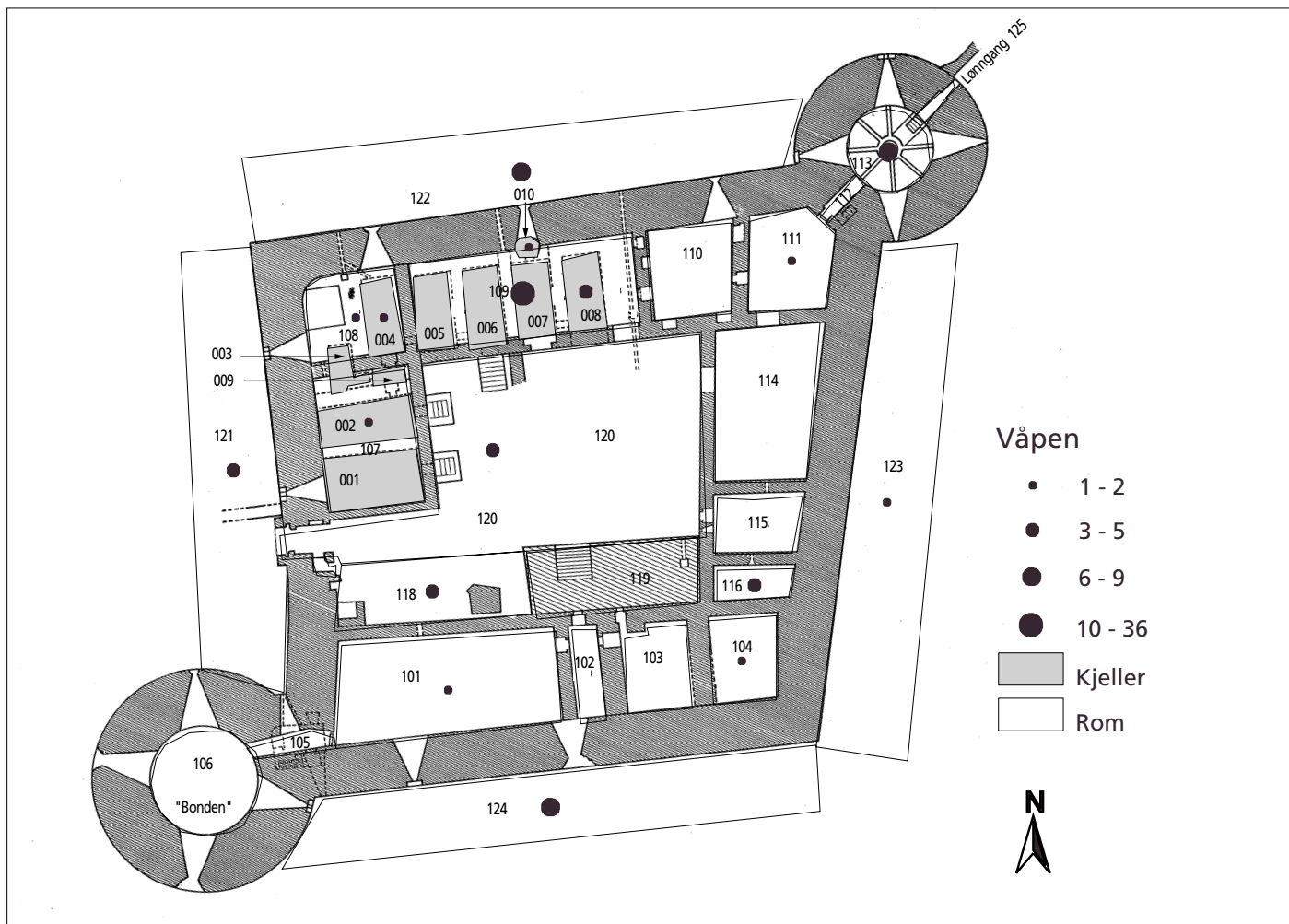
funnene består av elementer fra drakten, inklusive hatt og sko. De fleste funnene kommer fra utsiden, eller aller flest fra brønnen. Funnene fra brønnen reflekterer nok helst avfall /gjenfylling og gunstige bevaringsforhold for organisk materiale. Det er vanskelig å slutte ut fra dette at folk har oppholdt seg mer rundt brønnen enn ellers i slottet. Funn fra kjelleren 001 er fra tiden etter ombyggingen (i 1542?).

De funn som ikke er bestemt som annet enn **Kategori 9:** Diverse, følger samme funndistribusjonsmønster som den totale funnmengden: der hvor det er mye funn, er det også mye "diverse", og vice versa.

6.2.3 Oppsummering

Samlet sett gir heller ikke en oversikt over funnene per funksjon noe særlig mer informasjon. Men det kan se ut som om nord- og vestfløyen, altså i de samme områder hvor det er kjellere, har hatt den mest sammensatte funksjonen. Der har det vært matlaging og bispising, men også andre aktiviteter ser ut til å ha funnet sted. Det kan virke ut fra gjenstandsmaterialet som at dette har vært "økonomifløyene".

Det store tårnet har vi liten informasjon om ut fra gjenstandsmaterialet, eller rettere: det er påfallende få funn fra

Figur 21 Oversikt over funn av Kategori 4: Våpen.

dette rommet. Dette har enten ikke vært brukt, eller kanskje måttet være forbeholdt ren bevokning, selv etter ombyggingen i 1542? Tilstøtende rom 101 og den tilstøtende trebygningen 118 ser ut til å ha vært brukt som oppholdssted / lager for soldater og materiell, i alle fall før ombyggingen. Det lille tårnet har et langt mer komplisert funnbilde, som gjør det vanskelig å si noe om spesifikk funksjon. Det er likevel klart at begge tårnene opprinnelig må være bygd som forsvarstårn, uansett hvilken tilleggsfunksjon de kan ha hatt.

Rom 116 og kanskje også 104 ser ut til å ha vært lager for ymse gjenstander. Likeså er det en svak antydning til at representasjonsting samler seg rundt øst- og sørløyen, og at tilsvarende områder ikke har hatt den samme økonomisk mangeartede aktivitet som i vest- og nordfløyen. Rom 115 ser imidlertid ut til å kunne ha hatt en ren vaktfunksjon, med utelukkende våpenfunn.

6.3 Ruinen selv

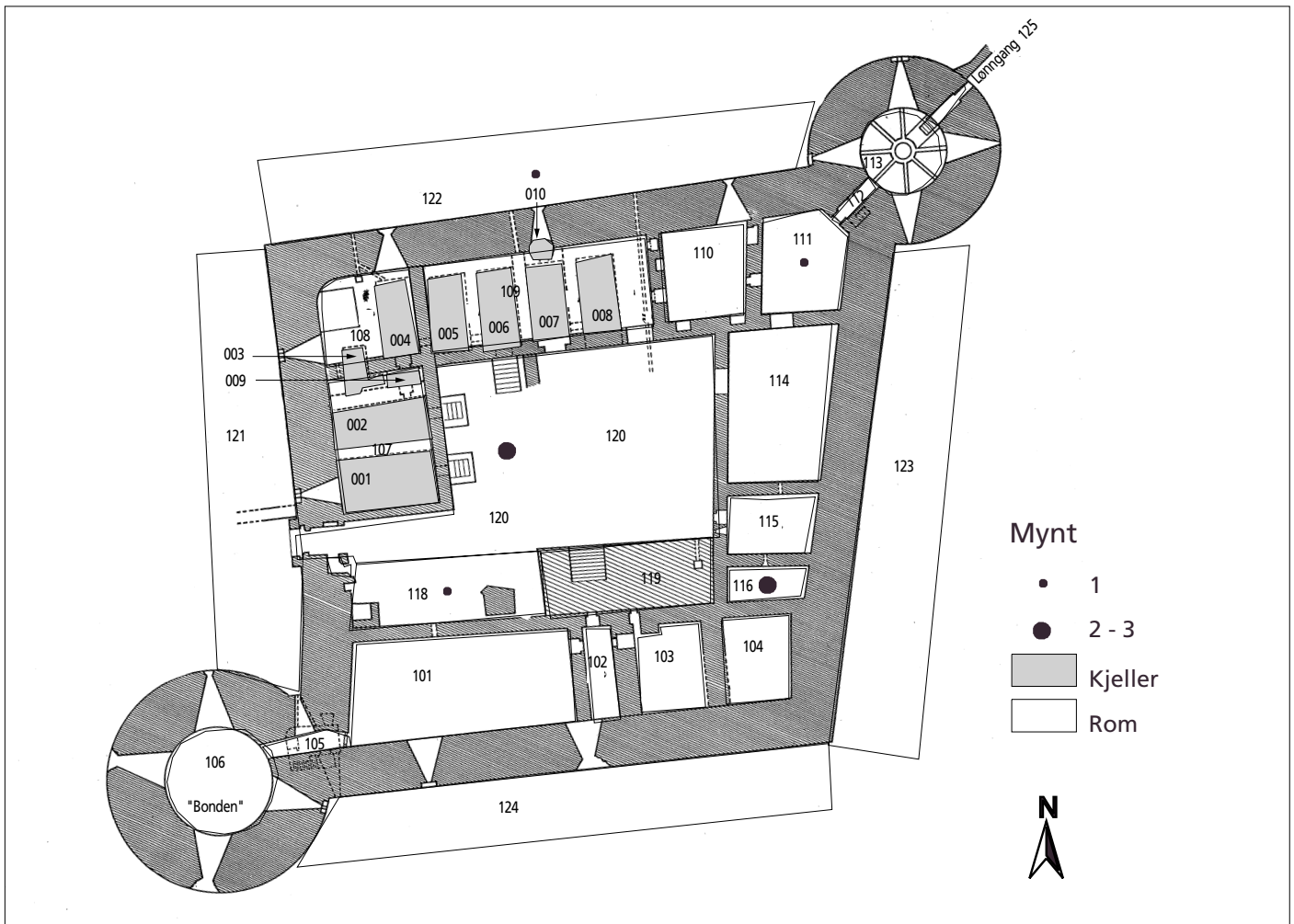
De ulike rommene i slottet, slottets arealdisponering og totalinntrykket av borgens kan også gi informasjon om hvilke aktiviteter som har foregått i slottet. Kan en i tillegg lokalisere noen av de kjente aktiviteter til bestemte deler av slottet? Det har f.eks. vært gjort forsøk på å identifisere "fangehullet", hvor Nils Lykke satt fanget, og det har vært gjort forsøk på å

identifisere andre deler av slottet.

Allerede Ziegler og Axel Krefting identifiserte en del elementer, som tårn, trapperom, brønn/ vanncisterne og kanonhvelv, og disse er det som oftest ikke tvil om. I tillegg har de fremført noen teorier om andre rom i slottet. Wallem har gjennomgått hvert enkelt rom etter at utgravningene var ferdige, og har oppsummert mye av det Hofflund og Kielland har diskutert i sine dagbøker.

Rom 115 ble av Krefting (1894) og Ziegler (1875) antatt å være vaktstue (Kreftings rom "i"). Det ligger midt imot porten, og underliggieren av et skyteskår ligger i nivå med yngste brolegning (Krefting 1887 s.58). Her ble det også, som vi så, funnet rester etter 2 kanoner.

Ved Kreftings undersøkelser var enda store deler av ruinen dekket med grus. Det var derfor en del detaljer han naturlig nok ikke kunne se. F.eks. trodde han at terrassen på borggården fortsatte helt fram til vestmuren, og han kunne ikke se noe portrom ved hovedporten. Den mest grundige gjennomgang med de beste forutsetninger er det Wallem som har gjort, og den følgende gjennomgang av slottets rom vil i hovedsak bygge på hans redegjørelse for bygninger og funksjon (1917), tilknyttet mine kommentarer.

Figur 22 Oversikt over funn av kategori 5: Mynt

6.3.1 Kjelleretasjen

(se Figur 8)

I vestfløyen er kjellerene **001**, **002** og **003** tilført senere (etter 1542?). Dette har ført til at golvnivået i 107 og 108 ble betydelig hevet, og derved ble begge kanonhvelvene i vestmuren ubrukelige (Wallem 1917 s.35, 37ff).

I mellom 002 og 004 er det en passasje som er utvidet til et lite rom, som igjen fører over i den trange, lystette kjelleren **003** (Figur 25). Krefthing tolket dette som en vanncisterne, tilhørende en yngre fase. Ved utgravning i 1886 sto det klart, velsmakende vann i rommet, og de bar ut nærmere 80 bøtter vann (Krefthing 1887 s.53). Dybden på rommet opp til terskel var 52 cm.⁸³ Det samlet seg også stadig vann under utgravningen, så det måtte brytes et avløp for å drenere rommet.⁸⁴ Golvet hadde stampet leire med trebrolegning over som golv. Dette rommet har Hofflund og Wallem begge kalt for "fengsel" eller "fangehull". Årsaken til at de har tolket rommet som fengsel er fordi det ligger isolert, mørkt, kaldt og fuktig, og et fangehull skulle være så gruvelig som mulig. Som Wallem selv sier (s.37).

"Fængslet - eller skulde det kanske heller kaldes "fangehullet", hvortil aldrig det mindste glimt eller refleks av dagens lys nogensinde naar ind- "

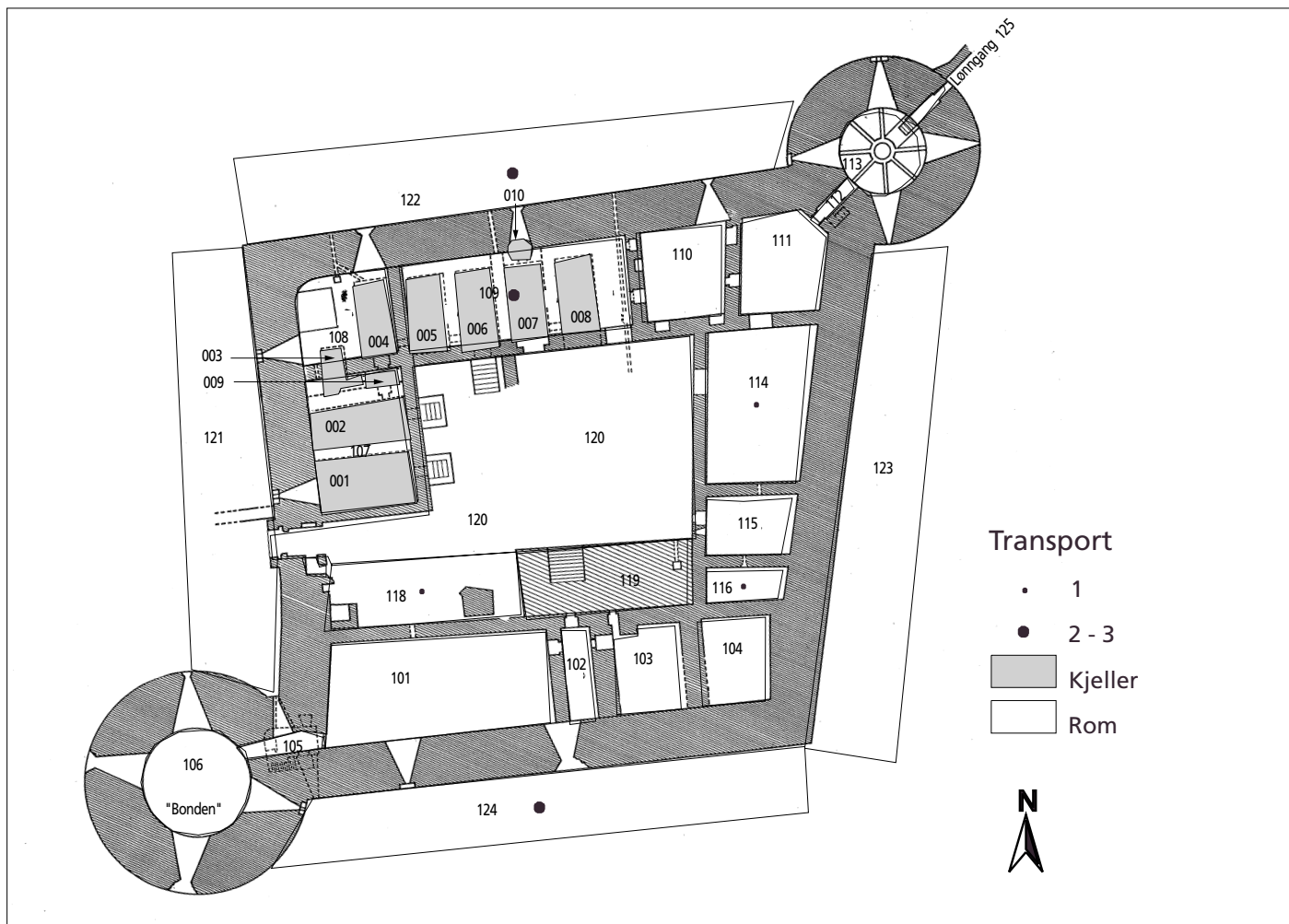
...eller Hofflund (Journal A, s. 35):

"Dækkhelle i det sydøstre Hjørne ved Døren tyder med Bestemthed paa, at det har været et Fangehul, der hvad isolerthed, Mørke og Fugtighed angaaer, fuldkommen har staaet paa Høide med hin Tids værste."

Det er vanlig at slike rom har fått tildelt en fengselsfunksjon:

"The name prison is often misapplied to ill-lighted rooms which were actually stores, or even latrines"(Toy 1985 (1939) s.226).

I mange av de tilfeller hvor vi vet at det har vært fengsel, har det allikevel vært slike mørke, ukomfortable, rømnings sikre rom. De var gjerne plassert i kjellere, og gjerne i kjellere i tårnene eller det sentrale boligårnet ("the keep"), for eksempel i Launceston Castle, Conway Castle og Warwick Castle i England, og Chateau de Pierrefonds i Frankrike (Toy 1985 (1939)). Men i mange tilfeller har det også vært vanlige lagerrom som er tolket som fengsel, fordi lagerrom også oftest skal være mørke og kalde. Golvet i 003 med stampet leire under, og det faktum at det var så kraftig vanntilsig der at de var nødt til å bryte nytt avløp under utgravningen for å bli kvitt vannet, gjør at en ikke kan ta tolkingen som fengsel uten diskusjon. Hofflund beskrev selv

Figur 23 Oversikt over funn av Kategori 7: Transport

situasjonen slik:⁸⁵

"Da det er stor Skade, at Fængslet altid løber fuldt af Vand, saa Indgangen til samme er stængt for Publikum, har vi gjort en del dessverre frugtløse Anstrengelser for at finde et Udløb for samme. Det ser virkelig ut, at dette Rum er det eneste paa Slottet, hvor der ikke har været sørget for afløb."

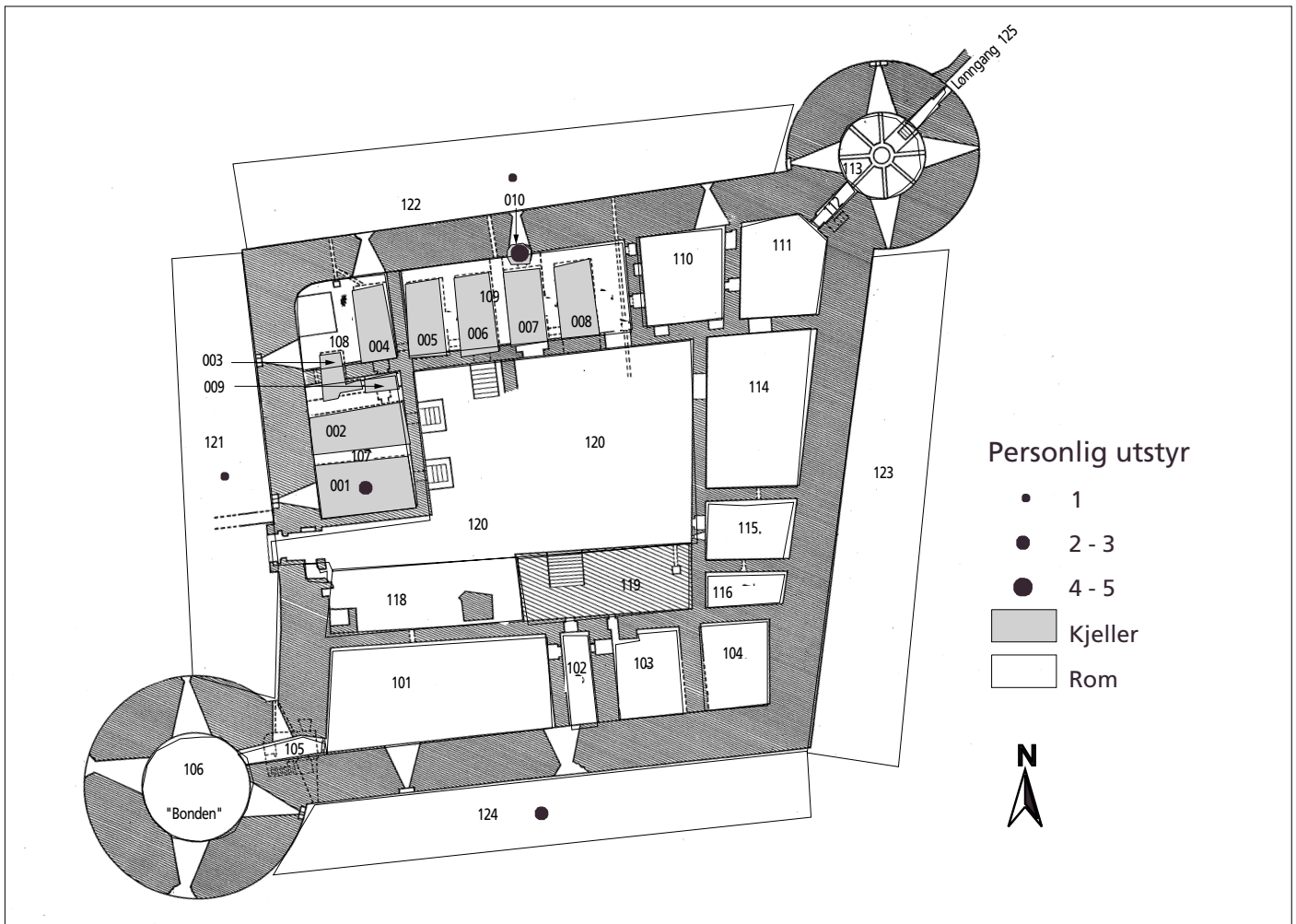
Han noterer videre at de har lyktes å lage et avløp, og de murte deretter et avløp som ble drenert ut gjennom sjakten i rom 108.

Tilslaget med vann må ha vært like sterkt før som nå, og leiren i golvet, som må være tilført, tyder på at de har ønsket at vannet skulle stå der. Treplankene over leiren tyder på at golvet har vært brukt, eller at leiren ikke var gunstig underlag i seg selv. Også i kjeller 001 var det golv av leire, men dette var tørrere og da var ikke leiren så problematisk å gå på. Langs veggene i 003 er det murt ca en halvmeter høye benker langs den ene kortveggen og langveggen, og en 1,39 m høy plate i hjørnet ved inngangsdøren (Figur 25). Dette tolket Wallem som "brisker" og "bordplate", men det er vanskelig å tenke seg en bordplate nesten 1,5 meter høy. Vi må heller søke en annen tolkning av dette rommet, som heller mer i retning av den opprinnelige teori som vanncisterne eller reservoar. Kjellerne har trolig i stor grad vært brukt til å oppbevare mat, og en kan tenke seg at dette rommet ble brukt for å holde f eks melkeprodukter kjølig, liksom en i senere tid har hatt

vannavkjøling av melk. Under beleiring kunne de umulig nå noen depot av ferskmat fra fastlandet. Kanskje de har beregnet at det skulle stå ca 0,5 m med vann, og at "briskene" rundt var til å gå på for å nå de tingene som befant seg nedi vannet. Et alternativ kan være som lager for levende fisk, eller rett og slett som vannreservoar.

Hvis alle ombygninger skjedde etter 1542, og disse kjellerne derfor er fra etter 1542, må de uansett ha hatt et annet fengsel før dette. Vi vet at erkebiskopen holdt Nils Lykke fanget her, som ble brent eller røkt i hjel i 1535. Det kan i alle fall ikke ha skjedd i dette vannhullet, oppført i teorien etter 1542. Det er mer sannsynlig at dette har vært i et av tårnene, som ellers er regnet for det sikreste bygningsleddet.

Også en del av kjellerne i nordfløyen har ifølge Wallem vært tilføyd etter brannen i 1542: nemlig **004**, **005** og **006** (Wallem 1917 s.38). Disse har adkomst via kjellerne i sør, og har ikke hatt forbindelse til de opprinnelige (før 1542) kjellerne **007** og **008**. Wallem antydte ikke hva kjellerene kan ha vært brukt til. Han bemerker at det ble gjort mange gjenstandsfunn i **007** og **008**, særlig i 008, men ifølge Wallem kan disse funnene ikke si noe om hvilken funksjon de har hatt. Utfra utgravningsprotokollene er det imidlertid ikke gjort funn i rom 007.

Figur 24 Oversikt over funn av Kategori 8: Personlig utstyr

I denne redegjørelsen hevdet altså Wallem at kjelleren **006** var et resultat av ombygning etter brannen i 1542, og at denne kjelleren hadde adkomst til de yngre kjellerne i sør. Når en leser Kreftings stratigrafiske betraktninger rundt kjellerens trapp og brotegningen i borggården (se også Figur 26), kan det imidlertid ikke være tvil om at trappenedgangen, og ergo kjelleren, må ha tilhørt den tidligste steinbrotegningen (Krefting 1887 s.55). Krefting mente også at den trappen som førte ned til kjelleren er så stor at den neppe førte ned kun til kjeller 006, men at denne må ha hatt forbindelse med kjeller 005. Denne antagelsen ble bekreftet ved senere undersøkelser, og det medfører at høyst sannsynlig kan også **005**, og kanskje **004**, ha vært en del av det opprinnelige anlegget. De ser dessuten ut til å være lagt ut etter en symmetrisk og helhetlig plan, med et samlet dreneringssystem under alle disse kjellerene i nordfløyen. Tilføyelsen av kjellerne 001, 002 og 003 vil alene være grunn nok til at golvnivået i rom 108 måtte heves.

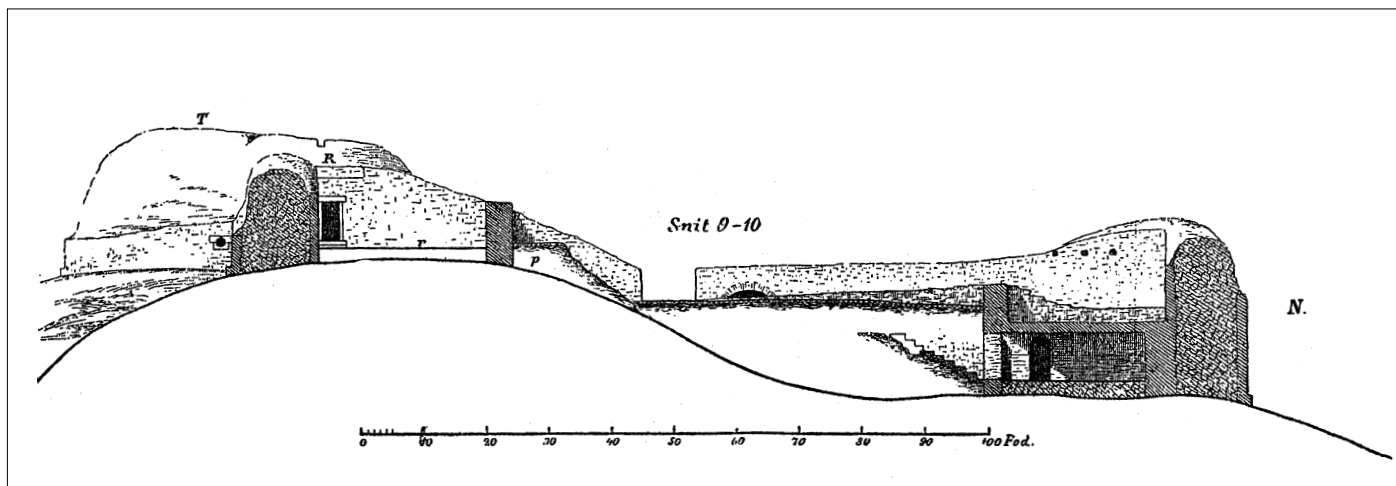
6.3.2 1.etasje

Straks innenfor porten ligger er lite, rettvisklet rom som må ha vært vaktrom og alternativ passasje inn til borggården. Dette **vaktrommet (117)** har hatt utgang ut til portrommet mellom den ytre og den indre port, og har gitt adgang videre til det indre i slottet. Wallem tolket dette som å være en ekstra inngang/ gjennomgang for å slippe å åpne den indre, store

porten. Det er nok riktig, men det kan også ha rommet en portvakt liksom vaktrommet i portrommet i Erkebispegården i Trondheim. Fra vaktrommet er det som sagt videre adgang til de indre delene av slottet, til borggården og muligens til rom 118.

Trebygningen 118 ser ut til å ha opptatt arealet mellom terrassen og vestmuren, langs borgstuens nordvegg. Grunnen er sterkt skrånende mot sør, slik at det er nesten 3 meter stigning fra borggården til bunnen av ildstedet inni rommet. I dette området er det funnet mye brent treverk, gjenstander og dessuten 2 ildsteder (Wallem 1917 s.33f). Det er uklart hvorvidt disse ildstedene har vært i samme eller i to adskilte rom. Hofflund mente imidlertid at de ikke var anlagt samtidig. Det "nuværende ildsted" (= "ildsted 4" (det vestligste?)) lå over kullaget, og var derfor bygget etter brannen.⁸⁶ Ifølge Wallem ble imidlertid begge disse ildstedene (og bygningen, må vi tro) oppført etter brannen, og kan derfor være samtidige (Wallem 1917 s.33f). Det er usikkert hva Wallem bygde dette på. Rommet kan ha vært en varmestue for portvakten.

En dominerende **terrasse (119)** preger borggården. Den er i dag 2,4 m høy, og er bygd inntil sørfløyen. Det er ikke oppgitt noen holdepunkter for om denne terrassen hører med til det opprinnelige anlegg eller ikke. Hvis den er opprinnelig, har den i

Figur 26 Kreftings oppmåling fra 1886. Snitt gjennom bl a kjeller 006 (Krefting 1887).

så fall raget nær 4 meter over borggården. Wallem bemerket at det ikke var funnet spor av noen bygningsrester på den. Han tenkte seg at det *kan* ha stått en svalgang på den, men neppe noen større bygning. Hvis det virkelig var en åpen terrasse, er det ikke lett å se hvilke funksjon den kan ha hatt.

Terrassen kan ha formidlet adgang til 2. etasje. Det er ikke påvist noen innvendige trappeoppganger til 2. etasje fra rommene i 1. etasje. Riktignok påpekte Wallem at det er mulig at det har ført en trapp opp fra rom **102** og **103**, men sa selv at det ikke er funnet spor etter dette. Rom **102** er svært lite for å kunne føre opp en trapp, og det er også helt klart en sekundær tilføyning (etter 1542?), ettersom det stenger et kanonhvelv i sørmuren. Det er mer sannsynlig at terrassen har vært basis for en svalgang med trapp opp til 2. etasje, som har gitt adgang til rommene over.

En annen forklaring på terrassen, er at terrenget stiger sterkt mot sør ca fra den akse som porten og rom 115 representerer. Her er det et fremskutt bergparti som hever seg 2,3 meter over dagens borggård. Mens dagens nivå på borggården ligger på 9 - 9,5 m, så ligger nivået på terrassen og innvendig golv i sørfløyen på 11,5 - 12 m (Figur 27). Terrassen kan altså også være et forsøk på å "temme" et uregjerlig, naturlig element, og omforme det til noe praktisk. Dette gir slottet en kompakt karakter, og en konsekvent og stram linje som passer godt til de strenge, geometriske formene i renessansens slott og hager.

Borggården (120) er steinbrolagt, og ifølge Wallen er det 1,2 m kulturlag mellom den eldste og yngste brolegningen. Disse kulturlagene antas å stamme fra tiden før brannen i 1542, og er, så vidt som jeg kan forstå, i hovedsak intakte. I det nordøstre hjørnet har det vært en stor forsenkning (ca 3 x 7 m) som kan ha vært brukt til ansamling av regnvann e.l. Det er et system av renner fra innvendig i østfløyen, fra terrassen og fra borggården. Disse munner ut i denne forsenkningen, som så dreneres videre gjennom en renne som går under nordfløyen, øst for den østligste kjelleren, og ut av slottet gjennom nordmuren. Ved behov for vann har de kanskje kunnet stenge avløpet? Det er imidlertid ikke sikkert at denne forsenkningen

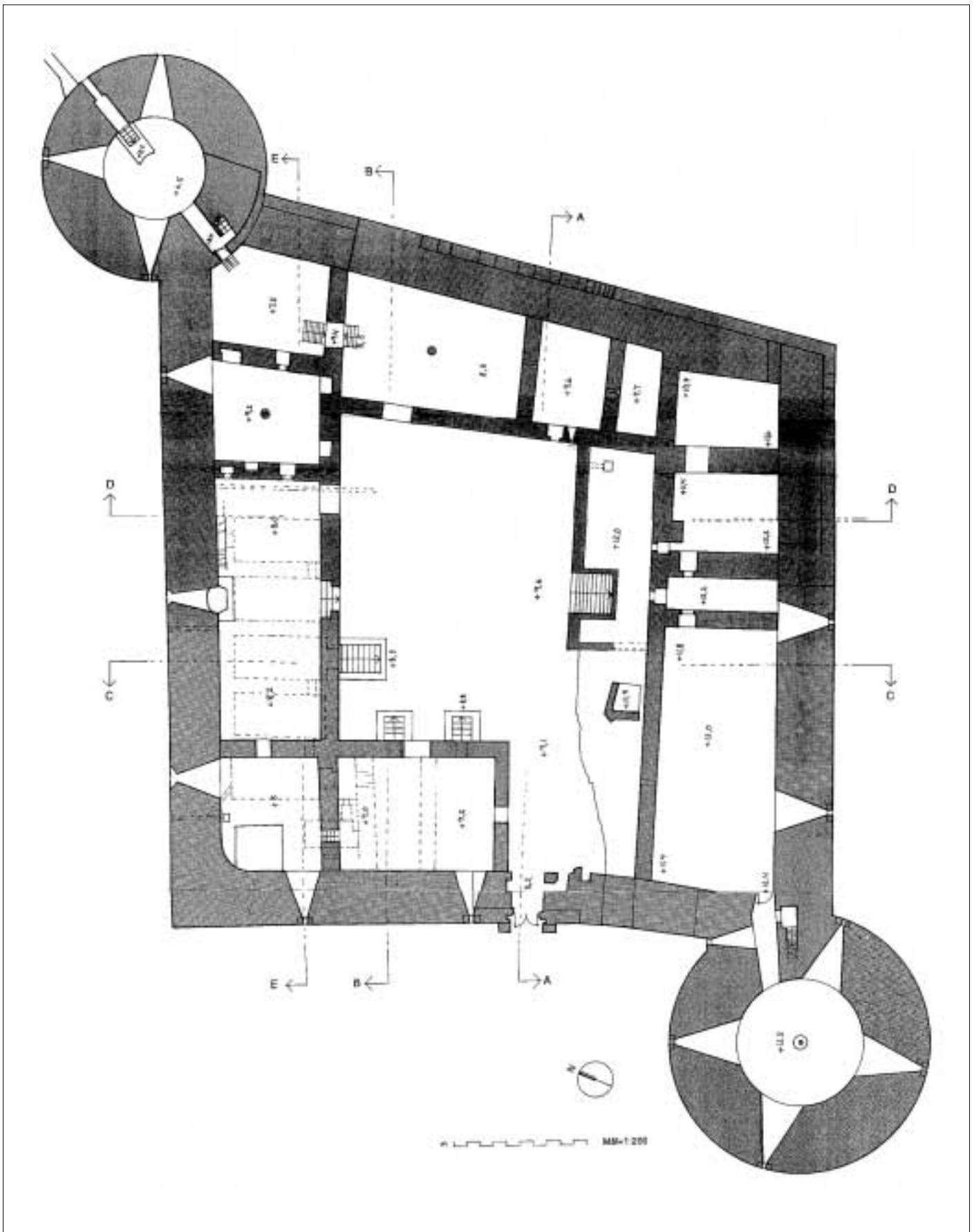
er opprinnelig, ettersom det er antydning at den kan være brukt til grisefjøs av det langt yngre småbruket på holmen (Gravbrøt 1993 s.47).

Når en trekker fra det arealet som optas av terrassen, trebygningen sør for denne, forsenkning i nordøst-hjørnet og trapperom over kjellernedgang (-ene), har arealet på borggården vært minimalt: Arealet eksklusive terrasse og trebygningen, men inklusive trapperom og forsenkning, er på ca 450m². Totalt sett har altså åpent areal ikke vært stort større enn ca 400 m².

Om det har vært et fysisk skille som har delt borggården i en ytre og indre borgdel er mer usikkert, men fragmenter av en relativt kraftig mur i nord-sør-retning kan være rester etter en slik skillemur. Krefting har tolket dette som et trappeshus, men det er uklart om det opprinnelig har vært én eller to vanger til denne trappemuren. Krefting skrev på et tidspunkt at de har ryddet og murt opp trappevangene i flertall, og det er uklart om han da også påviste den vestre vangen (Krefting 1894 s.10). I forbindelse med disse notatene tegnet Hofflund to trappevanger i feltjournalen, der det tidligere kun var tegnet en østre vange. Wallem tegnet siden kun én, og omtalte stedet som at kun den østre vangen var påvist. Muren i den påviste østre vangen synes uansett unødig kraftig for å være kun en trappevange. Den korresponderer dessuten med søndre avgrensning av terrassen. Dagens terrasse rager ca 2,4 m over dagens borggård (Figur 27). Ved opprinnelig nivå på borggården 1 - 1,5 m under dagens nivå, ville en mur i høyde med golvet på terrassen ha dannet en ca 4 meter høy vegg, og den kan godt ha vært høyere. En eventuell åpning inn mot indre borggård, må ha vært i forlengelseslinjen mellom hovedporten og porthunden i rom 115, slik at porthunden kunne vokte begge portene inn til borggården. Dette kan trolig bekreftes eller avkreftes ved nye feltundersøkelser.

Sørfløyen

Rom 101 har en tenkt på som "borgstuen". Hofflund antok at dette var salen for soldatene, mens den tilsvarende store "riddersalen" for slottets herre, lå over 101 i 2. etasje Dette bygde han på størrelsen og på funn som tydet på at den

Figur 27 Oppmålingstegning ved Hofflund og Gravbrøt (Gravbrøt 1993)

egentlige "Riddersalen" lå i 2. etasje. Den var bedre utstyrt, bl a med glaserte teglfliser på golvet (se 2. etasje). Før rommet ble avdelt med "forstuen" **102**, hadde rommet dessuten direkte adgang fra terrassen. Ikke minst var det direkte adgang til det store tårnet og tilliggende rom i sørflyøyen. Den sentrale beliggenheten i forhold til hovedtårnet ble regnet som viktigst for tolkningen.⁸⁷

Rommet har trolig hatt to pilarer som understøttere for et bjelkelag i tre, som var basis for golvet i hallen i 2. etasje. En kunne tenke seg at dette rommet var overhvelvet. Dette ville være vanlig for denne typen konstruksjoner fra denne tiden, men egentlige hvelvribber er ikke funnet. En tilsvarende løsning med flatt tregolv finnes ellers både i Glimmingehus (i Skåne) og Nyborg (Fyn), som er bygget på samme tid, så det er slett ikke utenkelig med flatt tak. Profilet i pilaren i overetasjen er antatt å være finere, mer forseggjort enn i 1. etasje, men grunnlaget for denne tolkningen er heller spinkel (se Wallem 1917 s.321f).

Over portalen inn til hallen i "Vekthuset" i Erkebispegården finner vi Olav Engelbrektssons våpenskjold. Det er interessant at det også i forbindelse med dette rommet (i rom 102) ble funnet en rikt profilert bue, med et skjoldfelt på toppsteinen. En kan tenke seg at Olav Engelbrektssons våpen har sittet også her (Krefting 1894 s.5). Men selve våpenskjoldet var hugget bort, og derfor ikke mulig å identifisere. Om det har vært plassert i 1. eller 2. etasje er uvisst, men Krefting antok at den var rast ned fra 2. etasje. Det er også funnet en lignende stein med deler av våpenet intakt utenfor nordflyøyen. Dette funnet viste erkesetets våpenskjold (Wallem 1917 s.54).

Det ble gravd ned på fast fjell i dette rommet. Fjellgrunnen hellet sterkt mot nord, samtidig som det var sagtakket etter avhugging. Årsaken til at de har hugget i fjellet er uvisst. Det kan ha vært behov for bygningstein eller avretting.

Rom **102** kalte Wallem "forstue", uten nærmere forklaring. Det var direkte adgang til rommet fra terrassen. Rom **103** hadde også adgang fra terrassen. Rommet var ikke brolagt, men fjellet var dekket av "kraakeskjæl" (= kråkeboller?) og kalk (Wallem 1917 s.30f). Dette var trolig kun en kalkmasse som synes å ligge i bunnen mot fjellet i flere rom, og var trolig kun en rest av konstruksjonslagene. Gravbrøt kalte rom **103** og **104** for "forrådsrom", uten at hun har begrunnet nærmere hva hun bygde de te på. Hjørnerommet **104** var ikke brolagt, og fjellgrunnen ser ut til å ha dannet golv også her.

Østflyøyen

I østflyøyen er det 3 rom som ligger til terrassen / borggården: **rom 114, 115, 116**. Opprinnelig ble disse rommene bygget med et sammenhengende kanalsystem under veggen. Dette drenerte vann ut gjennom en synkebrønn gjennom veggen i rom **114**, og videre ut i den store forsengkningen i borggårdens nordøstre hjørne. Denne forsengkningen ble drenert videre gjennom en kanal som løp under nordflyøyen og ut gjennom nordmuren. Kanalsystemet i østflyøyen ble imidlertid tilstoppet da golvnivået ble hevet i rom **115**. Rom **114** er det største rommet i østflyøyen, og hadde en midtpillar. Det er ikke funnet hvelvribber på Steinvikholmen, så sannsynligvis har det også her vært flatt tak, liksom i rom 101.

Wallem foreslo ikke noen funksjon for noen av disse rommene, bortsett fra rom **115**, som er forsynt med en kanonport som kan bestryke hovedporten. Han mente, liksom Krefting og Ziegler, at dette var en slags vaktstue (Wallem 1917 s.58). Det er ikke påvist rester etter noe ildsted. Gravbrøt foreslo dette som forrådsrom, men argumenterte ikke for denne tolkningen. La oss derfor holde fast ved den opprinnelige teori om at rommet i alle fall kan ha vært brukt som vaktstue, eventuelt med andre funksjoner i tillegg.

Det er verd å merke seg at det ikke finnes kanonporter i den ytre østveggen i 1. etasje.

Nordflyøyen

Nordflyøyen består av rommene **108 - 111**. Opprinnelig har det vært tre rom, der rom **110** og **111** har utgjort ett rom som siden er blitt delt. Ved denne ombygningen ble golvet i rom 109 og 110 hevet ca 1 m, og kanonporten i rom 110 ble ifølge Wallem gjort ubrukelig ved at skilleveggen mellom rom 110 og 111 ble satt opp. Denne skilleveggen skjærer delvis for kanonporten. Også kanonporten i rom 109 ble satt ut av drift da de anla en dyp brønn foran kanonporten (Wallem 1917 s.39).

Axel Krefting identifiserte rom **108** som en mulig smie "i senere tider". Denne formuleringen virker litt forvirrende, og det er usikkert om han baserte sin tolkning på at både vegger og jordlag over opprinnelig golvlag syntes svartbrente, eller om han mente det yngre golvlaget. I forbindelse med disse lagene fant han også kull og en rekke jerngjenstander, men igjen er det usikkert hvilke lag det er snakk om. Han nevnte at midtpartiet var oppfylt med en fast kalkmasse som han ikke prøvde å forklare, og som også er vanskelig å relatere til lag. Det er mulig å tolke det slik at disse funnene ble gjort i toppen av lagene, og at han med "senere tider" mener "etter at slottet gikk ut av bruk"? Uansett er det vanskelig å akseptere hans teori om smie, ettersom det ikke er påvist noe ildsted i rommet.

Wallem bygde på et bedre kildemateriale, og han presenterte ikke noen funksjonsteori for dette rommet. Også i dette rommet ble golvet hevet, og kanonporten ble derved satt ut av drift. Hele nordflyøyen ligger lavere enn borggården, og øverste golv i rom **108** ligger ca 1,2 m lavere enn golvet i naborommet i sør. Det opprinnelige golvet har vært enda 1 m lavere. Det er tegn til en 2. etasje over dette rommet. Det later til at en ved ombyggingen (etter 1542?) tilførte en 3,3 m dyp sjakt, 5,75 x 2,5 m stor, som ble ført helt ned på fjellet. Sjakten var trolig overhvelvet, og det ble funnet en del hamp eller tau og dyrebein i den (Wallem 1917 s.36). Krefting mente at sjakten var en brønn, fordi den var så omhyggelig tettet med kalkmørtel (Krefting 1893 s.11).

Rom **109** er ca 150 m², og opptar halve nordflyøyen. Det har vært direkte adgang fra borggården gjennom en dør ca midt på sørveggen. Rett inn fra døren lå slottets brønn foran en kanonport, i nordveggen. Wallem mente at den kombinasjon av kanonport og brønnkonstruksjon som foreligger, tyder på at brønnen er anlagt etter en ombygning.

Et usedvanlig stort ildsted, 6 - 7 m langt, 2 m dypt, opptok området mellom brønnen / kanonporten og østveggen. Ildstedet var murt i tegl. På hvert søndre hjørne (altså de frittstående hjørnene) har det vært en pilar, og i midten har det vært en skorstein (Wallem 1917 s.39).

Ildstedet minner mye om et ildsted fra begynnelsen av 1500-tallet i Erkebispegården. Dette ildstedet var ca 5,5 m langt (inklusive pilarene), og var også murt i tegl. Det hadde 4 hjørnepilarer som antas å ha båret en kappe (i bygning K156, Periode 6 fase 2-4) (Nordeide 2000). Ildstedet i Erkebispegården hadde en luftkanal under ovnsbunnen, og denne stod i forbindelse med det som må ha vært et ildsted i et tilstøtende rom i vest. Kanalen kunne åpnes og lukkes og må ha vært ment for å heve varmen i ildstedet .

Dette aktuelle ildstedet på Steinvikholmen er dårlig dokumentert. Etter Wallems, Kreftings og Hofflunds bemerkninger omkring ildstedet i rom 109, har det vært bygget over den 1,08 m brede gangen langs nordmuren som skulle gi adgang til kjelleren 008 (Wallem 1917, s.104, note 1). Det betyr at det også her kan ha vært muligheter for å ta inn luft i ildstedet nedenfra, men det er umulig å si utfra dokumentasjonen.

Det store ildstedet fikk Hofflund til å mene at dette var "Folkekjøkkenet". Siden rommet og ildstedet var så stort, mente han at det også kunne ha vært spiserom. Naborommet (110) kunne ha vært spiserom for befal (Hofflund journal A s. 37).

I rom **110** (avdelt fra 111) ble det funnet en midtpilar in situ, trolig for å bære golvet i 2. etasje, ettersom det heller ikke her er noe som tyder på at rommet har vært overhvelvet. Det er mulig at pilaren er satt opp etter romavdelingen, ettersom det ikke er funnet tilsvarende midtpilar i rom 111. En mengde, brente teglstein lå i rasmassene, noe som er tolket å stamme fra et nedrast ildsted (Krefting 1894). Utfra dette antok Krefting at det kan ha fungert som spisesal (ibid. s.12). Krefting har i sin beretning om dette forvekslet rom 110 og 109, og det kan derfor være usikkert hvilket rom han omtaler. Faktisk kan de omtalte rasmassene stamme fra ildstedet i rom 109. Hans teori er også basert på et tynt grunnlag, fordi et spiserom ikke nødvendigvis må ha et ildsted. Det må derimot kjøkkenet, verksteder og festsalen. Vi vet heller ikke om teglsteinen kommer fra dette rommet eller en 2. etasje. Hvis Kreftings observasjoner av kjøkkenavfall i tilknytning til dette rommet og hans bemerkning om nedrast ildsted er riktig, peker dette mest mot at rom 110 har vært et kjøkken.

Hjørnerommet **111** har gitt adgang til det minste tårnet og til naborommene 114 og 109 (110). Golvet var uten brolegning først, og lå i nivå med inngangsdøren til tårnet. Rommet har senere fått en brolegning ca 1 m over det opprinnelige nivå (etter 1542?). Rommet ble avdelt da rom 110 ble dannet.

Vestfløyen og tårnene

Det eneste rommet av noen størrelse i vestfløyen opptar arealet mellom nordfløyen og porten. Rom **107** har vært utsatt for

ombygning liksom mange andre, med heving av golvet i forbindelse med bygging av kjellere under. Det opprinnelige golvet har ligget i nivå med opprinnelig brolegning på borggården. Ved denne ombygningen ble nok en kanonport satt ut av drift. Gravbrøt har foreslått dette som stall, men fremfører ikke noe grunnlag for sin tolkning.

I **det lille tårn** finnes det en "hemmelig" utgang, **125**, av Wallem kalt "**løngang**", som har gitt en beskyttet fluktrute ned til båtene i havnen (ibid. s.44). Utenfor åpningen var det murt opp en beskyttelsesmur mellom tårnet og en bergknaus mot nord, som sammen med en bergknaus mot sør beskyttet mot sikt og angrep fra nesten all kanter. Inngangen gikk fra tårnrom **113**, som en igjen kunne komme inn i fra rom **111**, via passasjen **112**.

I bunnen av tårnet var det en velbevart konstruksjon, tolket som **vanncisterne**, formet som et hjul med 8 eiker i teglstein, og med vannbeholderen, selve "brønnen", i midten. Mellom to av "eikene" var det fylt igjen med betong, stein og lignende, men fra de andre rommene var det et 3-4 cm stort hull inn mot midtrommet. En har antatt at vannet samlet seg i de 7 rommene, klarnet der, for deretter å renne inn i "brønnen" i midten. Det hele var dekket av et tregolv. Hvis dette virkelig skulle være en vanncisterne er brønnen i så fall urimelig liten, og det er vanskelig å forstå hvordan vannet i det hele tatt kunne komme inn i denne konstruksjonen. Det har heller ikke vært mulig å finne paralleller til den. Med funnet av et sete for en minimum tre-seters dass er det like nærliggende å tolke dette som en latrine. I dag er konstruksjonen fjernet, men den er godt dokumentert.

En del stokker som også ble funnet her, ble antatt å komme fra 2. etasje i tårnet. I tillegg fant de "kongen" (midtstolpen fra det koniske tårntaket), med 6 sperrer som hadde vært tappet inn i denne (Wallem 1917 s.45).

Det store tårnet, den såkalte "**Bonden**", lå i det mest utsatte hjørnet mot sørvest. Det var den sterkeste delen av slottet, med en murtykkelse på over 5 m. Ved utgravning var det bevart vegg høyde i inntil 5 - 6 m. Tårnet har kunnet bestryke porten og veien opp til slottet. Adkomst til tårnets hovedrom, **106**, fikk en gjennom borgstuen (rom **101**) og passasjen **105**. Krefting har sett spor etter en utgang i et høyt nivå. Denne døren kan ha gitt utgang til å bestryke porten, og de må ha hatt tilgang til den via en trapp inni rom 106.

Hvorfor dette tårnet kalles for "Bonden", finnes det ingen forklaring på hos Wallem. Verken Krefting, Hofflund eller Kielland brukte dette begrepet; de omtalte det kun som "det store tårnet". Det synes som om det var Henrik Mathiesen som først nevnte "Husbonden" i 1897, og likeså ved sitering av inventarlisten fra 1537, skrev han "I taarnet, som kaldes bonden" (Mathiesen 1897, Mathiesen 1906 s.56).

6.3.3 2. etasje

Det finnes som nevnt noen rester etter 2. etasje i det nordvestre hjørnet (rom 108), i det store tårnet ("Bonden", rom 106), og i det lille tårnet, rom 112 finnes det en trapp opp til andre etasje. Utfra trappens lengde og bredde, samt trappetrinnes høyde,

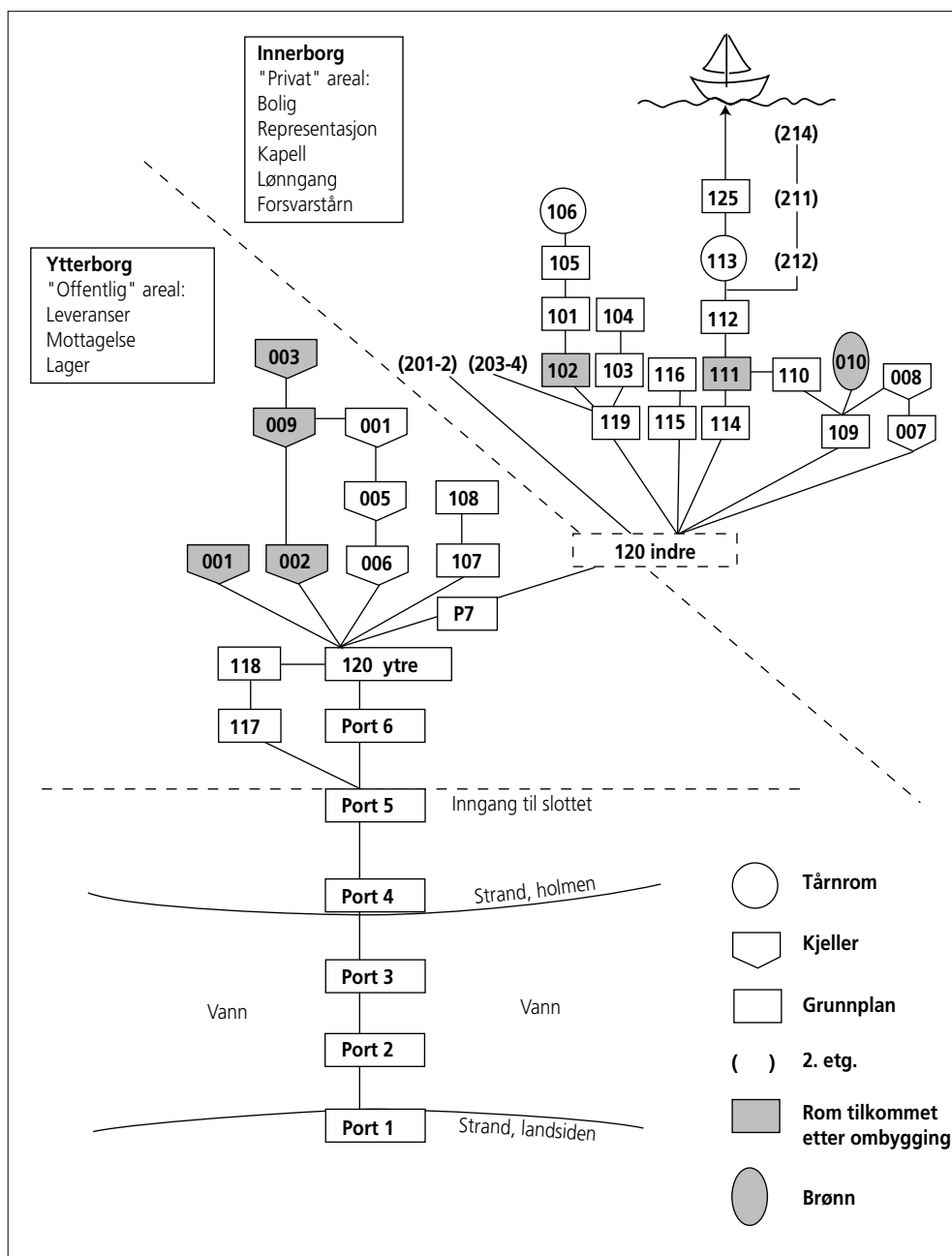
anslo Krefthing at 2. etasje måtte ha ligget max 4,5 m over golvet i 1. etasje. Vi kan anta at det har vært minst to etasjer i hele slottet, og muligens en vaktetasje på toppen. Vi vet ingenting om planløsning i 2. etasje. For å kunne omtale de teoretiske rommene i 2. etasje, vil vi her anta at det har vært samme planløsning i 1. og 2. etasje. Rommene blir betegnet som i 1. etasje, men med startnummer 2 istedenfor 1.

I rom 101 ble det funnet mengder av glaserte fliser som lå med glasuren ned eller sto på høykant, og som derfor ble tolket å ha tilhørt rom 201. Det klebet treverk til underkant av flisene, noe som viste at de har ligget på tregolv. Også dette støtter teorien om at de kom fra 2. etasje.⁸⁸

En har tenkt seg at det var salen / hallen som lå i 2. etasje over rom 101, med samme størrelse som rom 101 før avdelingen med rom 102. Rom 101 målte innvendig opprinnelig 24,5 x 9,5-8,5 m, som gir et areal på 210 m². Til sammenligning måler den

seinmiddelalderiske hallen i "Vekthuset" i Erkebispegården 23 x 10,6 m, som gir et areal på 240 m². Denne hallen kan være omtrent samtidig, og bygget av erkebiskopen den også. Vi kan også sammenligne med den eldste hallen i Erkebispegårdens "Østhus" fra 1100-tallet: den måler 19 x 9,2, som gir et areal på 175 m². Det er særlig god korrespondanse i mål mellom den seinmiddelalderiske hallen i Erkebispegården og rom 101. Rom 201 har etter opplysningene hatt et golv som var belagt med glaserte teglfliser over et tregolv.

Det er ikke nevnt så mange rom i slottet i skriftlige kilder, og det er heller ikke nevnt noe kapell. Vi må likevel ta det som gitt at erkebiskopen har hatt et kapell her, ettersom slottet ble bygget som en av hans hovedresidenser. Et kapell er et fast element i en bisperesidens (Thompson 1998). Det har trolig ligget øst-vest, skjønt et borgkapell ikke nødvendigvis har koret i øst (Lovén 1996 s.32). Det har trolig ligget i 2. etasje. En må tenke seg at en har hatt tilgang til forsvarstårnene fra hver etasje. Det

Figur 28 Tilgangsanalyse av 1. etasje ved slottet på Steinvikholmen. Rominndelingen i 2. etasje er nevnt som om den skulle være identisk med 1. etasje. Rombetegnelser: se figur 8.

er i så fall lite tenkelig at kapellet har ligget slik til at en har måttet løpe gjennom kapellet for å komme ut i tårnet. Dette gjelder særlig det nordøstre hjørnet, hvor adgangen til tårnet i så fall vill ha vært innerst i koret. Et eventuelt kapell bør derfor ha ligget i nordfløyens vestre del, eller i sørfloyens østre del. Funn av relikviegjemmet og en mulig relikviekrukke i og ved nordfløyen kan peke mot at kapellet var lokalisert til nordfløyen, men ingen av funnene var i opprinnelig kontekst.

6.3.4 Tilgangsanalyse av ruinen

Steinvikholm slott er bygd med en intens bruk av areal. En slik arealdisposisjon stiller strenge krav til planleggingen for at planen skal fungere. Slottet skulle både fungere som residens for erkebiskopen og for opptil flere hundre andre beboere; som forsvarsanlegg og administrasjonssentrum. Disse funksjonene skulle kunne ivaretas samtidig med at store mengder ressurser av ulike typer skulle kunne bringes ut og inn av slottet, uten at det gikk ut over verken sikkerhet eller komfort.

I dette tilfellet er det nyttig med en nærmere analyse av arealdisponeringen, for å finne ut hvordan de kan ha brukt arealet i borgen. Dette kan igjen være med å underbygge teorier om hvilken type rom som ligger hvor. Som redskap i en slik analyse er en såkalt "tilgangsanalyse" nyttig. En tilgangsanalyse (access analysis) er laget for å analysere bruken av området ved hjelp av tilgangskart (Hillier and Hanson 1984). Slike kart vil skape oversikt over organiseringen av arealet, organiseringen av bevegelse, og på den måten måle tilgangsdybden i ulike deler av anlegget (Gilchrist 1994 s.160ff).

I analysen brukes hvert rom eller inngang som én komponent, og disse blir forbundet med andre komponenter via linjer. Dette kartet må kalibreres i forhold til ståsted, som skal være et enkelt punkt utenfor eller innenfor anlegget.

I vårt tilfelle er det naturlig å måle tilgangsmulighetene fra en ankommer slottet fra land, og med tilgang primært til 1. etasje, som er den av hovedetasjene som er bevart (Figur 28). Tilgangskartet viser at en besøkende sluses gjennom svært mange kontrollposter før en står i borggården. Behovet for kontroll og bevoktning har variert med tidens politiske situasjon, hvorvidt det var stabile, trygge tider, eller om det var en skjerpet beredskap. Hvis en lyktes i å passere de 4 portene på vei over sundet, ankom en hovedporten som var beskyttet av to "porthunder" (kanonglugger), et fallgitter foran porten, og dessuten en portvakt. Hvorvidt besøkende ble sluset gjennom portvakten eller fikk direkte adkomst til borggården er uvisst. Ved større massetransporter var en i alle fall nødt til å bringe varer direkte inn gjennom porten. Det var derfor to hovedporter, én indre og én ytre, slik at en unngikk å ha direkte adgang selv om den ene porten ble åpnet.

I tilgangsanalysen er det indikert at borggården har vært delt i en *ytre* og en *indre borggård*. Hvis vi antar at denne inndelingen er riktig, vil vi kunne se en funksjonell deling av borgen:

I ytre borggård ville en få et relativt offentlig rom, der en har kunnet bringe inn mat, brensel, våpen og andre ressurser i slottet uten å slippe inn i den mer private sfæren. Dette området gav direkte tilgang til de fleste kjellerne i nord- og

vestfløyen, hvor ferskvarer trolig ble lagret. De har dessuten hatt direkte tilgang til rom 107, som kan ha hatt en mer fluktuerende funksjon. I dette området hadde en for eksempel muligheter for å motta gjester. De kunne oppholde seg ute eller i det oppvarmede rommet i trebygningen straks innenfor porten (118) mens de ventet på foretrede.

Selv om teorien om en fysisk deling i en indre og en ytre borggård skulle vise seg å være feil, ville en oppleve en dypere og mer komplisert tilgang til de øvrige rommene i slottet. Her har det måttet være en rask tilgangsmulighet til tårnrommene og alle rom med kanonporter (rom 101, 107, 108, 109, 105, 106, 113 og 115). Disse rommene, og de rom en måtte gjennom for å komme dit, måtte være tilgjengelig for soldatene. Det er utfra dette nærliggende å tro at 101 virkelig var brukt som borgstue, og at 110 før oppdelingen også kan ha fylt det samme formål. Disse rommene har vært tilstrekkelig store for en større mengde mennesker, og har gitt den nødvendige tilgangen til forsvarstårnet og kanonportene på den viktigste forsvarssiden, mot sør og sørvest. Etter ombygningen ble imidlertid begge disse rommene avdelt (101 – 102, 110 – 111). Dette forvansket tilgangen til tårnene, og de tilstøtende rommene ble omtrent halvert i størrelse. Når vi samtidig vet at de fleste kanonportene ble stengt etter ombygningen, er dette nok et tegn som tyder på at slottets forsvarsfunksjon ble drastisk svekket etter ombygningen.

Hvis vi skal lete etter mer private områder i slottet, må vi lete etter de rom som ligger i enden av en tilgangskjede. Disse har budt på den beste beskyttelse, og var minst utsatt for gjennomgangstrafikk. Rom 104 ligger definitivt svært beskyttet. Med en tilsvarende rominndeling i 2. etasje, eller for eksempel med rom 204 og 203 i ett rom, ville dette gi en god plassering av et kapell: det har en plassering i øst - vest retning, muligens med østre gavl fri. Det er et av de få rommene som ligger slik til at en ikke må gå igjennom dette rommet for å komme til andre. Særlig viktig må det ha vært at en ikke måtte løpe gjennom kapellet for å komme til kanonportene. Besøkende kunne også ha lett tilgang fra salen i rom 201 til kapellet.

Tilgangskartet kan også støtte teorien om at erkebiskopens private gemakker har vært i 2. etasje i østfløyen, for eksempel i rom 214, 215 og 216. Dette ville gi erkebiskopen nokså direkte tilgang til kapellet, og videre til salen, i rom 201. Han ville også ha lett tilgang til det lille tårnets 2. etasje, og via trapp ned til lønngangen som gav ham en beskyttet flukt fra slottet. Også denne plasseringen ville gi en logisk funksjon til en skillemur som beskyttet indre borggård. Da ville erkebiskopen få en ekstra beskyttelse i hele hans virkeområde, som naturlig var hans private gemakker, kapellet og salen i 2. etasje. I tillegg til å se slottet som delt i en ytterborg og innerborg, kommer det til syne at slottet kan ha vært funksjonsmessig delt i en nordre og vestre del for økonomibygninger, og en søndre og østre del med bolig og representasjon.

Denne planen minner sterkt om et annet slott det er rimelig å sammenligne med, nemlig Erkebispegården i Trondheim. Erkebispegården var ikke delt i en ytre og indre gård, men også der var gården delt med en usynlig diagonal hvor erkebiskopens

mest prominente bygninger lå i den nordvestre delen, mens økonomibygningene lå i den sørøstre delen.

6.4 Oppsummering

Det er klart at det har vært minst én stor ombygning, som har medført en heving av nivået på golvene og på borggården. Med den beskrivelse av de kulturlag som foreligger mellom de to byggenivåene, lyder det som en rimelig tolkning at dette er destruksjonsmasser fra en brann (i 1542?), og at ombygningen altså skjedde etter brannen. Ved denne ombygningen har nærmest alle kanonportene i 1. etasje blitt satt ut av funksjon, også i det store forsvarstårnet. Bare "porthundene" og kanonportene i det lille tårnet ser ut til å ha vært opprettholdt. Gjennomgående trekk ved ombygningen, og kan tyde på at angrepsmulighetene ble redusert til fordel for lagringsmuligheter eller bokomfort. Det er sannsynligvis ved samme ombygning de har delt av de to store rommene nærmest tårnene, som tidligere kan ha vært brukt til oppholdsrom for soldater.

Hvis brokastellene og palisadene i sundet er fra middelalderen, er det lagt sterk vekt på slottets forsvarsevne. Slottet har trolig ikke hatt vinduer på utsiden på denne tid. Vinduer utad ville bryte ned det sikkerhetsnett en hadde prøvd å bygge opp via strenge tilgangsbegrensninger og andre sikkerhetstiltak. De små vinduene som er belagt, er klemt inn i den lille knekken mellom

tårn og respektive syd- og vestvegg. Wallem mente at de dekorative elementene var konsentrert til slottets innside, mot borggården. Dette virker logisk og riktig i forhold til den mer overordnede plan bak slottet. Vi må derfor tenke oss en lukket borg utad, med en mer rikt dekorert, men liten og konsentrert borggård. Vinduer i yttermur kan en imidlertid ha satt inn ved ombygningen, når en stengte kanonportene. Slottet ble derved forvandlet fra en typisk middelalderborg, med en nær integrasjon mellom bolig og festning, til et mer rent beboelses- og administrasjonshus.

Både gjenstandsfunn og tilgangsanalysen tyder på at rom 116 og 104 har hatt en relativt beskyttet beliggenhet med vanskelig tilgang. Dette har gjort dem egnet som oppbevaringsrom for mer kostbare ting, men de kan også ha fungert som vanlig lager. Det store tårnet har ved flere anledninger ellers fungert som "bankboks", og har nok vært regnet for det sikreste bygningsleddet.

Det er i et par tilfeller avdelt rom slik at det ble flere og mindre rom. Det ble tilføyd kjellere under vestfløyen, men jeg tror derimot ikke at Wallem har rett i at tre av kjellerene under nordfløyen er sekundære tilføyelser. Derimot tror jeg at minst fire, og mest sannsynlig alle fem kjellere i nordfløyen er en del av det opprinnelige anlegg. Ombyggingen har skjedd ved samme anledning som da kanonportene i 1. etasje gikk ut av bruk.

Det virker rimelig sikkert belagt utfra ulike kilder at kjøkkenaktivitet har vært lokalisert til nordfløyen. I en overordnet plan ser det ut til at slottet har vært delt i en ytterborg og en innerborg, tilsvarende en mer offentlig og en mer privat sfære. Funksjonelt ser den også ut til å være delt diagonalt, liksom Erkebispegården i Trondheim. Fløyene i nord og vest har rommet økonomifunksjoner, mens fløyene i sør og øst har hatt rom for beboelse av de øvre sosiale lag, administrasjon og representasjon. Samfunnet ser ut til å ha bestått av utelukkende voksne menn, men kvinner kunne besøke borgen. Antallet mennesker som har bodd i borgen er usikkert. Det høyeste antall beboere som er oppgitt er 500, og det har vært opptil 250 båtsmenn på en gang i 1536-37, trolig i tillegg til de faste beboerne. Hvor mange som har sovnet i slottet av disse er usikkert. Det er oppgitt 42 senger i inventarlistene, noe som peker mot et langt lavere antall losjerende enn tallene over. Det faste antall beboere var trolig nærmere 42 i antall, enn toppen på 4-500 som er nevnt under beredskap.

Den eneste sikre brønnen (010) er anlagt etter en ombygging, og er altså ikke opprinnelig. Andre mulige vannreservoarer av ulike slag er en sjakt i rom 108, en liten kjeller (rom 003) (begge er også anlagt etter ombygningen), en konstruksjon tolket som cisterne i det lille tårnet (113), og en stor forsinking i nordøstre hjørne av borggården. Alle disse er imidlertid usikre som kilder til drikkevann. Vi vet ikke når brønnen i nordfløyen ble anlagt. Det har sammenheng med at vi ikke vet om det bare finnes to byggefaser i slottet (ca 1525 og 1542). Men før brønnen 010 ble anlagt har det trolig vært lite vann i slottet.

7 Komparativt materiale

Norske borger må ha vært en viktig erfaringsbakgrunn for erkebiskopens byggevirkosomhet til enhver tid, og kanskje særlig bispeborgene. Bispeborgene har imidlertid en langt mindre utpreget fortifikatoriske karakter enn de kongelige anleggene, og private stormannsborger er svært få.

Et av de viktigste forskningsverkene i norsk borgforskning ble lagt fram av Gerhard Fischer. Hans arkeologiske metoder var imidlertid ikke egnet til å gi sikre holdepunkter for relativ eller absolutte dateringer og heller ikke funksjonsbestemning (Hommedal 1990) (Nordeide 1997a). Fischers presentasjon av borgene begrenset seg til de norske kongeborgene fra middelalderen, og de private og de geistlige anleggene falt utenfor denne rammen (Fischer 1951). Det er dessverre etter Fischers tid ikke utført noen større utgravninger i noe borglignende anlegg i Norge, med unntak av bispeborgen i Hamar og Erkebispegården i Trondheim.

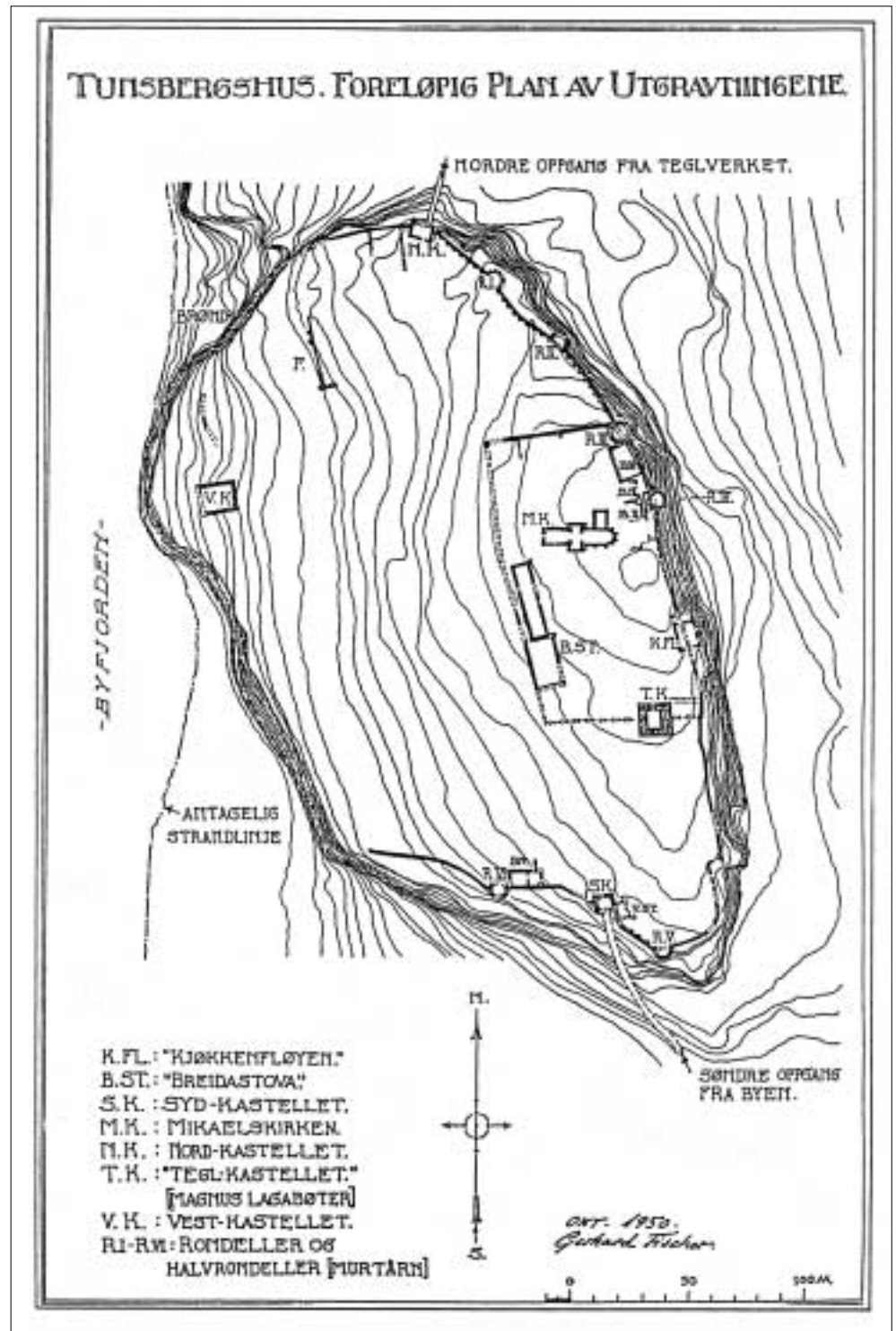
I nyere tid har Anna Lena Eriksson lagt fram en doktoravhandling med tittelen "Maktens boningar: Norske riksborgar under medeltiden" (Eriksson 1995). Hun har gått igjennom en del av anleggene på nytt, men har ikke hatt noe særlig nytt grunnlag å bygge på. Også denne gangen falt de geistlige og de privat borgene utenfor rammen, inklusive slottet på Steinvikholmen. Dette til tross for at erkebiskopen på slutten av middelalderen var både erkebiskop, lensherre og leder av Norges Riksråd, og derfor kunne betraktes som både en kirkelig og en verdslig fyrste.

Det har altså aldri vært lagt fram noe forskningsverk over det samlede norske borgmaterialet fra middelalder. Dette er også langt utenfor rammene for dette arbeidet, men det gjør også at grunnlaget for å sette Steinvikholm slott inn i en relevant ramme ikke er den beste.

De kjente norske borgene kan deles inn i noen grove hovedtyper, der de mest vanlige typene er

- Ringmursborger, der en ringmur omgir eller integrerer ulike bygningsledd (for eksempel i Tønsberg, Bergen (Bergenhus), Oslo (Akershus og Kongsgården), Valdesholm i Østfold, og for den saks skyld, bispeborgene og Erkebispegården i Trondheim. Ringmursborgene kan være relativt enkle, eller de kan være mer komplekse; inndelt i ulike områder.
- Enkeltstående steinhus, som kan være omgitt av vollgraver, vann eller andre typer festningsverk, for eksempel Mjøs-kastellet, Steinhuset på Gran og Audun Hugelikkssons borg i Sunnfjord
- Relativt homogen borgtype, der bygningene utgjør ytre festningsverk istedenfor ringmur, men kan ha vann eller andre festningsverk i tillegg, for eksempel Steinvikholm og Ragnhildsholm.

Figur 29 Tønsberghus, kartlagt av Fischer i 1950 (Eriksson 1995 s.46)

Typene ser ikke ut til å være bare kronologisk betinget, men like mye avhengig av topografi, byggherre og funksjon. Det finnes også glidende overganger. Det må imidlertid påpekes at dateringsgrunnlaget for mange borger er svakt, og det må derfor tas forbehold for kronologien.

Graden av forholdet mellom befestning og bolig varierer. Alle borgene har imidlertid det til felles at de kombinerer bolig med en grad av befestning, enten utfra byggemåte (sterke steinkonstruksjoner, i motsetning til de vanlige trehusene), eller topografi i sammenheng med ytre festningsverk (ringmur, vollgraver, andre typer befestning). Hvis vi tenker oss at en borg kan ha ulike gradienter av bolig- og forsvarsfunksjon, kan begge

disse variere, men det må være et minimum av begge deler. King mener at graden av bolig kan være på et minimum i et middelalderse festningsverk:

"a typical castle is a fortified habitation, but there are a great many atypical castles, in which the element of habitability is unimportant, as compared with the requirements of defence" (King 1988 s.175)

En kan også gå den andre veien og definere et anlegg som en borg i middelalderen selv når festningsverkene er av mindre omfang i forhold til boligfunksjoner.

Figur 30 Sverresborg ved Trondheim (Fischer 1951 s.81)

7.1 Enkelte norske borger

En av de flotteste borgene i Norge er Tønsberghus, som har vært bygget ut ved ulike anledninger. Selve borgen er bygd på et platå med steile klippesider, idet bergarten i området er av en slik karakter at den spaltes i rette vinkler (Sørensen 1980). Dette gjorde borgen nærmest uinntagelig, og klippen ble tidlig utnyttet til befestninger. Saxo Grammaticus skrev at platået var befestet allerede i 1160-årene, og Snorre nevnte bl a trekastell under borgerkrigstiden på slutten av 1100-tallet (Nordeide 1983 s.132f). De steile klippekantene ble senere befestet med en ringmur, utbygd i flere etapper. Rester av en indre ringmur tyder på at borgen har vært delt i en ytterborg og et indre borgområde. Det indre borgområdet er uklart, men har trolig beskyttet hovedbygningene i borgen (Figur 29).

Ringmuren av stein ble kanskje bygd allerede fra 1224, som en ren gråsteinsmur, og flere av bygningene kan stamme fra

samme tidsrom (Eriksson 1995). Det ble bygd og reparert på både ringmur og bygninger etter hvert. I alle fall fra 1276-tallet ble det også brukt tegl, for dette året er det oppgitt at Magnus Lagabøters "teglkastell" sto ferdig (Nordeide 1983). Rundt 1340 bygdes det 6 rondeller og halvroundeller i tilknytning til ringmuren. Disse rondellene var et nytt trekk ved borgbygging i Norge (Eriksson 1995 s.109). Rondellene kunne brukes til å flankere ringmuren med manuelle våpen.

Også i Trondheim bygde kong Sverre en borg på en steil klippe, som i Tønsberg. Sverresborg er lite undersøkt, men de synlige restene i dag er karakterisert ved steinbygninger som beskyttet inngangspartiet, supplert av en ringmur på lettere tilgjengelige steder (Figur 30). Steinbygningene skal være oppført av Håkon Håkonsson, etter at de eldre bygningene ble brent under stridighetene på kong Sverres tid:

"Han let òg gjere muren om Sverresborg på Steinberga og byggje hus etter at baglarane hadde brote henne ned." (Soga om Håkon Håkonsson s.368).

Dette skjedde altså i andre fjerdedel av 1200-tallet. Sverresborg er mest interessant som en alternativ lokaliseringsplass for slottet på Steinvikholmen, som erkebiskopen trolig har vurdert. Sverresborg var ikke i bruk i første halvdel av 1500-tallet, så vidt vi vet.

En av de andre hovedborgene i Norge er Akershus i Oslo. Den er trolig bygget hovedsakelig på 1300-tallet under Håkon V, men detaljene er sterkt omdiskutert (Eriksson 1995 s.146ff). Den er preget av en ringmur med ulike bygningsledd, og er inndelt i ulike borggårder. Den bærer mer preg av et borgkompleks heller enn den enkle, kompakte, homogene borgen vi kjenner fra Steinvikholmen. Det er heller ikke kjent kanontårn ved Akershus.

Også Bohus skal være bygd på 1300-tallet (Eriksson 1995). Dette var også en ringmursborg, med ulike bygningselementer mer eller mindre innpasset i hovedstrukturen.

Selv om borgen på Steinvikholmen på mange måter er bygget i gammel tradisjon der bolig og borg er integrert, representerer den noe fundamentalt nytt, både i arkitektur og ved det at den baserer forsvaret på kruttvåpen. Denne arkitekturen, med en strengt regelmessig og intens arealdisposisjon, og elementer som forsvarstårn og systematisk planlagte kanonporter, kan byggherren ikke ha funnet forbilder for i Norge. Når et helt teknologi-kompleks ser ut til å bli tatt i bruk på én gang (både bygnings- og våpenteknologi), kan vi også utelukke at det er egne oppfinnelser Olav her tok i bruk. For å forstå Olav Engelbrektssons bakgrunn for å bygge slottet slik han gjorde, er det derfor også nødvendig å sammenligne med utenlandske borger fra sein-middelalderen.

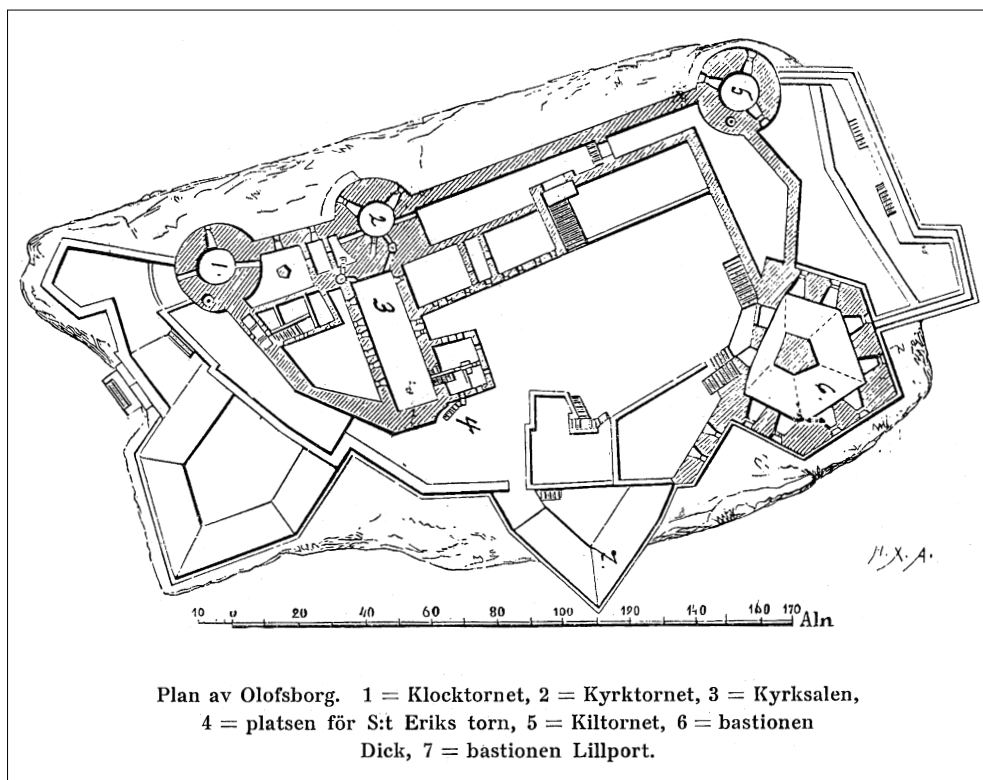
7.2 Utenlandske borger

I Norden ble det nesten stillstand i borgbyggingen på 1400-tallet etter Margretes forbud. Først på slutten av 1400-tallet ble det igjen et oppsving i kongens og kirkens borgbygging. Det skjedde imidlertid ingen umiddelbar tilpasning til kruttvåpen. Det finnes kanontårn i Stockholms bymur fra 1400-tallet, men dette var et unntak (Tuulse 1952).

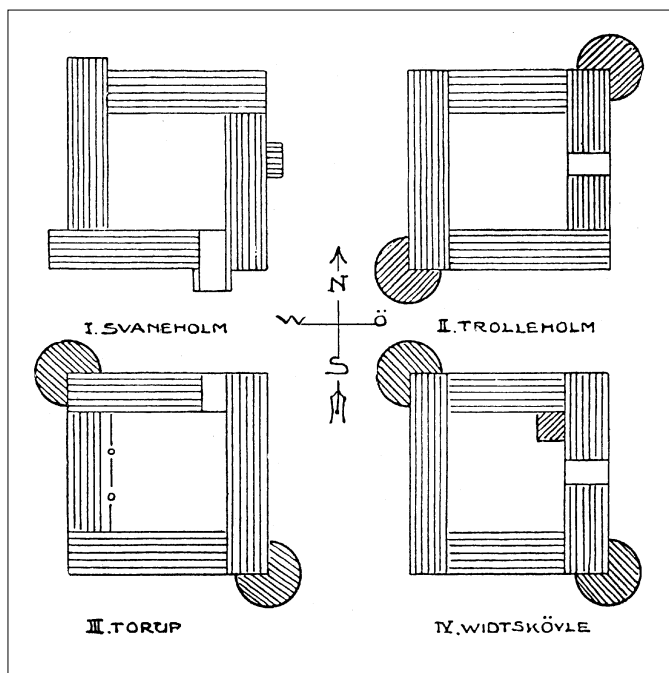
Fra de siste tiår før reformasjonen ble imidlertid bl a tradisjonelle voller som rent beskyttelseselement umoderne.⁸⁹ Vollene ble et hinder for ildgivning, og et nyttigere redskap for fienden enn for borgmannskapet. Men borgen *Spøttrup* var et unntak fra denne regelen, og ble bygd uten voller. Det er likevel mer forundringsverdig at hjørnetårnene manglet. Her synes det som at de ikke har lyttet til tidens signaler (Hahr 1930 s.133f) (Tuulse 1952). *Spøttrup* ble bygd av biskopen i Viborg ca 1500 (Lefèvre 1991). Den var preget av en tett forbindelse mellom forsvar og bolig; dette typiske trekket ved middelalderens borger som forsvant rundt 1600.

Etter *Spøttrup* ble den kvadratiske, firfløyede borgen aktuell for både adelen og biskopene. Men på begynnelsen av 1500-tallet ble de runde kanontårnene introdusert for fullt i skandinavisk forsvarsarkitektur. Ifølge Tuulse opptok adelen disse prinsippene først etter "Grevefeiden" (1533-36), med unntak av *Olofsborg* i Finland, som skal være bygd av den svenske riksforsanderer Erik Axelsson Tott (ca 1415-81) før 1477, bygd av "16 utenlandske murmestere", med utpregede kanontårn (Figur 31). Grunnplanet på *Olofsborg* var imidlertid forskjellig fra Steinvikholm.

Fredrik 1 (1471-1533) synes å være den første av de kongelige byggherrene som hadde større interesse for de nye linjene i forsvarsarkitektur. Tuulse fremhevet *Sönderborg* fra hans tid

Figur 31 Olofsborg i Finland. Om-talt i 1477 med bl a tårn og ringmur (Hahr 1930 s.136)

Figur 32 Borger i Skåne med lignende grunnplan som Steinvikholmen slott. Fra (Hahr 1930 s.165)

som typisk eksempel: et kastell med diagonalt stilte, runde tårn (Tuulse 1952). *Sönderborg* er imidlertid datert til ca 1530-1550, noe som fører også de kongelige byggherrene for nyere forsvarsarkitektur til tiden etter "Grevefeiden" (Norn 1949).

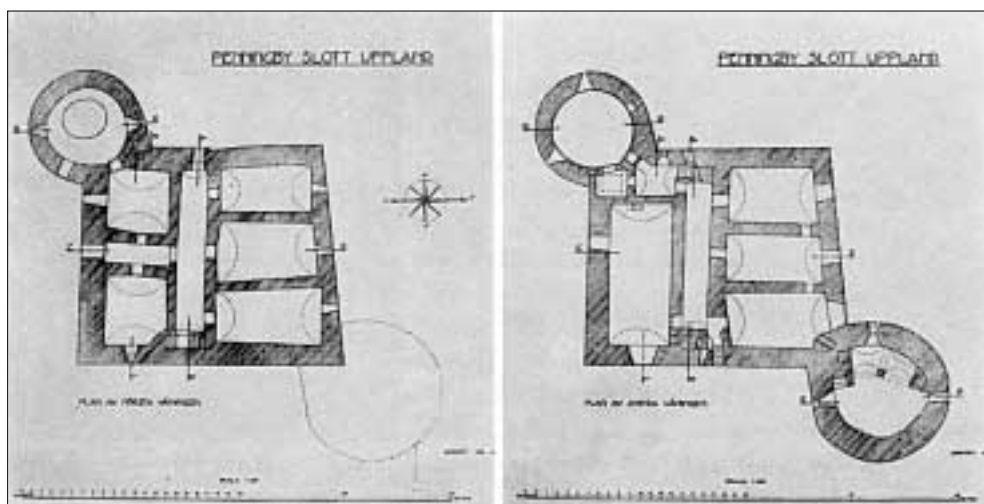
Wallem har sammenlignet slottet på Steinvikholmen med borgene i Eriksholm ("Trolleholm") (bygd i 1538), Torup (bygd ca 1550) og Vidtskövle (bygd 1553) (Wallem 1917 s.11f) (Figur 32). Dette er alle kvadratiske borganlegg med runde, diagonalt stilte hjørnetårn, men altså alle yngre enn Steinvikholm. De kan altså ikke ha tjent som forbilder. Varianter av grunnformen, men med firkantede tårn, finnes i Vegeholm og Tomarp, der eldre tårn er passet inn i en ny form i respektive ca 1530 og 1550, slik at borgen fikk diametralt motstilte tårn i en firkant.

Også disse borgene var yngre enn Steinvikholm (ibid. s.12f). Wallem trakk videre fram borgene som ble bygd etter "Grevefeiden" (1533 – 36) i Danmark, da mange borger ble bygd som enkeltfløyede anlegg med to hjørnetårn. Eksempler på dette er Heselagergaard, bygd av Johan Friis i 1538-48,⁹⁰ Egeskov, bygd av Frants Brokkenhus i 1554; Nakkebølle, bygd av Jakob Brokkenhus i 1559, alle på Fyn, i tillegg til Borreby på Sjælland, bygd av Johan Friis i 1556 (ibid. s.13). Også disse var yngre enn slottet på Steinvikholmen. Derneft nevnte Wallem flere danske borger, som er regulære, firefløyede anlegg liksom Steinvikholmen: Østergaard (1516), Villestrup og Kokkedal. Noen av disse borgene var yngre enn Steinvikholmen, og dessuten manglet de flankerende rundtårn.

Det finnes også en nokså identisk, men mindre borg i Uppland: borgen Penningby. Dette var en rent verdslig borg, for riddere og riksråder m.fl., men dateringene spriker. Den er datert fra siste halvdel av 1400-tallet til begynnelsen av 1500-tallet (August Hahr); og til tiden 1493 – 1525 (Fritz Nordström); mens Gustaf Upmark, Erik Lundberg og Christian Lovén har lagt byggetiden til midten av 1500-tallet (Söderberg 1967) (Lovén 1996). Det er også omdiskutert blant de samme forskere hvorvidt tårnene er opprinnelige eller ikke. Det er trolig flere byggefaser i den, og den nederste delen er bygd av stein, mens den øvre delen er av tegl.

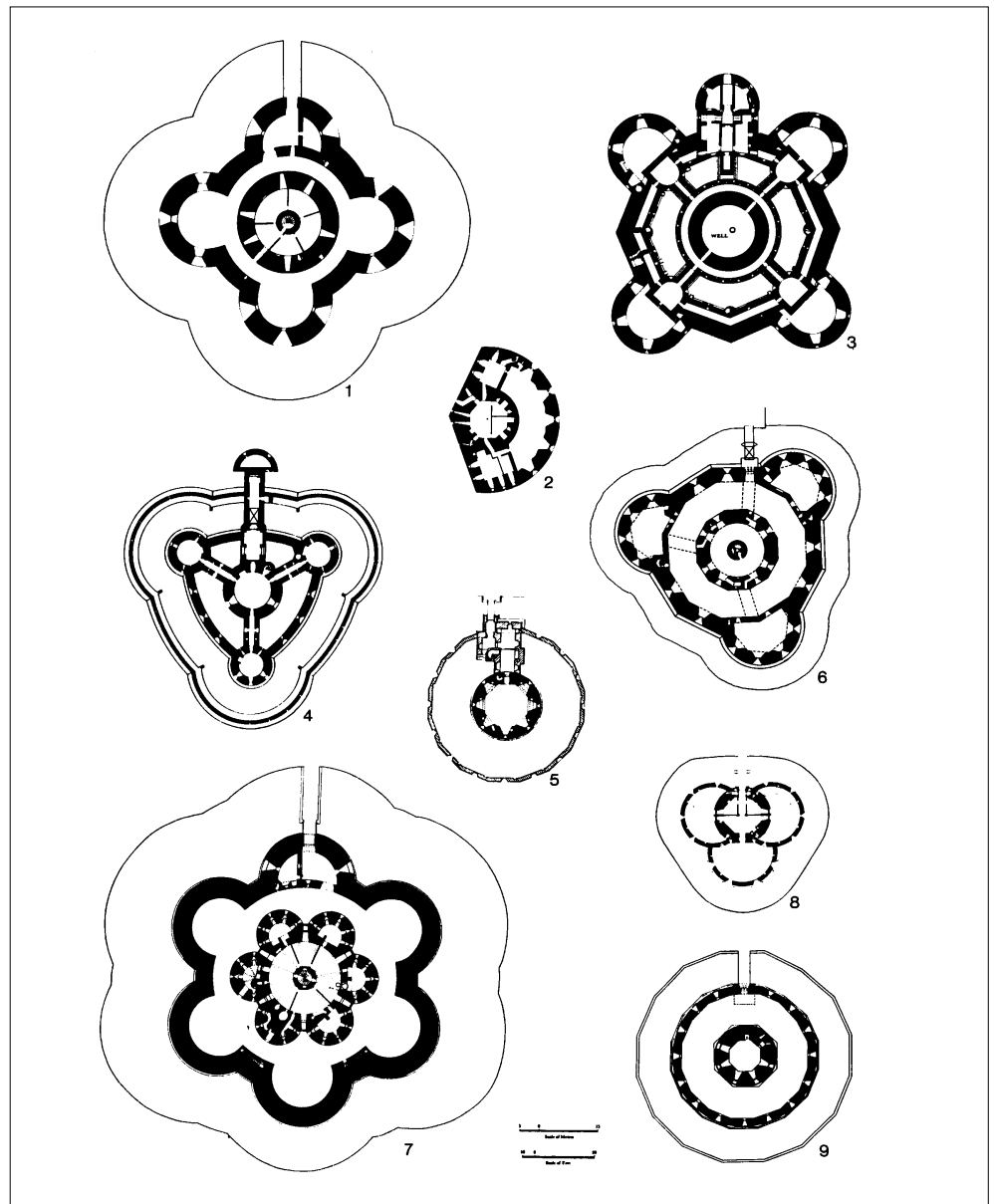
Også erkebisppegården i Uppsala har hatt to runde tårn. August Hahr mente at det ene er et middelaldersk tårn, men at det andre ble bygd av kong Gustav Vasa som et ledd i å befeste den gamle erkebispresidensen (Hahr 1930).

Utenom Norden er det også relevante borger å sammenligne med. Allerede på slutten av 1400-tallet eller tidlig på 1500-tallet, kunne en finne bastioner ved borger i Italia, som de tidligste i Europa. På 1400-tallet ble det også tatt hensyn til artilleri i borgbyggingen i England, men likevel repeterte de der stort sett 1300-tallets plan og metoder, med særlig forsvar av inngangen. Ifølge King var det liten oppmerksomhet rundt artilleri, og de fulgte ikke med på kontinentale forhold (King 1988 s.160). Selv om de laget konstruksjoner for å tilpasse kanoner så tidlig som på 1300-tallet i England, tok det lang tid før det ble bygget

Figur 33 Penningby. Grunnplan av første og andre etasje (Söderberg 1967 s.35).

Figur 34 Borger bygd av kong Henry VIII i England (Saunders 1989 s.37)

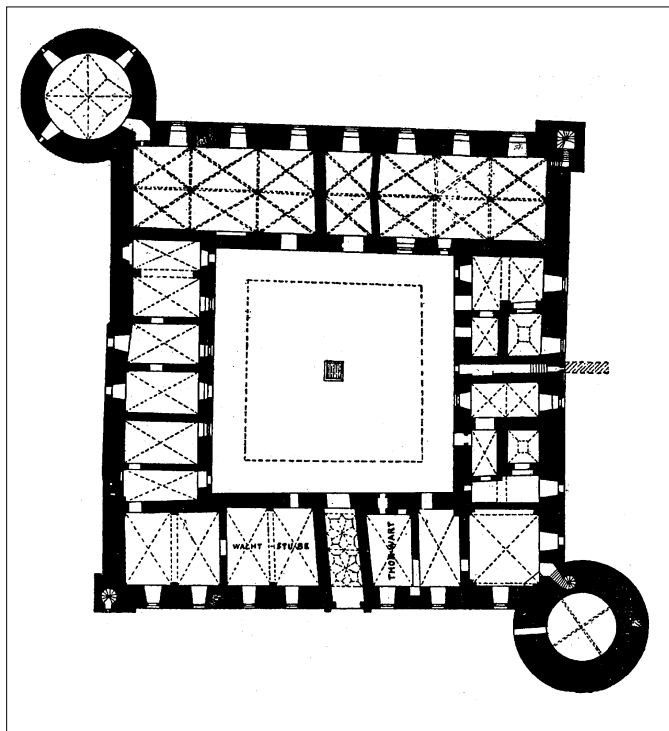

bygninger som var spesialtilpasset for artilleri. Når artilleriet begynte å bli slagkraftig mot murverk, måtte murverket bli lavere, tykkere, og forsvaret måtte bringes nærmere bakken (Toy 1985 (1939)).

Kelly De Vries deler seinmiddelalderse befestede boliger inn i "the castle complex" og "tower house" (DeVries 1992 s.250ff). Begge måtte i seinmiddelalderen være arkitektonisk vakre og tilfredsstillende også et estetisk behov. Forsvarsmessige elementer, som krenelering osv var gjerne mer dekorative enn funksjonelle. Grøftene var gjerne fylt med vann, og utnyttet estetisk til vannliljer, svaner eller lignende. De såkalte "borgkompleksene" var færrest, og bygget videre på gamle tradisjoner med korsfarerborgene. Disse var preget av å være "befestede komplekser", ettersom korsfarerne hadde behov for mer plass enn det et borgtårn (keep) kunne gi. De hadde som tidligere ringmurer med tårn, som noen ganger også omkranset et borgtårn. Veggene var gjerne rektangulære, med runde tårn i hvert hjørne, som for eksempel i Bodiam Castle i Sussex. Den mer tallrike typen, "tårnhuset", bygde mer på den tradisjonelle typen med borgtårn. De var gjerne 2 – 5 etasjer

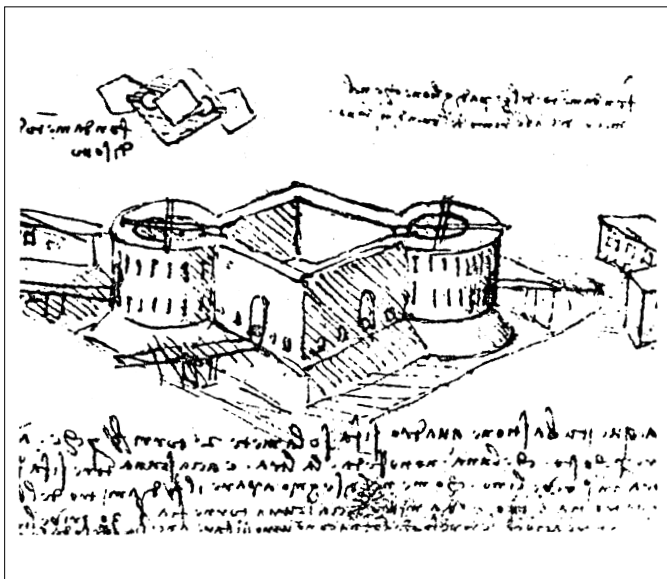
høye, og rektangulære i grunnplan (ibid.).

I England fulgte både murtykkelse og generalplan gamle tradisjoner fram til kong Henry VIII laget en storstilt utbygging av festninger i perioden 1539 – 47 (se under). Ved hans festninger var boligfunksjonen mindre viktig enn forsvaret. De var svært eksperimenterende i sin form, og varierte derfor fra sted til sted. Mest vanlig var imidlertid en form med et sentralt tårn med kanonplattformer rundt (Figur 34). Disse plattformene, eller rondellene, hadde gjerne flere kanonporter, og var åpne mot himmelen for at røyken fra kanonene skulle kunne forsvinne uhindret. Også det sentrale tårnet hadde mange åpninger for mindre kanoner (King 1988 s.175ff). Fra rundt 1500 ser dette ut til å ha vært et vanlig trekk ved befestninger i England: runde tårn som ble bygd nye, eller gamle som ble gjenfylt slik at de dannet åpne plattform for kanonen. Dette siste var vesentlig forskjellig fra tårnene på Steinvikholmen hvor kanonene stod i lukkede rom, med den ulempen at røyken ville ha større problemer med å forsvinne. Hvordan tårnene på Steinvikholmen så ut på toppen, vet vi imidlertid ikke. Ferdig utviklede bastioner kom først senere også til England.

Figur 35 Grunnplan av borgen i Riga (Wallem 1917 s.14)

Kong Henry VIII's borgbygging var en respons på en invasjonstrussel i 1538 fra den franske og spanske kongen, i ledetog med paven, som ville ekskommunisere Henry. Invasjonen ble det ingenting av, men trusselen var alvorlig nok til at Henry bygde ca 30 befestninger på kort tid. Allerede i 1540 var det 24 nye navn på befestninger som allerede skulle ha garnisoner (Saunders 1989 s.36f).

Figur 36 En av Leonardo da Vinci's tegninger som kan ha tjent som forbilde for Steinvikholm slott (Johnson 1957 s.123).

Borgene og slottene i England fra slutten av 1400-tallet og på 1500-tallet var preget av en symmetri typisk for renessansen. Det ble en nyansering av hallens funksjon, der det gjerne ble bygget flere haller med benevninger som "øvre" og "nedre hall"; "vinter-" og "sommerhall"; "store" og "lille hall" osv. Dessuten ble det en utvikling av private rom, der grunnlaget for betegnelsene "upstairs and downstairs" ble lagt. "Alt" foregikk ikke lenger i en eneste hall (James 1990 s.171). Dette ble et vanlig trekk ved de engelske borgene.

Befestninger i Nederlandene synes å følge noe av den samme utvikling. Ved festningsanlegg rundt og i byen Gravelines i Flandern er det regnet med at det har vært runde, taktekte tårn fra 1528, og at det ble bygd regelrette bastioner fra ca 1540. Fra samme tid ble taket fjernet fra tårnene, og de ble gjort om til åpne kanonplattformer (Roosens 1996 s.193f).

Wallem fant imidlertid den nærmeste parallellen til Steinvikholm slott i Tyskland, nærmere bestemt i Riga, hvor han fant en borg som hadde stor overensstemmelse både i form og størrelse med Steinvikholmen (Figur 35). Denne borgen skulle være ca 10 år eldre, bygd ca 1515 (Wallem 1917 s.14f). Wallem antok at denne borgen kunne ha vært brukt som forbilde for slottet på Steinvikholmen. Den tyske ridderorden utviklet befestede, geistlige ridderkaserner, som tok form som fire fløyer rundt en kvadratisk borggård på 12- og 1300-tallet. Disse borgene dannet bakgrunn for borgen i Riga (ibid. s.15).

Hahr førte en relativt uklar argumentasjon mot Wallems teori om hvor forbildene for de firkantede, "kubistiske" borgene med diagonalt stilte rundtårn kom fra. Han har argumentert for at bakgrunnen for de danske/skånske borgene kanskje var en parallell foreteelse, og at Wallems argumentasjon for et forbilde i Rigaborgen var tvilsom, fordi han syntes Riga-borgen lå for perifer til at han kunne tenke seg at impulsene fulgte den omveien som dette var (Hahr 1919). Hahr mente at for eksempel Gustav Vasa nok har kjent til Steinvikholmen, liksom Riga-borgen:

"Han har sine blickar riktade åt alla håll för at lära och upptaga vad han anser för sitt rike nyttigt, och redan tidigt finna vi honom ta tyska befästningsingenjörer och byggmästare i sin tjänst." (Hahr 1930 s.139)

Han mente likevel at visse trekk, liksom rundtårnene, kom som

8 Steinvikholm slott: et slott eller frivillig fengsel?

innflytelse fra tysk og fransk borgarkitektur (Hahr 1930).

Hahrs argumentasjon synes å være preget av en ekte beundring for Gustav Vasa, men hans argumentasjon om parallellitet faller når en trekker inn kronologien. Alle borgene med noenlunde sikker datering i Danmark ser ut til å være yngre enn Steinvikholm. Og til tross for Hahrs skepsis: de tyske borgene for Ridderordenen er dem som er hyppigst holdt fram for å ha vært forblide for Steinvikholm slott, hvor bl. a. borgen i Riga inngår. Deres konventhus vokste fram fra 1200-tallet, og ble bygd rundt bygninger som var viktige for Ordenens sosiale struktur: Kapittelhus, kapell, dormatorium og refektorium. Disse ble gruppert rundt en gårds plass, i et firefløyet anlegg, og det ble etter hvert et lukket, firkantet anlegg. Disse konventhusene ble førende i arkitektur for Den Tyske Orden (Tuulse 1958 s.105f).

Også bispepalassene i Det Tyske Ordensriket var direkte influert av denne arkitekturen. Disse ble dominert av konventhuset, med en gårds plass omgitt av arkader. Det er hevdet at forbildene for disse borgene må regnes som en uavhengig utvikling, uten direkte innflytelse fra Midtøsten eller Sør-Italia, men det er også hevdet at det er hentet forbilder fra Rhin-egnen, for eksempel det at de har gavler i hjørnene, og ikke fremstår som én uniform masse, slik som borgene lengre sør i Italia og Orienten. Men det er også pekt på forbilder fra områdene lengre sør. Den firkantede formen hvor husene i de fire fløyene er svært like i høyde og størrelse, kan regnes som reminisenser fra dette området (Tuulse 1958 s.108f).

Etter innføringen av ildvåpen var Den Tyske Ridderordenen tidligst ute i Nord-Europa med å bruke den nye teknologien, og endret arkitekturen i tråd med dette. Det ble bl a bygd en rekke solide, runde flankeringstårn; ett trekk som spredte seg over hele Tyskland. Den tidligste av disse borgene ble bygd før slaget i Tannenberg i 1410. En viktig periode med ombygging og modernisering fant sted under ordensmester Wolter von Plettenbergs tid (1494-1535), hvorav Riga-borgen igjen er det mest kjente byggeprosjektet (Tuulse 1952 s.226). Armin Tuulse hevdet at Steinvikholm slott ble modellert på basis av Riga-borgen, og at en rekke av de føydale borgene i Skåne fra andre fjerdedel av 1500-tallet ble bygd av håndverkere fra de Baltiske landene. Han beskrev fenomenet slik:

"These structures represent the Indian Summer of the Teutonic Order's architecture; here the truly medieval habit of combined defence and residential purpose is still maintained." (Tuulse 1958 s.128)

Senere har Johnson vist en alternativ tolkning av forholdet mellom Riga-borgen og slottet på Steinvikholmen: han mente at de begge kunne ha felles forblide i Leonardo daVinci's tegninger i Roma, da han fungerte som rådgiver for paven i tiden 1513 – 1516 (Figur 36). Johnson klarte derved å bringe inn betydningen av Roma som kultursentrum i forhold til

erkebispens handlingsmønster henimot reformasjonen (Johnson 1957).

Etter gjennomgangen av aktuelle borger foran, står erkebiskopen i Nidaros tilbake som en av dem som introduserte en ny type forsvarsarkitektur til Skandinavia. Denne arkitekturen var tilpasset mer effektive kruttvåpen, med bl a en systematisk bruk av runde kanontårn som flankerte slottets fire vegger, samt voktet adkomst til slottet.

Hvorfor bygde erkebiskopen det nye slottet på Steinvikholmen, og hvordan kunne han gjennomføre dette byggeprosjektet? Festningen representerer nye ideer i bygningsteknologi i Norge.

Den er det første, kjente byggverket som er gjennomført planlagt for artilleri. Det at de runde tårnene ble bygd for bruk av kanoner var nytt. En nøkkel til svaret kan derfor ligge i hvor disse ideene kom fra.

**"Jeg har tenkt," sa Brumm.
"Og jeg tror -"
"Nei," sa Sprett. "Ikke gjør det.
Nå gjelder det å løpe."
(Huset på Bjørnehjørnet)**

Den grunnleggende ideen minner om idéen bak kong Henry VIII's borger langs sørkysten av England. Disse ble bygd som kompakte blokker, forsvart ved artilleri (Toy

1985 (1939) s.232). Men de engelske borgene er yngre (ca 1540), og arkitekturen er likevel ulik den for Steinvikholmen. F. B. Wallem mente at ideene kom fra tyske borger, særlig borgen i Riga (Wallem 1917 s.11ff). Dag Johnson har derimot argumentert overbevisende om at ideene til begge disse borgene kom fra Roma (Johnson 1957).

Leonardo da Vinci var paven militære rådgiver i perioden 1513 – 1516, og blant hans tegninger finnes en tegning av en borg som ligner nesten til forveksling på Steinvikholm slott. Leonardo tegnet denne borgen i sin tid i Milano, i årene 1483 til 1499, og han var militær rådgiver for paven i tiden 1513 til 1516. Dette var mindre enn 10 år før erkebiskop Olav var der (Johnson 1957 s.120ff). Leonardo tegnet en fire-fløyet borg med runde kanontårn i hjørnene. Johnson konkluderte med at Olav Engelbrektsson lærte ulike aspekter ved artilleri i Roma, og umiddelbart etter at han kom tilbake, forvandlet han teori til praksis (Johnson 1957 s.122).

Når vi studerer Olavs handlingsmønster i det første året som erkebiskop, er det nærliggende å tro at Johnson hadde rett i sin teori. Olav Engelbrektsson måtte nemlig oppholde seg lengre enn planlagt i Roma for å få sitt pallium. Olav ble valgt til erkebiskop 30/5-1523, og dro deretter til Roma for å få sitt pallium. Pave Hadrian IV døde 14/9-1523, og Clemens VII ble viet først i slutten av november. Nesten 3 måneder gikk før Olav fikk palliet. Han dro hjem ved juletider, og nådde Nidaros 31/5-1524 (Hamre 1998 s.256ff). Han dro videre på Herremøtet i Bergen (august 1524), og straks han kom hjem startet han forberedelsene til å bygge Steinvikholmen slott (Wallem 1917 s.79f). Peter Steinhogger ble trolig byggeleder, og han var også byggherre for Erik Valkendorf. Steinhoggermerkene på Steinvikholmen stemmer overens med dem som kan knyttes til Erik Valkendorfs arbeid på domkirken (ibid. s.20).

Oppholdet i Roma gav ham opplagt anledning til å komme i kontakt med pavenes rådgivere, og bl a kunne han få tips om militær strategi. Men vi vet også at han hadde daglig kontakt med kongens uvenner, Jørgen Skodborg og Zutfeld Wardenberg. Han har trolig visst allerede da han var i Roma at riksrådet var villig til å hylle Fredrik som konge, og kan ha diskutert den politiske situasjonen med dem han har snakket med (Hamre 1998 s.258). Den tidsnærhet som finnes mellom hans reise og hans oppstart på byggeprosjektet, støtter teorien om at reisen har vært avgjørende for Olavs handlingsmønster. De urolige forholdene rundt kirken og Norges selvstendighet kan også ha tvunget Olav til å være forutseende mht. forsvar.

At kirkens menn var influert av utenlandske forbilder er logisk. De fleste av høyere rang hadde en lang utdannelse i utlandet, og kirken hadde et veletablert, internasjonalt nettverk. Olav Engelbrektssons egen bakgrunn og foreldre er usikker. Det er imidlertid mye som tyder på at han var sønn av Engelbrikt Gunnarsson og Jorunn fra Trondenes, som besøkte Roma i jubelåret 1500. Han var utdannet ved universitetet i Rostock, og var muligens også ved universitetet i Louvain en stund. Men Rostock var i hovedsak hjemmet hans i tiden 1503-1514. Noen av Olavs nære medarbeidere, Gaute Taraldsson og Christoffer Trondsson var utdannet ved det erkekatolske universitetet i Köln. Olav var venn med bl a den fremtredende svenske biskopen Olaus Magnus, og dessuten ble han i Roma kjent med den kjente geografen og humanisten Jacob Ziegler (Hamre 1998 s.254). Hans besøk på ulike steder i Europa, særlig oppholdet i Roma, har gitt ham anledning til å treffe mange betydningsfulle personer på en gang. Disse samtalene og det han har sett ute på reisene sine har uten tvil gitt ham mange impulser, og kan ha vært retningsdannende for hans handlingsmønster når han kom hjem.

Den nevnte Jacob Ziegler hentet mye informasjon fra Olav Engelbrektsson og fra hans forgjenger, Erik Valkendorf, til sin bok om "Schondia". Her beskrev Ziegler Norge som et rikt land før danskene fikk styringen og tømte landet for verdier. Zieglers fremstilling av forholdet mellom danskene og Norge mener en særlig må tilskrives Olav Engelbrektsson (Hamre 1998). Andre, tidligere erkebiskoper oppholdt seg også utenlands, bl a i landflyktighet under konflikter med kongen. For eksempel oppholdt de seg i England (Eysteim, 1180-83); Lund i Danmark (nå Sverige) (Eirik, 1190); Sverige (Jon, 1282); Roma (Erik, 1522), og Olav Engelbrektsson flyktet selv til Lierre i dagens Belgia i 1537. Mange av dem døde imidlertid også i eksil, og hadde knapt utbytte av de internasjonale impulsene etter den siste reisen (for eksempel Erik Valkendorfs siste tur til Roma og Olav Engelbrektssons siste tur til Belgia).

At biskopene oppholdt seg i andre land i perioder er også kjent fra andre land. Det er for eksempel kjent at engelske biskoper var i eksil i Cluny, Burgund, mens andre var i Paris (James 1990 s.174f). Slike ordninger må ha vært viktige for utvekslinger av idéer i europeisk kultur.

At arkitektoniske impulser kan ha vært brakt med byggherren fra utlandet til hjemlandet er også vurdert for andre anlegg i våre naboland. Hesselagergård på Fyn framstår i tegl med "venetianske gavler" som en har antatt at byggherren,

adelsmannen Johan Friis, fikk inspirasjon til under sitt Italiaopphold i ca 1520.⁹¹ Det var også nære forbindelser mellom denne familien og den nærmeste familien til den forrige erkebiskopen i Nidaros, Erik Valkendorf, som bl a samarbeidet rundt teglproduksjon i 1529.⁹² Det er med andre ord tett forbindelse mellom aktuelle byggherrer for monumentale anlegg, adel og geistlige i unionen. Vi vet ikke hvordan gavlene har sett ut på Steinvikholmen, så for den saks skyld kan også dette slottet ha hatt "venetianske gavler".

Synet på Leonardo da Vinci har variert over tid. Saunders har karakterisert ham som blant

"the most prominent of the artist/military engineers of the early renaissance who applied themselves to fortress design." (Saunders 1989 s.49)

Dette synet deles ikke av alle forskere. Om de samme forholdene uttaler en annen forsker, Duffy, følgende:

"Leonardo da Vinci nowadays appears as one of the towering figures of the Renaissance, and yet his contemporaries seem to have regarded him as little more than a foot-loose dilettante. His notebooks were full of doodlings of old-fashioned catapults and bombards, and peddled his limited capacity as a practical engineer to the Venetian Republic, the Pope and the king of France. He died at the palace of Amboise, where he had earned his keep as a deviser of mechanical entertainments for festivities." (Duffy 1996 s.41)

Hvorvidt kirken var ledende innen militærteknologi er også sterkt omdiskutert. Vi finner klart eksempler på at kirken lå etter i utvikling, bl a ved eksempelet om Spøttrup, og det kan derfor synes som om Duffy har rett i sin karakterisering av kirkens militære evne, med dens middelmådige rådgivere. Men slike forhold må ha variert over tid, og med kirkens respektive ledere.

Olav Engelbrektsson var først og fremst kirkens mann, men han var også kongens representant som lensherre, og han var leder av riksrådet. Det kan synes som at han brukte alle sine posisjoner for hva de var verdt, og avla til dels motsigende løfter i ulike retninger. Dette minsket ikke faren for konflikt mellom erkebiskopen og kongen. Olav må ha forutsett krigsfaren, og ha sett behovet for et moderne forsvar. Han var den eneste i Skandinavia som klarte å reise en betydelig væpnet opposisjon mot den danske kongen og lutheranerne. Hvis Zieglers beskrivelser som antatt i hovedsak bygget på Olavs ord i sine beskrivelser av Norge, reflekterer dette et syn som også var sterkt nasjonalistisk. Om Olav Engelbrektsson reiste den norske opposisjonen som en statsleder for å bevare Norge som en selvstendig nasjon, med et stort behov også for personlig makt, eller om hans motivasjon var av edlere karakter for å kjempe for religiøse mål, vil derfor fortsatt diskuteres.

Olav så trolig at Erkebispegården i Trondheim ikke var mulig å bygge om for alene å kunne tilfredsstille hans behov, enten pga. topografisk beliggenhet, ombyggningskostnader eller grunnleggende problemer i arkitekturen. Han var en person som hadde mange lederroller, og vi kan ikke se bort fra at han derfor har ansett representasjon like viktig som militær strategi for å skaffe seg autoritet. Det kan derfor tenkes at han derfor ganske enkelt ønsket seg et moderne slott, i renessansestil. Han bygde

bevisst opp sin egen stat, med egen myntproduksjon,⁹³ administrasjon og en krigsflåte. Flåten gjorde det nødvendig med en lokalisering tett ved sjøen. Han bygde det nye slottet lengre øst, i den tro at de mest sannsynlige allierte ville komme fra Sverige i øst, mens fienden mest sannsynlig ville komme sørfra, fra Danmark. Kongen satt i København, og han var den mest sannsynlige motstander som Olav Engelbrektsson åpent opponerte mot ved flere tilfeller. Kongen representerte både en trussel for reformering av kirken, og den danske kongemakten var også en trussel mot norsk selvstendighet og rikdom, ved at skatten ble fraktet til Danmark. Med to ulike anlegg ville den danske kongen trenge flere soldater eller mer tid for å erobre begge erkebispens residenser. Olav ville vinne tid til kanskje å få hjelp fra Sverige. Det er også mulig at han med det nye slottet ville prøve å trekke potensielle krigshandlinger bort fra kirkelige anlegg, i den hensikt å beskytte dem mot ødeleggelse.

Olav mente nok å beholde Erkebispegården i Trondheim som et sted for særlige funksjoner, men brannen i 1532 satte en midlertidig stopp for dette.

Vurdert som borg: Steinvikholm slott var sterk nok da den ble bygd. Slottet ble aldri erobret som følge av kamp. Borgen ble aldri skutt i stykker fra land, slik Skaar har påstått ville skje, - her må han ha feilvurdert rekkevidden og effekten av de våpen som var i bruk. Skaar kan også ha undervurdert behovet for vann, for dette var ifølge skriftlige, samtidige overleveringer den svakhet som felte borgen etter reformasjonen.

Men det er flere kompliserende faktorer for en slik vurdering: Folk som kjenner lokaliteten i dag, hevder at det er umulig å tenke seg at de har klart å tømme brønnen.⁹⁴ Vann-situasjonen ble også betydelig forbedret da slottsbrønnen i nordveggen ble tilføyd etter ombygningen, altså trolig etter Olav Engelbrektssons tid. Det er derfor også mulig at dette er oppgitt som årsak for å ha en god unnskyldning til å trekke seg ut med "æren i behold", mens det egentlig lå feighet eller svakhet bak overgivelsen.

Hva skulle den forsvare? Skaar ser ut til å ha hatt rett i vurderingen av at borgen først og fremst har vært en del av det passive forsvar. De runde kanontårnene var ikke så effektive, fordi de bød på mange dødlinjer i rekkevidden for våpnene. Borgen gav ikke mange muligheter for initiativ i kampen. Dette var i tråd med middelalderisk kamptradisjon, der murene kun forsvarte seg selv og ikke fungerte som sperrelinjer i egentlig forstand.

Olav levde i en periode da militær teknologi og strategi var i rask endring. Hans valg av våpen og byggeteknikk var derfor moderne, men ideen med den fjerne lokaliseringen var gammel. Den var basert på tradisjonell tankegang om at makten var din inntil borgherren og borgen var erobret. Vi kan også se utfra tilgangsanalysen at borgherren var sikret en maksimal beskyttelse.

Ut fra foreliggende kampteknikk var dette ensbetydende med at Olav Engelbrektsson ved å forsvare borgen og seg selv mente å forsvare byen / landet / festningen/ katolisismen: Så lenge Olav selv var i live (i borgen), hadde han makt. Regelen var at en

fiende ikke var slått før borgen var tatt. Fienden oppsøkte derfor gjerne slike borger først, for å erobre borgen og dens hersker. Men denne regelen var i ferd med å endres: for å erobre Trøndelag har de ikke alltid brydd seg med å ta Steinvikholm - de har nøyert seg med å erobre byen, som var det viktigste mål: ved invasjonen av Erkebispegården i Trondheim i 1532, ble det ikke gjort noe forsøk på å invadere slottet på Steinvikholmen. I andre tilfeller har det gitt borgens innbyggere tid til å områ seg, ved at de har tatt byen først, dernest borgen. Og kongen hadde forlatt slottet allerede ca 1575 fordi det var for avsides i forhold til Trondheim .

Erkebiskopen *kunne* ha lagt sin borg på Sverresborg eller Nidarholm (Munkholmen). Men for erkebiskopen var båten blitt viktig, og han hadde bygd opp en flåte med tanke på kamp. Sverresborg manglet derfor nærheten til vann. Derimot var Nidarholm fordelaktig, og erkebiskopen brukte denne selv som utgangspunkt for sine styrker. Når han ikke valgte Nidarholm, må det altså ha vært strategisk tenkt: med tanke på å vinne tid i forhold til en fiende som kom sørfra (Danmark), med muligheter for hjelp østfra (Sverige), og med rask tilgang til og fra med båt. Lokaliseringen var muligens ikke rent pragmatisk betinget ved at Steinvikholmen var tilgjengelig, for som vi har sett, var den kanskje allerede i kirkens eie.

Skaar hadde imidlertid ikke rett i at borgen var foreldet allerede ved bygging. Forløpere til bastioner lå bl a i kileformete tårn tegnet av Francesco de Giorgio Martini i 1470-årene, men først i 1487 er det påvist helt klare bastioner for første gang, trolig tegnet av Giuliano di Francesco Giamberti da Sangello (1445-1516). I 1494 fulgte broren opp med nye bastioner ved gamle fort (Duffy 1996 s.25ff). Italienerne var først ute med bastioner, liksom de var med kruttet i Europa. Paven og Roma fikk, såvidt jeg kan forstå, bygget bastioner i 1530-årene mot "The Medici dukes". Det ser ikke ut til at bastioner har fått gjennomslag utenfor Italia og for paven i Italia før uti 1530-årene, og vanligvis ikke før etter 1550.

I Skandinavia og vår del av Europa derimot var Steinvikholmens borgtype med sine runde kanontårn faktisk en nyvinning. I Norden ser det bare ut til at Olofsborg i Finland var tidligere ute med sine runde kanontårn. Rondeller i tilknytning til borger og ringmur var ellers en gammel tradisjon, og de runde formene hadde i løpet av middelalderen vist seg å ha fordeler framfor de firkantede, hvor kantene var svake punkter som kunne angripes (Saunders 1989 s.48).

Vi kan altså oppfatte slottet på Steinvikholmen som en i Skandinavia for sin tid hypermoderne borg, selv om det fantes enkelte borger i Italia med bastioner. Men det later til at paven har holdt seg med litt gammeldagse, og ikke de beste, militære rådgivere på denne tiden. Borgen hadde kanskje også en svakhet med dårlig vanntilførsel (se foran), men dette synes mindre sannsynlig. Den fungerte som en tilfluktsborg med passivt forsvar, snarere enn et aktivt stridsmiddel, og den kan plasseres midt mellom den middelalderiske kampteknikk og den senere teknikk med kruttvåpen.

Mulighetene som ble gitt Olav Engelbrektsson til å bygge borgen på Steinvikholmen, må sees på bakgrunn av at han var både

lensherre, erkebiskop og leder for riksrådet. Dette gav ham flere ressurser, flere muligheter og større behov for et slikt byggverk. Også i England ble de mest vellykkede byggeprosjektene i kirkelig regi organisert som en kombinasjon av kongelig og kirkelig byggverk (James 1990 s.175).

Vi må derfor se Olav Engelbrektsson like mye som lensherre som kirkefyrste i dette handlingsmønsteret. Behovet for forsvar var kanskje størst for erkebiskopen, mens symbolet var viktigere for lensherren? De skiftende forholdene mellom kirke og konge har kanskje vært mer uberegnelige enn ønskelig for erkebiskopen selv.

Borgen / slottet kan i dag sees som et viktig bindeledd mellom middelalderen og nyere tid i herskertechnik. På den raske utviklingen som fant sted i kampteknikk i takt med kruttvåpnenes økede effektivitet, ble borgen fort uaktuell. Det ble ikke lenger aktuelt med forsvar og tilfluktsborger av denne typen, i tillegg til at fienden skiftet fra å være dansk til å være svensk. Med den endrede strategi, skiftet slottet raskt fra å fungere som borg og bolig, til å kunne bli et frivillig fengsel, eller et ufrivillig perifert tilhold. Vi har også sett fra ombygningsarbeidene at de fortifikatoriske aspektene ble drastisk redusert etter ombygningen, og det kan ikke ha vært behov for dette stedet utfra et slikt perspektiv. Borgen ble derfor raskt forlatt. Lensherrens residens flyttet tilbake til Erkebispegården allerede i 1556, og 15 - 20 år senere var slottet forlatt.

Det kan se ut som om Olav Engelbrektsson totalt sett har vært forutseende i sine behov for forsvar. Han har tenkt strategisk i forhold til tradisjonell kampteknikk, og han har vært en foregangsman i borgbygging i Skandinavia. Borgen holdt det den lovet: erkebiskopen og borgen ble ikke tatt i Olavs tid, og den var også en passende ramme rundt lensherren på samme tid. Konklusjonen på hvorvidt byggingen av borgen på Steinvikholmen var en viktig og riktig strategi, eller en uklok, politisk satsing er likevel avhengig av om vi vurderer Olav Engelbrektsson som erkebiskop eller lensherre. Som erkebiskop ser det ut som en riktig, om enn ikke tilstrekkelig, satsing. Det nye slottet var trolig likevel av avgjørende betydning for at erkebiskopen ikke ble totalt lammet da Erkebispegården i Trondheim ble brent og lagt i ruiner i 1532, selv om store deler av hans strategisk viktige aktivitet som mynt- og rustningsproduksjon ble lammet. Som lensherre er det også lett å forstå hans behov for det nye slottet, selv om hans politiske rolle som lensherre for øvrig synes å ha vært mildest talt uklart.

Men: først og fremst er det farlig å dømme hans rolle i et spill og i en tidsalder da militære aspekter har vært i en uforutsigbar, rask endring, hvor bl a borgene var i ferd med å miste den viktige posisjonen de hadde hatt. Det er også vanskelig å skille ut hvilken rolle han har spilt i ulike foretak: når han handlet som erkebiskop, og når han handlet som kongens mann, som lensherre eller som riksrådsleder?

Olav Engelbrektsson måtte allikevel flykte, og han tapte kampen. Dette skyldes altså ikke svakheter ved borgen, men kanskje det faktum at det større, politiske spillet ikke fulgte den

forutsatte strategi, eller at han simpelthen hadde for sterke krefter mot seg. Opposisjonen mellom kirke og kongen ble for stor. Da Erkebispegården ble tatt i 1532 spilte han en opposisjonell rolle som lensherre i forhold til kongen i Danmark. Som om ikke det var nok, var det noen politiske og religiøse prosesser i gang i hele vår del av verden som ikke lot seg stoppe av Olav Engelbrektssons forsøk på fysisk maktutøvelse. Disse prosessene felte erkebiskop Olav Engelbrektsson, og tvang ham til å flykte i 1537. Disse prosessene felte derved både den katolske kirken og norsk selvstendighet.

9 Litteratur og kilder

Kilder:

- DN = Diplomatarium Norvegicum bind I-XXI, utgave innlagt på Internett (Dokumentasjonsprosjektet) 1997.
 Enkelt dokumenter er henvisning til i fotnoter i teksten.
 Eirisp. – i utskrift fra Helge Nilsens arkiv,
 Formn,- i form av opplysninger fra Helge Nilsens arkiv.
 Helge Nilsens arkiv: systematisk samling av sagamaterialet om Trondheim, samlet av Helge Nilsen og oppbevart ved Riksantikvarens distriktskontor nord.
 Hofflunds og Kiellands dagbøker (Feltjournal A og B) 1894-1900 fra utgravningene på Steinvikholmen, NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim.
 NRR= Norske Riksregistrarer, bind 2.
 Olaus Magnus 1555: Historia om de nordiska folken. Faksimile-utgave, Malmø 1982.
 Olav Engelbriktssons rekneskapsbøker 1532-1538. Utgave ved Seip, J. A. 1936. Oslo: Noregs Riksarkiv.
 Soga om Håkon Håkonsson, oversatt av Kr. Audne, *Norrøne bokverk* nr.22, Oslo 1963.
 Sverres Saga, i form av opplysninger fra Nilsens arkiv, samlet ved Riksantikvarens distriktskontor, Trondheim.
 Sverres Saga, oversatt av Anne Holtmark, Oslo 1961.

Litteratur:

- Benedictow, O. J. 1977. *Fra rike til provins 1448-1536*. Vol. 5. *Norges historie*. Oslo.
 Bergsgård, A. 1955. "Olav Engelbriktsson," i Fjellbu, A. (red.): *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153-1953*, vol. 1, *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153-1953*, s. 533-567. Trondheim.
 Booth, Annette Holst. 1998. *Erkebiskopens armbrøstproduksjon*. Vol. 16. *Utgravningene i Erkebispegården, NIKU Temahefte*. Trondheim.
 DeVries, K. 1992. *Medieval military technology*. Ontario, Canada.
 Duffy, C. 1996. *Siege Warfare. The Fortress in the Early Modern World 1494 - 1660*. London and New York.
 Dybdahl, A. 1979. *Stjørdalen gjennom bølgedalen*. Vol. 6. *Det nordiske ødegårdsprosjektet*. Oslo-Bergen-Trondheim.
 Dybdahl, A. 1989. *Jordeiendomsforhold og godseiere i Trøndelag. Fra Aslak Bolt til Landkommisjonen*. Steinkjer.
 Eriksson, A.-L. 1995. *Maktens boningar. Norska riksborgar under medeltiden*. Vol. 14. *Lund Studies in Medieval Archaeology*. Stockholm.
 Fischer, G. 1951. *Norske kongeborger*. Vol. 1. *Norske minnesmerker*. Oslo.

- Fladby, R., S. Imsen, og H. Winge. Reds. 1981. *Norsk historisk leksikon*. Oslo/Gjøvik.
- Friis, P. C. ca. 1613 (1881). *Noorigis Bescriuelse. P.C.Friis: Samlede Skrifter*. Kristiania.
- Gilchrist, R. 1994. *Gender and Material Culture*. London and New York.
- Gravbrøt, P. 1993. Steinvikholm. - "Det lå en borg i Åsenfjord...". hovedoppgave, Universitetet i Trondheim.
- Grüner, H. 1902. *Beretninger om Norges befæstninger*. Christiania.
- Guttu, T. et al. 1977. *Riksmålsordboken*. Oslo.
- Hagen, R. M. et al. 1980. *Historisk atlas*. Vol. 15. *Norges Historie*. Oslo.
- Hahr, A. 1919. Två norska renässansborgar, Östraat och Steinvikholm. *Nordisk tidsskrift* :272-283.
- Hahr, A. 1930. *Nordiska borgar från medeltid och renässans*. Uppsala.
- Hamre, L. 1955. "Erik II - Valkendorfs archiepispat 1510-1522," i Fjellbu, A., red.: *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153-1953*. Oslo.
- Heggestad, I et al. 1975. *Norrøn ordbok*. Oslo.
- Henkel, M. 1997. "Der Kachelofen. Ein Gegenstand der Wohnkultur im Wandel - kulturgeschichtliche Aspekte anhand historischer Bildquellen." *Medieval Europe, Brugge, 1997*, s. 459-469. I.A.P. Rapporten.
- Hillier, B., and J. Hanson. 1984. *The social logic of space*. Cambridge.
- Hommedal, A. T. 1990. «Fischermaterialiet». *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring Årbok 1990*.
- Hommedal, A. T. 1999. "Stratigrafisk analyse: Delfelt M," i *Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim*, vol. 11, *NIKU Temahefte*, s. 54-97. Trondheim.
- James, T. B. 1990. *The Palaces of Medieval England c.1050-1550*, 1 edition. London.
- Johnson, D. 1957. Leonardo da Vinci og Steinvikholm slott. *Volund* :117-123.
- Kaufmann, E. R. 1997. "Ofen und Wohnkultur." *Medieval Europe, Brugge, 1997*, pp. 471-483. I.A.P. Rapporten 7.
- Kavli, G. 1987. *Norges festninger. Fra Fredriksten til Vardøhus*. Oslo.
- King, D. J. C. 1988. *The Castle in England and Wales. Studies in Archaeology*. London and New York.
- Klüwer, L. D. 1960 (1823). *Norske Mindesmerker, aftegnede paa en Reise igjennem en del av det Nordenfjeldske, Christiania. Faksimileutg.* Trondheim.
- Koht, H. 1951. *Olav Engelbriktsen og sjølstende-tapet 1537*. Oslo.
- Krefting, A. 1887. Undersøgelser i Steinviksholms ruiner 1886. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1886, Kristiania 1887*.
- Krefting, A. 1894. Beretning om udgravninger paa Stenviksholm 1893. *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring Årsberetning 1893* :1-14.
- Lefèvre, J. O. 1991. Spøttrup. *Skalk* :15-27.

- Leirfall, J. 1969. *Steinvikholm. Borgen og bygherren*: Foreningen Steinvikholms venner.
- Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien.
- Lysaker, T. 1990. Erkebispegården som residens for lensherren og de første stiftamtmen. *Trondhjemske Samlinger 1989*.
- Mathiesen, H. 1897. Stenvikholm slot. "Folketidendes" festnummer 29.juli 1807. Særtrykk :1-4.
- Mathiesen, H. 1906. *Steinvikholm Slot og dets bygherre*. Fagrabrekke.
- Milne, A. A. 1990. *Ole Brumm sitatbok*. Oslo.
- Nilssen, I. 1905. *Sagn fra Stjørdalen*. Trondhjem.
- Nissen, H. A. 1998. *Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. Arbeidsstyrke og lønnsforhold ved erkebispesetet i 1530-årene*. Vol. 14. *NIKU Temahefte*. Trondheim.
- Nordeide, S. W. 1983. Tegl i Tønsberg i middelalderen - produksjon og produksjonsforhold. Upubl. avh. for magister artium, Oslo.
- Nordeide, S. W. 1993. "Introduksjon," i *Excavations in Erkebispegården 1991*, vol. 7, *Arkeologiske undersøkelser i Trondheim*, s. 9-19. Trondheim.
- Nordeide, S. W. 1996. "Erkebiskopens utmyntning i Trøndelag," i D. Norgård (red.): *Allehånde Numismatikk i Trøndelag. Om mynter, sedler og medaljer - på trøndersk vis*, s. 82-91. Trondheim.
- Nordeide, S. W. 1997a. Aktivitet i erkebispens anlegg i Norge, belyst ved gjenstandsmateriale. *META* :21-32.
- Nordeide, S. W. 1997b. "Den arkeologiske utstillingen. Erkebispegården i 1000 år," i *Museet i Erkebispegården*, s. 58-83. Trondheim.
- Nordeide, S. W. in prep. Erkebispegård - Kongsgård - Erkebispegård. Trondheimshistorie gjennom tusen år.
- Nordeide, S. W. (red.). 2000. *Excavations in the Archbishop's Palace: Methods, Chronology and Site Development. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim*. Vol. 12. *NIKU Temahefte*. Trondheim.
- Norn, O. 1949. *Christian III's borge*. København.
- Roosens, B. 1996. "The transformation of the medieval castle into an early modern fortress in the 16th century." *Château Gaillard XVIII, Gilleleje, Denmark, 1996*, s. 193-206.
- Rygh, K. 1897. *Trøndelagen i forhistorisk tid. En archæologisk oversigt*. Trondheim.
- Saunders, A. 1989. *Fortress Britain*. Bath.
- Schjelderup, B. 1997. *Loggbok for en helgen*. Oslo.
- Schøning, G. 1910 (1773-75). *Reise gjennem en Deel af Norge etc.* Trondhjem.
- Schøning, G. 1968: Tegninger samlet eller utført av G. Schøning. Utg. av Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Oslo
- Skaar, F. C. 1953. Steinvikholm slott. *Hærmuseet Akershus Årbok 1951-52* :22-95.
- Skaare, K. 1992. "Erkebispens utmyntning," in *Erkebiskopenes myntverksted.*, vol. 5, *Småskriftserien*, s. 21-33. Trondheim.
- Swensen, W. 1962. Steinvikholm - slottet ved fjorden. *Trondhjems turistforening Årbok 1960* :27-39.
- Söderberg, B. G. 1967. "Penningby," i *Uppland*, vol. 2, *Slott och herresäten i Sverige*, s. 32-45. Malmö.
- Sørensen, R. 1980. Geologien i Vestfold. *Vestfold*.
- Thompson, M. 1998. *Medieval Bishop's Houses in England and Wales*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney.
- Toy, S. 1985 (1939). *Castles. Their Construction and History*. New York.
- Tuulse, A. 1952. *Borgar i Västerlandet*. Stockholm.
- Tuulse, A. 1958. *Castles of the Western World*, 1 edition. Wien.
- Wallem, F. B. 1917. *Steinvikholm*. Trondhjem.
- Warner, P. 1971. *The medieval castle*. London.
- Ziegler, R. 1876. Om undersøgelsen af Stenviksholms slots ruiner i 1875. *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring Årbok for 1875* :20-30.

Noter

- ¹ Alle "Ole Brumm"-sitatene er hentet fra "Ole Brumm, sitatbok", 1990
- ² DN VIII s. 685 nr.659, 10/12-1531, normalisert skrivemåte
- ³ DN VII, nr. 611, 20/10 - 1525
- ⁴ DN XIV, nr.576
- ⁵ NRR I,1570, s.568, Christiania 1861; NRR II s.68, 1573, Christiania 1863.
- ⁶ NRR II s. 148f, 27/1-1575
- ⁷ se bl a Krefthing 1894, Hofflunds dagbøker, Wallem 1917, Mathiesen 1906. Nærmere kommentarer til teorien i kap. 6 og 8.
- ⁸ Petersen et al. i Wallem 1917, forord.
- ⁹ Axel var sønn av Otto Krefthing.
- ¹⁰ Hofflunds feltjournal, "A." fra 1895, s.38
- ¹¹ se kap.4
- ¹² se bl a artikkel av H. E. Lidén i Fortidsnytt 1994, T. Mørkved i Adresseavisen 1998, og S. W. Nordeide i Adresseavisen 1999)
- ¹³ Sverres Saga (Helge Nilsens arkiv).
- ¹⁴ Sverres Saga s.94
- ¹⁵ Sverres Saga s.110

- 16 Sverres Saga s.158
- 17 Soga om Håkon Håkonsson s.368
- 18 Sverres Saga (Helge Nilsens arkiv, Eiiirisp.164, Fornm VIII)
- 19 1556, DN 21 nr.1088
- 20 1575, NRR II, s.148
- 21 Allerede erkebiskop Aslak Bolt fikk Trøndelag i forlening i 1448 – 49, men dette var en personlig forlening.
- 22 Understrekingene i dette og følgende sitater er mine egne
- 23 DN VII nr. 612, 20/10 - 1525
- 24 10/12-1531, DN VIII nr.659, s.685.
- 25 Ordet "slott" er derfor ikke tatt med i norrøn ordbok som skal dekke norrøne ord fra før ca1350
- 26 Hofflunds Feltjournal, "A" 1897 s.51.
- 27 Hofflunds Feltjournal "A" 1894, s. 1-10
- 28 *ibid.* s. 20
- 29 Kiellands notater, Feltjournal "B", s.40, 8.august 1899
- 30 etter Hofflunds notater *ibid.* s. 25ff
- 31 Hofflunds Feltjournal "B", 1898, s.19.
- 32 Feltjournal "B" s.42.
- 33 Hofflunds Feltjournal "A" 1894, s.9f
- 34 *ibid.* s.10
- 35 *ibid.* s.8, med tegning på hosstående side.
- 36 *ibid.* s. 24.
- 37 Kiellands Feltjournal "B", 8.august 1899, s.40
- 38 DN XI, nr.571 17/8-1531
- 39 DN nr. 659, 10/12-1531
- 40 DN VIII, nr.660, 12/12-1531
- 41 pers. medd.
- 42 Basert på notater i utgravningsjournal A og B v. Hofflund, Kielland og Ryjord 1894-1900, samt kuler i Vitenskapsmuseets magasin.
- 43 DN VIII nr.686, 23.juni 1532
- 44 Se også DNXXII nr.386, 1/5-1537
- 45 DNII nr.576, 24/4-1537, DNXXII nr. 385, 30/4-1537, DNXXII nr.386, 1/5-1537, DNII nr.577, 4/5-1537, DNXXII nr.391, 18/5-1537
- 46 Axel Gyldenstjerne i Norske magasin 1, s.157ff
- 47 DNXXII nr.538, 28/5-1564
- 48 DNXXII nr.539, 8. juni 1564.
- 49 Dette er tall ifølge Wallem (1917, s. 98), men ifølge diplommet fra 8/6-1564 var det 500 mann på Slottet. Det har ellers ikke vært mulig å få bekreftet Wallems opplysninger omkring dette.
- 50 Se også kap.6
- 51 Karl Morten Steinvik, pers. medd.
- 52 Se kap.6.1
- 53 Se kap.7
- 54 Se også kap.2 og kap.6
- 55 Milne 1990 s.107
- 56 se kap.3.2, DN VII nr.611

Vedlegg 1: Gjenstander fra Steinvikholmen

- ⁵⁷ DN XIV nr.576, 14. sept. 1527
⁵⁸ DN XIV nr. 676, 9. februar 1530
⁵⁹ DN XII nr.525, 1.november 1532
⁶⁰ se bl a DN IX nr.733, 9/3 1533; DN IX nr.736, 16/6 1533; DN IX nr.738 og 739, (Julen 1533-34?)
⁶¹ En slik sesongmessig variasjon er balgt i tilsvarende anlegg i Finland, men altså ikke her (pers. medd. Kari Uotila)
⁶² DN V nr.1077, 2. mai 1534
⁶³ DN XI, nr. 621, s.708, juni 1535. Brev vedr. denne saken finnes ellers i DN XI nr. 610-611, 617-628, 640, DN XIII nr.624, DN VI nr.726, DN XVI nr.584, DN III, nr.1123.
⁶⁴ DN XVI nr.584, s.734, 4. februar 1536.
⁶⁵ Dn XI nr.617, s.703
⁶⁶ i utgave utgitt av Noregs Riksarkiv v.J.A.Seip, Oslo 1936.
⁶⁷ se ellers Nissen 1998.
⁶⁸ nr. 195, s. 105 i rekneskapsboken.
⁶⁹ DN XII, nr. 573, 1537
⁷⁰ DN XII, nr. 571, slutten av mars 1537
⁷¹ i dette tilfelle en betegnelse på dem som forvaltet slottet på vegne av erkebiskopen
⁷² DN XII, nr. 576, 24. april 1537
⁷³ i Wallems oversettelse, ibid. s.62, samt Mathiesen 1906 s. 54f
⁷⁴ DNXII nr. 576 s.715, 24. april 1537
⁷⁵ NRR I, s.64
⁷⁶ DN X, nr. 718 s.778
⁷⁷ DN VIII, nr.686
⁷⁸ Jørgen Fastner, pers. medd.
⁷⁹ Hofflund, Dagbok A, s. 60
⁸⁰ Hofflunds jorunal "A", s.5, 20.06.1894
⁸¹ Krefting 1894 s.8
⁸² analyser av blanketter fra det andre myntverkstedets periode i Erkebispegården, utført av Otto Lohne og Pål Ulseth, SINTEF, pers. medd.
⁸³ Hofflund, Journal A s.35
⁸⁴ Hofflund, Journal A s.34 ff
⁸⁵ Hofflund, Journal B , 29.juli 1898, s.15
⁸⁶ Hofflunds journal "A", s. 12f
⁸⁷ Hofflunds journal "A", s. 3, 19.06.1894
⁸⁸ Hofflunds Journal "A", s. 2, 19.06.1894
⁸⁹ Senere ble det utviklet en ny type voller, kombinert med kasematter og bastioner, som et element i en aktiv krigføring.
⁹⁰ Dateringen er basert på foredrag ved Henrik M. Jansen,

Beskrivelse: nærmere beskrivelse av gjenstanden, basert på dagbøkene.

Merknad: diverse. Sidehenvisning henviser til side i dagbok, Journal A eller B.

Kontekst: rombetegnelse, jfr. vedlegg 2. 99 = ukjent kontekst

Nivå: Eventuelle nærmere angivelser av stratigrafisk beskrivelse.

Datering: fase og eventuelt eksakt datering. Der det ikke er oppgitt noe, er det usikkert hvilken datering funnet har. Der det er mulig utfra opplysninger om stratigrafi, er det oppgitt fase:

Fase 1: eldste byggefase, ca 1525 – 1542, inklusive brannlag antatt fra 1542.

Fase 2: antatt etter 1542

Castella Maris Baltici V, 1999.

⁹¹ Henrik M. Jansen, Foredrag ved Castella Maris Baltici V, Danmark 1999.

⁹² DN XII, nr.430, 1529.

⁹³ vel å merke startet myntproduksjonen allerede under erkebiskop Gaute Ivarsson

⁹⁴ Morten Stenvik, muntl. medd.

Oversikten over gjenstander er noe forenklet, idet noen av de mest usikre funn mht kategori eller kontekst er sløyfet. Dessuten er det kun tatt med funn fra dagbøkene fra utgravningene 1894 - 1900. Tidligere funn er altså ikke med i denne oversikten. Følgende data er tatt med:

T-nr.: Tilvekstnummer i Vitenskapsmuseet, slik de er oppgitt i dagbøkene.

Gravedato: Den dag funnet er notert funnet i dagbok

Kategori: sammensetning av en hovedkategori og underkategori jfr. liste under. "44" er for eksempel hovedkategori 4, underkategori 4; altså "kuler".

Kaliber: diameter i mm på kuler, geværløp, eller støpeform for kuler (selve kulen).

KATEGORIER:

1. HUSHOLDNING

- 1= inventar
- 2= matstell
- 3= fritidssyssel
- 9= diverse

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
4707a	06071894	52		dansk	1663	120		2
4707b	29061894	52		2sk.Fredr.3, dansk	1651	120		2
4707c	06071894	52		svensk		118		
6108		52		Christian 2.	S.B54, Fig.a	122	Grus overg. natur	
6109	04071900	52		Christian 3.	1534-1559 B,s.59, fig.c	120	v. rensing	
4705a	18061894	9		Jernring		004		
4705b	18061894	32		snodd «syl»		004		
	18061894	22		Golvtegl, glaserte	2 stk.	101		
	18061894	21		Kleber, profilert		101		
4684	18061894	11		Kasselås, jern		004		
4681	18061894	41		Sabelfeste?, hylse	spor av gullbelegg	004		
	18061894	23 72?		Båtnagle +spiker+jern	«noen»	004		
	19061894	12		«bryggekar»	flere fat og tønner	101		2
	19061894	41?		Dolk/sabelbeslag m. anheng	t s.A3	004		
	19061894	34		Fingerbøl, messing		004		
4701a	20061894	41		Kanon, bakstk.	bakladet	101		1
4701b	20061894	41		Kanon, bakstk.	bakladet (3 stk?)	101		1
4701c	20061894	44	40	Kule bly, kanon	tilh. 4701a	101		1
4701d	20061894	44	65	stein		101		1
4676 e?	20061894	44	60	bly,	halv 4676 g?	101		1
4676 f?	20061894	42	30		til kanon 4701b	101		1
4676 g?	20061894	44	60	Kule		101		1
4680 h?	20061894	41		Sverd	parertange til stort slagsverd	101		1
i	20061894	41?		Øks	s.A4	101		1
4691	20061894	24?		Mureskje? treskaft m. tange		101		1
4689	20061894	24?		Tverrøks	tømmerøks?	101		1
4677	20061894	9		Hylse, messing		101		1
	20061894	3		tre, rund	med rille og skaft As5	101		1
4699? (o)	20061894	62 9		tre, m. bumerker	As5	101		1
p	20061894	21		vindu? Kleber		101		
	20061894	43		jernstk.	20 stk. for blykuleprod., blysparing	101		
a)	21061894	82? 61?		«Perle» glass, blank	sA7 halvkuleformet	101		1
4705	21061894	23		Dørhaspe, jern	flat m. lokk	101		1
4696	21061894	72		Båtnagle	2 stk.	101		1
4697	21061894	11		Stikkert, jern		101		1
4704	21061894	3		Kile jern, 17cm		101		1
e	21061894	43?		Klave	kanonholder? sA6	101		1
g	21061894	21		Søylefragm.	kleber sA6	101		1
h	21061894	21		Buestein	kleber sA6	101		1
i	21061894	21		Vulstprofil	kleber, profil som over	101		
k	21061894	44	30	bly		101		1
	21061894	9		bly, plater, smeltet	en mengde	101		1
		21		Profilstein, kleber	brakt til Domkirken, lik sA8	121		
		21		base, kleber	sirkulær	121		
	23061894	3				006		
	22061894	23			«noen»	006		
4679		41		klinge, jern	m. gullstrimler	101		2
4702		41		muskedonner, løpet, fasetert,	fragment	101		2
4692		41?		Pil? tre m. jernsko	armbrøst?	101		2

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
4705		71		spore		101		2
4676		42	60			101		2
h		44	45		bly	101		2
4700		11?		Bøtte? Tre	sA10	101		2
4688 i	27061894	24?		Murhammer?		006		
4682 k	27061894	12?		Bordkniv		006		
4705 n	27061894	3			As9	006		
l	27061894	23		dørhasp		006		
m	27061894	12		keramikkar, fot, 2 stk.		006		
a	28061894	44	105	stein		118		
b	28061894	44	75	stein		118		
4705	28061894	24		skavekniv, jern	trehåndverk	118		
c	28061894	41		buett treskaft	for øks?	118		
4687	28061894	71		bissel, jern		118		
4685	28061894	9		ildstål		118		
3488	28061894	3			sA11	118		
	28061894	24		kile		118		
4706 a	30061894	12?		Kobberkjel? fragm.	smeltet 3 stk,	120		
4705	29061894	24		tømmerredskap	for å lage not i tre			
4696	29061894	43?		fenghullskradserie?		120		
e		21		profilstein, hvit stein	sA13 tilh. Domkirkens skips. kleristorium	120		
d		21		profilstein, kleber		120		
a	02071894	32		luntejern?	A15	121		
b	02071894	44	180	stein, a15		120		
c	02071894	44	65	jern		120		
d	02071894	44	25	bly		120		
	03071894	22		kakkel grønngl.	«majolica-fliser», 86 fragm.	121	i dype kullag	1
b	03071894	41		gåsefot	a16. fra kullaget	121	i dype kullag	1
4687 a	03071894	41	25	Gevær, fragm.	fassetert a16	121	i dype kullag	1
4683	03071894	9 34?		Dekorert beinstk.nålehus?	festet med sølvtråd s.16	121	i dype kullag	1
e	03071894	41	55	Kanon	jern	121	i dype kullag	1
	04071894	22		kakkel svart	15 fragm.	121	i dype kullag	1
a	05071894	44	105	stein	a17	99	grusmasser	
b	05071894	44	90	stein	a17	99	grusmasse	
c	05071894	44	90	stein		99	grusmasse	
d	05071894	44	60	stein	a17	99	grusmasse	
e	05071894	44?	50		naturdannelse?	99	grusmasse	
b	06071894	12		bordkniv	med beinskaft	120		
b	06071894	24	0	Meisel		99		
d	07071894	44	35	Bly		124	rensing	
g	06071894	9	0	Beslag av jern, 18cm		120		
	09071894	22	0	Kakkelflis grønn		108	i fyllmassene	
a	09071894	11	0	Nøkkel		108	i fyllmassene	
4696	09071894	9	0	Jernstk.		108	i fyllmassene	
1886?	09071894	9	0	Jernstk.		108	i grusmassene	
d	09071894	9	0	Bolt, 34cm		108	i grusmassene	
e	09071894	24? 41?	0	Øks		108	i grusmassene	
f	09071894	21	0	Profilstein i kleber	hulprofil	108	i grusmassene	
	09071894	9	0	Hvelvresten, hamp- og taurester	øverste 1 m av sjakt 8	108	toppfull	
4695	10071894	9	0	Kjederest av ulike deler		108	askelag o. golv	
b	10071894	9	0	Kniv		108	askelag o.golv	

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
4705	10071894	9	0	«sirkelsagblad»	dato og funnsted usikker a21	99	askelag?	
4682	11071894	19	0	Kniv med snodd skaft	kirurgkniv?	108	i fordypninger	
4705	11071894	11	0	Kistehaspe		108	i fordypninger	
c	11071894	9	0	Beslag		108	fordypninger	
4696	11071894	11	0	Nagle, kobber		108	i fordypninger	
	11071894	12	0	Krus, leirkar, fat, innv.malt, fragmenter	leirkar som s.10	108	i fordypninger	
a	12071894	21	0	Profilstein	vulstprofil	120	i fordypning	
4684	13071894	11	0	Nøkkel		108	grusmasser	
4703	13071894	44	100	Stein		108	grudmasser	
4703	13071894	44	80	Stein		108	i grusmasser	
	21061895	21		kapitel		121		
b	21061895	21	0	Pilarskaft		121		
4823 c	21061895	81	0	Spenne e.l.		121		
	22061895	22	0	Kakkel, grønn («majolica»)	13 stk.	121		
a A37	02071895	21	0	Gesims i kleber	20m V for NV hjørne	121		
a	08071895	22	0	Profilstein m. vulst og hulkilprofil		123		
a	09071897	12	0	Gryte i støpejern		002	topp grusfyll	2
a	10071897	12	0	Kvernstein, halv, d=47 cm		002		2
	10071897	9	0	Jernstang, 40cm 2cm i kvadrat		002		2
	10071897	22	0	Golvfliser, glaserte, 2 stk.		002		2
	10071897	23	0	En del søm		002		2
	10071897	9	0	Kull		002		2
5166	13071897	12	0	Gryte hankopphengbeslag	sydterrassen	124		
	14071897	12	0	Gryte i støpejern,	3 stk. rel. ungt?	001	oppfylt gruslag	2
5198	14071897	9	0	«sirkelsagblad»	14 cm «spærhjulstykket»	001	gruslag	2
5188	14071897	9	0	Hake	17,5 cm	001	gruslag	2
5200	14071897	9	0	Beslag	2 stk.	001	gruslag	2
	14071897	23	0	Søm og nagler	en del	001	gruslag	2
a	14071897	32? 41?	0	Øks skafthull		008		
b	14071897	9	0	Hylse		008		
5199	14071897	12	0	Hank		008		
d	14071897	12	0	Kokekar, keramikk	hanken	008		
	14071897	23	0	Masse		008		
	14071897	12	0	Bein, masse		008		
	14071897	9	0	Kull, masse		008		
	14071897	44	30	Bly		121		
	14071897	22	0	Kakkelflis		121		
5170	15071897	41?	0	Krutthorn, fjærmekanisme		008		
5192	15071897	29?	0	Hengsel		008		
h	15071897	12	0	Kokekar, keramikk, innv. glasert		008		
	15071897	23	0	Søm og nagler		008		
	15071897	9	0	Kobberplate, lite stykke		008		
i	15071897	21	0	Søyle, skaft fragm. kleber		008		
	15071897	21	0	Dørposter? i kleber		008		
	15071897	22	0	Kakkelfliser, sammensmeltede	«majolica»	121		
	16071897	44	150	Stein		008	bunnen?	
	16071897	44	80	Stein		008	bunnen	
	16071897	12	0	Kokekar keramikk innv. glasert		008	bunnen?	

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
5190 (3190?)	16071897	23	0	Dørhengsle m.dørfragm.		008	bunnen?	
5189	16071897	23	0	Haspe, til dør =5190?	m.krampe	008	bunnen?	
f	16071897	21	0	Profilstein i lkeber, hulkilprofil		008	bunnen?	
	20071897	25	0	Tømmerstokker, 1 m.laft	10 stk.	113		
	26071897	9	0	Tønne : bånd og staver		113		
	26071897	23	0	Nagler		113		
a	27071897	44	70	Stein		113		
	28071897	44	120	Stein		113	over steingolv	
5180	28071897	12	0	Fat, dreiet trefat		113	over steingolv	
c		41	40	Kanon, fragm. i jern, fasettert	fra Kreftings etterlatenskaper			
5207	29071897	12	0	Kokekar, keramikk, innv. glasert	gang ml.008 og N-mur	008	start	
c	29071897	41	0	Spydspiss el. pilespiss		008	start	
d	29071897	32	0	Syl (pilespiss for brynje?)		008	start	
5192	29071897	23	0	Hengsel		008	start	
5203	29071897	41? 9?	0	Krutthorn? cu-plate, rund m. hull	tilh.5197?			
	29071897	23	0	Søm, nagler og ubest. jernklumper		008	start	
	29071897	22	0	Golfiser og taktegl		008	start	
h	29071897	81	0	Hæljern		001		2
h	29071897	82	0	Perle	rosenkrans?	001		2
5184	30071897	24	0	Mureskje , håndtak		008		
b	30071897	44	20	Bly		002		2
c	30071897	25? 11?	0	Buet trestk. m.innfelling		113		
d	31071897	44	130	Stein		113		
e	31071897	44	120	Stein		113		
f	31071897	44	63	Jern		124		
a og b	02081897	44	130	Stein 2 stk.	"	113		
c	02081897	44	100	Stein		113		
d	02081897	25	0	Dosete 3-seter		113		
e	02081897	9	0	Trestk. med huller	merkelig!	113		
a	03081897	25	0	Midtpunkt i tårnkonstr.?	3,92 m	113		
b	03081897	21	0	Kanonåpning, overligger	kleber	113		
5183	04081897	32	0	Hakke m.forkullet skaft		111	start	
d	04081897	21	0	Vindusstein kleber		111		
	04081897	22	0			111		
5188	04081897	9	0	Bolt av jern 28,5 cm		111		
	04081897	21	0	Dørrinnfatning 2 stk.		111		
	04081897	9	0	Jernskrab, slagg,	en uhyre mengde	111		
	04081897	22		Taktegl, tegl		111		
5205	05081897	9	0	Oppheng i messing		111		
5188	05081897	9	0	Bolter m.hull og utkraging		111		
5188	05081897	23	0	Klave		111		
	05081897	23	0	Søm i massevis		111		
	05081897	33	0	Slagg i massevis		111		
	05081897	21	0	Dørrinnfatning i kleber	3 stk.	111		
f	05081897	44	55	Hul, med jern inni	funnet 1896	122	i fjæren	
a	06081897	44	95	Stein		111		
5188	06081897	24	0	Mureskje		111		
c	06081897	23	0	Dørhaspe		111		
d	06081897	9	0	Kobberplate, seka. av sirkulært	m. hull	111		
5165e	06081897	51	0	23 mm		111		

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
f	06081897	81	0	Knapp	ved «høyenloftsvalen»?		i grusen	
	07081897	22	0	Taktegl		111		
	07081897	9	0	Kobberplatestykker		111		
	07081897	23	0	En mengde søm, nagler	og ubest. jernklumper	111		
5164 g	07081897	52	0	Christian 1. hvid	1448-1481	99	i grusen	
5186	09081897	32	0	Saks		111		
5187	09081897	32	0	Kniv		111		
d og e	09081897	11	0	Stikkert 2 stk.		111		
	09081897	23	0	En mengde søm		111		
5185	11081897	11	0	Nøkkel 2 stk.		111		
5191	11081897	11? 71?	0	Spenne		111		
5197	11081897	9	0	Ring 2 stk, del av lenke?		111		
5192	11081897	29?	0	Beslag, for vindu?		111		
5192	11081897	9	0	Jernstykke, stort		111		
5181	11081897	23	0	Dørhaspe		111		
	11081897	22	0	Profilstein, vulstprofil		111		
5166	11081897	12	0	Kjele i kobber, hankbeslag	+ en spiker fra cu-kjele?	109	kloakk, oppr.	
	11081897	23	0	En del		109	ved/i kloakk	
	11081897	12	0	Bein en sel		109	i/ved kloakk	
	11081897	9	0	Jernkiler		109	i/ved kloakk	
5188	11081897	23	0	Bolt m. klave, 4 stk.		111		
5188	11081897	23	0	Bolt		111		
5183	11081897	32	0	Hakke 24cm		111		
e	11081897	9	0	Ring m. stilk		111		
a	13081897	44	60	Bly	overgang grus/ kullag i kroken	124	over kullag	2
b	13081897	44	25	Bly	overgang grus/kull	124	over kullag	2
c	13081897	21	0	Vindusstein	5m fra kroken 4 m fra S-mur	124	o. kull, i grus	2
5205	13081897	11	0	Lysekroner, fragm., messing	1525-1542	124	i kullaget	1
e	13081897	41	25	Kanon, fasettert «voldbøsse»	fra Kreftings etterlatenskaper			
a	16081897	81	0	Hatt, barett, i filt, 3-kantet?	6m under kanon- portens bunn	010	6m u. kanonp.	2
5174	16081897	12	0	Kar, lokk i eik til et «saltkar»		010	6m u. kanonport	2
	16081897	12	0	Kokekar i keramikk	en hel del stumper	010	6m u. kanonport	2
5165 c	17081897	51	0	21 mm	i "høyenloftsvalen"	99	i kloakk	
a	17081897	12	0	Tønne 1/4 m. kors og hull		010	6-8m u. k.port	2
b	17081897	12	0	Kokekar, keramikk, hank		010	6-8m u. k.port	2
	17081897	9	0	Skinn 40 cm ²		010	6-8m u. k.port	2
c	17081897	41	70	Kanon, sprengt, fragm.	fra Kreftings etterlatenskaper?	99		
5173	18081897	81	0	Sko såle, komule, m. 10 lag		010	8m - bunn	2
5173	18081897	81	0	Sko såle, komule, 10 lag		010	8 - bunn	2
5178	18071897	61	0	Relikviegjemme		010	8m - bunn	2
5176	18081897	11	0	Stikkert hel og velbevart		010	8m - bunn	2
h	18081897	9	0	Beslag		010	8m - bunn	2
	18081897	23	0	Søm, en del aldeles velbevart		010	8m - bunn	2
i	18081897	12	0	Kjel, kobber, sammensmeltet		010	8m - bunn	2
k	18081897	12	0	Krus, keramikk, steintøy,	dekorert del + bunn (m.maske)	010	8m - bunn	2
5192	18081897	23	0	Dørbeslag		010	8m - bunn	2
a	18081897	11	0	Brønnehjul	velbevart	010	0,5m o. bunnen	2
b	18081897	41	25	Kanon fasettert	=post 227?	99		
	19081897	9	0	Masse jernskrap,		116		
	19981897	71	0	Hestesko fragm.		116		

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
5165 c	19081897	23	0	Ringer, nagler kiler		116		
	19081897	51	0	20 mm		116		
	19081897	12	0	Krustøvfat, bemalt, deler av		116		
	19081897	12	0	Flaske, brun, deler		116		
	19081897	12	0	Kokekar, keramikk, innv.gl.		116		
	20081897	22	0	Mursten, gulvfliser i mengder		116		
	20081897	9	0	Jernskrammel, en mengde		116		
5169	20081897	41?	0	Krutthorn, deler av?	se tegn. s.1Bjournal	116		
a og b								
5165 d	20081897	51	0	21 mm		116		
5165 e	20081897	51		22 mm		116		
f	20081897	26	0	Vindusglass, trekantet		116		
	20081897	12	0	Kokekar keram. en del fragm.	hanker ben og skår	116		
g	20081897	41	50	Kanon fragm.		116		
5192	20081897	9	0	Jernstykker		116		
h og i								
	20081897	9	0	Jernsaker, grusen fylt med		116	gruslag	
a	21081897	41	85	Kanon		116	grus	
b	21081897	41	55	Kanon	fragm.	116	grus	
c	21081897	9	0	Jernting		116	grus	
5168	21081897	9	0	Messing beslag? dekorert	m.hull	116	grus	
5167	21081897	12	0	Bierhane		116	grus	
5204	21081897	34	0	Fingerbøl		116	grus	
	21081897	22	0	Murstein, gulvfliser i mengder		116	grus	
	21081897	9	0	Jernskrap i mengder		116	grus	
	21081897	9	0	Bly, sammensmeltet		116	grus	
5181	21081897	12	0	Gryte i kleber	halvpart	116	grus	
5193	21221897	29	0	Lås kasselås	i uttrillet masse fra 116	116	grus	
5173	22081897	81	0	Sko 2 såler	tverrsko m. ekstreme ører?	010	utkast fra br.	2
i og k				m. utsvingt tåparti				
	27061898	81	0	Sko såler komuler		010	utkast fra 1897	2
5382	27061898	12	0	Treskje velbevart		010	utkast fra 1897	2
5383	27061898	12	0	Beinskjei skaftet		010	utkast fra 1897	2
5384	27061898	12	0	Skål av tre, fragm.		010	utkast fra 1897	2
5385 e	27061898	43	0	Dolkeslire av lær		010	utkast fra 1897	2
5387	27061898	12	0	Skjei av jern		010	utkast fra 1897	2
5386	27061898	25?	0	Skrue av tre		010	utkast fra 1897	2
5388	27061898	9	0	Beslag?	2 stk.	010	utkast fra 1897	2
	27061898	19		bøttestaver		010	utkast fra 1897	2
	27061898	23	0	Jernnagler		010	utkast fra 1897	2
		12	0	Gryte, kobber, hankefeste		122		
	30061898	12	0	Gryte, kobber, hankefeste		122	i grusen	
5392	05071898	34	0	Fingerbøl		122	i grus	
b	06071898	21	0	Byggestein m. hulkilprofil	6m NV for hj. ml. N-tårn og N-mur	122		
b	06071898	21	0	Vindusstein (?)	6m NV for hj. ml. N-tårn og N-mur	122		
5915	09071898	21 69	0	Domkapitlets våpen	6m NV for hj. ml. N-tårn og N-mur	122		
d	11071898	44	40	Kanonkule i bly m. kjerne av stein	122			
a	12071898	21	0	Samme masverk som 290		122		
b	13071898	12	0	Gryte, leirkar, flat hank		122		
	13071898	12	0	Kokekar, keramikk	en del hanker og føtter	122		
	14071898	12	0	Kokekar, keramikk	en del føtter og skår	122		

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
a	14071898	12	0	Drikkeglass, fot av stett		122		
b	14071898	3?	0	«vevlodd» : rundt m. hull, 8cm		008	i grusen	
c	14071898	39	0	Bryne		008	i grusen	
d 5403?	15071898	4? 3?	0	Øks eller hellebard		008	i grusen	
	15071898	9	0	Messingknopp el. Knapp		008	i grusen	
	15071898	9	0	Bly et stk.		122		
f	16071898	12	0	Gryte, hankefester, + fragm.	2 hankfester	122		
	16071898	12	0	Gryte i kleber	2 stk.	122		
a	21071898	32	0	Hakke?		008	i grusen	
b	21071898	32	0	Kroklign. redskap		008	i grusen	
	21071898	22	0	Golvfliser	et par	008	i grusen	
	21071898	23	0	Jernnagler		008	i grusen	
5398	2307	32	0	Hakke /tverrøks?		008	i grusen	
b	26071898	9	0	Kniv		122	i grusen	
a	30071898	72?	0	«rorhake til en større båt»		123	over brolegning	
5400	30071898	32	0	Saks m.snodde håndtak, pen		124	i grusen	
c	30071898	41	0	Pilespiss m. tange		124	i grusen	
d	01081898	12? 61?	0	Relikviekrukke m. hank		122	rensing av bunn	
	01081898	12	0	Gryte, keramikk, et par skår		122	rensing av bunn	
a	01081898	23	0	Bolt, 19 cm		124	i grusen	
	01081898	71	0	Hestesko		124	i grusen	
a og b	09081898	21	0	Porfilstein, 2 fragmenter	buestein m. vulst	123		
c	09081898	21	0	Renne, 2 fragm. i kleber		123		
a	05061899	44	44	Bly		109		
b	06061899	12	0	Gryte, kobber, fot		114		
f	06061899	26	0	Vindusglass, sirupsnippsf.	2 stk. 2-2,5mm tykt	114		
g	07061899	9	0	Jernhank		114		
h	07061899	23	0	Nagle		114		
i, k, L	07061899	9	0	Kobbergjenstander, 3 stk.		114		
m og n	07061899	9	0	«ringer» av jern, 2 stk.		114		
a	07061899	23	0	Nagle		114		
b	07061899	9	0	Krok? jern, 137mm		114		
	07061899	9	0	Kobberstk. sammensmeltet		114		
	07061899	72	0	Skipnagler, et par		114		
	07061899	9	0	Jernstk., et par		114		
5892	08061899	32	0	Krok og holk		122		
	08061899	22	0	Golvfliser noen glaserte?		114		
	08061899	22	0	Taktegl glaserte?		114		
e og f	08061899	9	0	Lenke 2 fragm.		114		
g	08061899	31?	0	Lyster?		114		
12760	08161898	39	0	Redskap		114		
	08061899	9	0	div. jernskrap		114		
k	09061899	26	0	Vindusbly		104		
L	09061899	12	0	Kokekar keram. fot av		104		
m	09061899	39	0	Bryne m. hull		104		
5880	09061899	12	0	Gryte fot av messinggryte		104		
b	09061899	12	0	Kokekar håndtak av		114		
c	09061899	44	45	Kanonkule av jern		104		
d	09061899	12?	0	Gryte? tut av kobber		104		
5879	09161899	11	0	Lysestake av messing	5- og 6-kantet snitt	114		
f og g	09061899	12	0	Kokekar keram. 2 ranskår	innv. glasert, f delv. også utv.?	114		
5879	10061899	11	0	Lysestake i messing		104		
k	10061899	21	0	Pillarbasis	funnet midt i rommet	114		
	10061899	44	40	Kanonkuler av bly	9 stk. m. kjerne av stein	104	i grusen	

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
	10061899	22	0	Kakkell m. grønn gl.		114		
	12061899	12	0	Kokekar keram. Fot av		123		
	12061899	41	0	Kanon, sprengt messingkanon		123		
	13061899	12	0	Gryte, 2 leirkarføtter		122		
	12061899	79	0	Hjulaksel		122		
a	13061899	22	0	Kakkell		122	i grusen	
	13061899	12	0	Gryte , hank og fragm. av leirkar		122	i grusen	
5884	13061899	9	0	Hylse(?) av kobber		122	i grusen	
	13061899	9	0	En del jernskrap		122	i grusen	
	14061899	12	0	Gryte, leirkarfor?		122		
c	14061899	12?	0	Gryte? «kobberøre av kokekar»		122		
	14061899	12	0	Gryte leirkar		122		
a	15061899	34	0	Saks		123		
2694	15061899	9	0	Jernring		123		
c	15061899	9	0	Jernstang		123		
	15061899	12	0	Gryte, fot av kokepotte		123		
	15061899	9	0	Hjortehorn		123		
	16061899	12	0	Kokekar av keramikk	en del stk.	122		
	16061899	44	0	Kanonkule av stein		122		
	16061899	12	0	Kokekar av keramikk	2 håndtak	123		
	16061899	44	50	Kanonkule av jern		123		
	16061899	21	0	Profilstein i kleber		123		
	16061899	9	0	Jernskrap en del		123		
	20061899	22	0	Golvflis glaserte 83 stk.		123		
	20061899	9	0	En del jernskrap		123		
5884	20061899	12?	0	Tut av kobber		123		
b	21061899	12	0	kokekar keram. håndtak		123		
c	21061899	41?	0	Jernspiss m.mothaker		123		
5881	21061899	12	0	Skjei i messing m. forgylt knapp		123		
5892	23061899	32	0	Spade av jern		123		
b	23061899	82?	0	Ring (matr. Ikke oppg.)		122		
	23061899	12	0	Gryte	leirkar, 2 stk.	123		
c	24061899	11	0	Nøkkel		123	i grusen	
	27061899	43?	0	Kanonforankring?	jernhake m. ring	122		
	28061899	43?	0	Kanonforankring?	jernhake m. ring	122		
a	29061899	12	0	Gryte leirkar en del skår		122	v.113	
5891	29061899	9	0	Treskaft m. surret kobbertråd		122	v.113	
	31071899	11	0	Sopelime		106		
	31071899	9	0	Kvister, bark eller never		106		
	31071899	9	0	Lærstykker(?)		106	Over fjell, i vannfyll	
	31071899	12	0	Tønne bunn		106	Over fjell, i vannfyll	
	02081899	26	0	Vindusglass	en del	114	i brolegn.	
	02081899	22	0	Golvfliser		114	i brolegn.	
a	13061900	42	70	Kanonkule form i kleber		124	i nederste grus	
b	13061900	24	0	Hammer hodet		124	i nederste grus	
a	19061900	62	0	Skrivetavle av skifer m. bumerke	fragm.	124	i grusen	
b	19061900	22	0	Kakkell grønn glassert		124	i grusen	
c	19061900	26	0	Vindusglass, blankt		124		
	20061900	12	0	Kar, faianse, utv. blåglasert		122		
a	21061900	9	0	Profilert messingstlk.		124	i grusen?	
	21061900	12	0	Kokekar, keramikk	bruddstykker	124	i grusen?	

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
	21061900	22	0	Kakkelfiser		124	i grusen?	
	21061900	22	0	Golvflis biter		124	i grusen?	
	21061900	12	0	Kopp, fajanse bunn	innv. blå dekor	124	i grusen?	
a	22061900	11?	0	Holk beslag ende av lisse?		119	ved rensing	
	22061900	23	0	Jernbolter		124	i grusen	
	22061900	9	0	Blyplate, smeltet		124	i grusen	
	22061900	44	20	Bly		124	i grusen	
b	23061900	12	0	Kniv, bordkniv		122	i grusen	
	23061900	22	0	Taktegl krum		122	i grusen	
	23061900	22	0	Tegl rød		122	i grusen	
	23061900	72	0	Båtnagler		122	i grusen	
	23061900	12	0	Kokekar keramikk	fragmenter	122	i grusen	
	23061900	22	0	Golvtegl		122	i grusen	
	25061900	23	0	Nagler av jern		122	grus overgang natur	
6117	25061900	9	0	Beslag? 3-fot av jern		122	grus overgang natur	
c	25061900	11	0	Kistebeslag		122	grus overgang natur	
d	25061900	11	0	Stikkert	av jern	122	grus overgang natur	
e	25061900	9	0	Messinggjenstand		122	grus overgang natur	
f	25061900	9	0	Jernstk.		122	grus overgang natur	
g	25061900	12	0	Drikkeglass fragm.	"	122	grus overgang natur	
g	25061900	26	0	Vindusglass		122	grus overgang natur	
h og i	25061900	21		profilstein 2 stk.		122	grus overgang natur	
a	26061900	11	0	Stikkert	av jern	122	grus overgang natur	
b og c	26061900	9	0	Stenger av jern		122	grus overgang natur	
d	26061900	9	0	Gjenstand av kobber		122	grus overgang natur	
e	26061900	12	0	Gryte, keramikk del av hank		122	grus overgang natur	
f	26061900	12	0	Gryte, keramikk randskår	innv. glasert	122	grus overgang natur	
g	26061900	22	0	Kakkel		122	grus overgang natur	
	26061900	25	0	Et par vindusglass		122	grus overgang natur	
	26061900	12	0	Dyrebein, en mengde	fe, svin, hjortehorn, fugl	122	grus overgang natur	
a	29061900	9		foldekniv		122	(fra porten)	
b	29061900	12	0	Gryte keramikk	innv. glassert	122	(fra porten)	
c	29061900	26	0	Vindusbly og -glass		122	(fra porten)	
	03071900	26?	0	En masse glassbiter		120	v. rensing	
6116	03071900	12?	0	Knivskaft	likn orientalsk	124	i grusen	
				m messingknapper	iflg. Ryjord			
b	04071900	41	0	Spiss	spyd? redsk. iflg. Ryjord	120	v. rensing	
	04071900	26	0	Vindusglass		120	v. rensing	
a	06071900	21	0	Profilstein vulstprofil		124	nederste lag	
6115	06071900	82 69	0	Ring, signetring av jern		124	nederste lag	
c, d, e, f	06071900	9	0	Diverse jerngjenstander		124	nederste lag	
	06071900	12	0	Kokekar keramikk		124	nederste lag	
a	09071900	21	0	Søyle fragm. kleber		122		
	09071900	23	0	Søm og nagler		122		
6123 b	09071900	44	13	Støpeform		122		
	09071900	12	0	Fat fayance	innv. dek. m.oker +blå, geom.fig	122		
d	09071900	21?	0	Priofilert kleber		120		
c	09071900	9	0	Jerngjenstand, hul		124	i grusen	
a	10071900	23	0	Bolt m. fastrustet kile		122		
6112	10071900	13	0	Spillebrikke i elfenbein	m konsentr. sirkler	122		
6119	10071900	11?	0	Lysestake? av kobber (FBW)		122		
	10071900	23	0	Nagler, bolter etc.		122		
	10071900	22	0	Golvtegl glassert		122		

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
	10071900	26	0	Vindusglass ildskadet		122		
d	10071900	71	0	Hestesko, halv m. 2 søm		124	i grusen	
	11071900	12	0	Gryte keramikk fragm.		122	i grusen	
	11071900	23	0	Bolter		122	i grusen	
a	12071900	21	0	Profilstein kleber	vulst og fas-profil	122	i grusen	
b	12071900	41?	0	Pilespiss (?)		122	i grusen	
c	12071900	42	0	Støpetang		122	i grusen	
	12071900	44	0	Kanonkuler, store av stein	kaliber ikke oppgitt	122	i grusen	
d 6119?	13071900	12	0	Bierhane i kobber		122		
e 6119?	13071900	81	0	Skospenne i messing		122		
	13071900	21	0	Vindusinnfatningsteiner	et par	122		
a	16071900	21	0	Sohlbenk (?) i kleber	16. el 18.juli?	124	i grusen	
	16071900	12	0	Kokekar keram.	noen fragmenter	124	i grusen	
	16071900	23	0	Nagler	bl a parallelogramhode	124		
b	18071900	21	0	Profilstein i kleber		124		
a	18071900	41	0	Sverd av jern		124	i grusen	
b	18071900	12	0	Kokepotte hank		124	i grusen	
d	18071900	81	0	Knappenål		124	i grusen	
6120	18071900	81?	0	Spenne, ringformet av jern		124	i grusen	
e	19071900	12	0	Kniv m. beinskaft	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
f	19071900	39	0	Fil	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
6117	19071900	12	0	Kniv, skaftet i bein	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
h	19071900	71	0	Spore av jern, fragm.	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
i	19071900	9	0	Nøkkel? av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
J	19071900	89	0	Kam	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
k	19071900	42	0	Kuletang av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
L	19071900	12	0	Krus, ker., Raeren, utv. gl. Gulbrun	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
m	19071900	9	0	av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
n	19071900	9	0	av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
o	19071900	9	0	? av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
p	19071900	11	0	Hengsel av jern	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
6113	19071900	62	0	Bokbesl. hengsel av messing	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
s	19071900	9	0	Ornert beinstykke	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
t og u	19071900	26	0	Sirupsnippform. 2 stk.	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
	19071900	12	0	Kokekar, ker. hanker, rand, bukf.	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
	19071900	26	0	En pose full m. ulike farger og form	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
	19071900	12	0	Østers, grisetenner + div. bein	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	
	20071900	12	0	Kokekar, fragmenter	3-4m paral. m. muren, under kanonp.o	124	i grusen	

T-nr.	Gravedato	Kategori	Kaliber	Beskrivelse:	Merknad	Kontekst	Nivå	Fase:
b	28071900	21	0	Søylesokkel	i selve massen (grusen?)	124	i grusen,	
c	28071900	9	0	Jernbøyle	i selve massen (grusen?)	124	i grusen,	
	28071900	29	0	Tekningskobber	i selve massen (grusen?)	124	i grusen,	
d	28071900	21	0	Rennefragm. i kleber	i selve massen (grusen?)	124	i grusen,	
	25071900	29	0	Never fra tak i SØ-hjørne?		124	i grusen	
6118	27071900	9	0	Kjede 13cm lang		124	i grusen	
	01081900	23	0	Nagler av jern		124	i grusen	
d og e	02081900	9	0	Kobbersaker 2 stk.		124	i grusen	
c	02081900	21	0	Kleberstein		124	i grusen	
f	02081900	26	0	2 stk., 1 sirupsnippform.		124	i grusen	

Vedlegg 2: Rombetegnelser på Steinvikholm

A.KREFTING 1893 A.KREFTING 1886 ZIEGLER 1875	HOFFLUND 1894-98 G.KIELLAND 1899 RYJORD 1900	WALLEM 1917	GRAVBRØT 1993	NORDEIDE
Kjelleretasje				
-	-	-	-	009
Ba	Ba	A	008	008
Ö	Ø	B	007	007
P	P	I	001	001
S	S	II	002	002
Va Vanncisterne	V Fængeelet	Fængslet/fangehullet	003	003
W	W	E	004	004
X	X	D	005	005
Y	Y	C	006	006
Aa Brønn/ cisterne	Brønden	Slotsbrønd	Brønn 1542	010 Brønn
1. etasje				
Gaardsrum	G gaardsplass	borggard	Borggård	120 Borggård
r "sal"	r Store sal, hallen	r Borgstue	101 Borgstue	101 Borgstue
o Forrum	o	o Forstue	102	102
n	n	n rommet ø for forstue	103 Forråd	103
x	Hjørnerom i sørøst	m	104 Forråd	104
R, H Tårngang		Tårngang	105	105
T sydvestre Tårn	T Bonden	Tårnrom i Bonden	106 Tårnrom Bonden	106
a, b	a	a	107 Stall	107
c	Rom c med sjakt 8	c	108 Smie	108
d	d m. kloakk 18	d Midtrummet kjk.?	109 Kjøkken 1542	109
e	e	e spisesal?	110 Spiserom	110
f	f	f	111 Spiser./hjørner.	111
v	v	Taarngang	112	112
Lønnngang	V	Løngang	Lønnngang	125 Lønnngang
t nordøstre tårn	t Det lille tårn	NØ taarn	113	113
g	g	g	114 Verksted/ våpenlager	114
i Vaktstue	i	i	115 Forråd	115
l	l	l	116 Forråd	116
p Terrasse/ Portvakt	B	En mindre trebyggn.	Trebygning	118 Trebygning
p Terrasse	p	Terrasse	Terrasse	119 Terrasse
Sidegang	Portvakt		Nåløyet	117 Portvakt
	Høyenloftsvalen			(ikke ident.)
	Utvendig, sør for borgen			124 Utv. Sør
	Sydterrassen			125 Utv. Sør
	Båthavnen			122 Utv. Nord
	Utvendig,nord for borgen			122 Utv. Nord
	Nordterrassen			122 Utv. Nord
	Utvendig, øst for borgen			123 Utv. Øst
	Kalkbingen			124 Utv. Øst
	Utvendig, vest for borgen			121 Utv. Vest
Port O			Port	Port 5
				99=ukjent